

El gust per la lectura

Terrissaire de doble ofici
De la tradició a la modernitat: la narrativa de
Pep Coll

Generalitat de Catalunya
Departament d'Educació

SEMINARI
“El gust per la lectura”
2005-2006

Direcció General d’Ordenació i Innovació Educativa
Subdirecció General de Llengua i Cohesió Social
Servei d’Ensenyament del Català

Terrissaire de doble ofici
De la tradició a la modernitat: la narrativa de
Pep Coll

ANDREU LONCÀ I LONCÀ
MIQUEL VILADEGUT I BALLESTÉ

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ ..	4
ORIENTACIONS PER AL PROFESSORAT ..	6
1. Objectius. . .	6
2. Continguts .	6
3. Orientacions didàctiques ..	7
I. PEP COLL: LA PERSONA I L'ESCRITOR ..	9
1. Biografia. . .	10
2. Conèixer-ne l'obra.....	13
2.1. Els arguments ..	13
2.2. Opinions sobre l'obra: una invitació a la lectura.....	16
3. Aproximació assagística a la biografia literària de Pep Coll.....	26
II. LA CREACIÓ LITERÀRIA.....	36
1. Imatges del procés creatiu ..	37
2. Retrat d'un escriptor: la voluntat d'escriure.....	40
III. LA TRADICIÓ ORAL.....	42
1. De la Renaixença a Pep Coll ..	43
1.1. Amb la Renaixença recomença tot.....	43
1.2. La tradició popular i la literatura catalana.....	44
1.3. La tradició oral en Pep Coll.....	46
1.4. Uns mites arrelats al país.....	46
1.5. L'opinió de Pep Coll ..	48
2. Llegendes i rondalles ..	50
IV. UNA COSMOGONIA: L'univers literari de Pep Coll ..	53
A. Els Pirineus com a marc ..	54
B. Peces velles ..	57
1. Llegendes medievals ..	57
1.1. Els castells ..	57
1.2. Els monestirs ..	59
1.3. Els emperadors ..	61
2. Miracles de sants ..	63
2.1. Els Encantats ..	63
2.2. La burla als sants ..	64
2.3. Els favors es paguen.....	65
3. Bruixes, dimonis i espectres.....	67
3.1. Les bruixes ..	67
3.2. El dimoni ..	68
3.3. Espectres.....	71
4. Mites ..	74
4.1. El mite ..	74
4.2. La primera heroïna pallaresa ..	75
4.3. Les encantades.....	77
4.4. Els minairons.....	82
4.5. Els óssos ..	85

5. Facècies	89
5.1. Una de banyes	89
5.2. Mofar-se del poble veí.....	90
6. Llegendes familiars i urbanes.....	93
6.1. La taca misteriosa.....	93
6.2. Cadàvers sota la neu	95
C. Peces noves	98
1. El mite de Malpui	98
2. Els contes i les narracions	101
2.1. <i>Totes les dones es diuen Maria</i>	101
2.2. <i>L'edat de les pedres</i>	102
3. Les novel·les.....	105
3.1. Els personatges.....	105
3.2. <i>Els arbres amics</i> o la recerca del propi paradís.....	108
3.2.1. Marc geogràfic	108
3.2.2. Temes.....	109
3.2.3. Personatges	112
3.2.4. Tècniques, recursos i llenguatge.....	124
3.3. <i>El salvatge dels Pirineus: l'inici de la novel·la</i>	127
V. LLENGUA	131
1. La tasca de filòleg de Pep Coll.....	132
2. De la literatura a la llengua.....	136
BIBLIOGRAFIA DE PEP COLL	141
ANNEXOS	145
ANNEX 1: El sentit dels títols i de les solapes dels llibres.....	146
ANNEX 2: La Renaixença i la tradició popular. Goigs	147
ANNEX 3: La transformació dels Pirineus i els escriptors.....	151
ANNEX 4: Les llegendes urbanes.....	154
ANNEX 5: La mitificació d'espais geogràfics. Itineraris	157
ANNEX 6: Dos articles de Josep Vallverdú	167
ANNEX 7: Propostes de treball de dues novel·les	170
ANNEX 8: L'assaig <i>El parlar del Pallars</i>	173

INTRODUCCIÓ

En aquest dossier trobareu una reflexió escrita sobre Pep Coll, sobre la persona i sobre l'escriptor. Hem volgut que fos una semblança àmplia que abracés diverses cares: des de l'amistat pròxima fins a la lectura més intel·lectual, diguem-ho així. Des de la biografia fins als detalls que poden aportar una visió més humana. Hem partit de les entrevistes, de la lectura atenta del que n'han escrit els altres, de les ressenyes als diaris, i de la conversa inacabable que hem mantingut cada divendres a la tarda, acabades les classes de la setmana, amb una cafetera sota la taula i la voluntat de comprendre i estimar l'obra literària de Pep Coll. Hem considerat que un professor és també un expert en teoria, un bon lector i una persona desperta a qui podem proposar i explicar una lectura més àmplia i profunda de les novel·les i rondalles que Pep Coll ha escrit d'ençà de la publicació de *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, cap a primeries de 1986. Per això hem concebut el dossier com una mena de maleta de recursos, àmplia i variada, amb graus de dificultat diversos, que el professor o professora ha d'adaptar a les seues necessitats, al seu temperament i a les seues inquietuds. El viatge, però, l'ha de protagonitzar cadascú. Se l'ha d'apropriar.

Hem intentat donar cos a la teoria de la seua literatura partint del símil del terrissaire que compleix dues funcions: la de restaurar i la de crear peces noves. La literatura és un art que es fa amb la conjunció de la mirada, de la intel·ligència i les mans. Per a Pep Coll, l'univers de referències simbòliques sempre el duu a l'home que treballa amb les mans. A Grècia se n'havia dit "demiürg" i la mare encara enraonava de "menestrals", que, a vegades, eren una mica més ben considerats que no els pagesos.

Hem llegit les rondalles i llegendes d'una manera nova. En un treball de grup genuí, les hem llegit, comentat i esbrinat amb passió. Hi hem trobat misteri i poesia; hi hem trobat humor i profunditat, una certa saviesa que, ara, és molt preuada: la noció d'equilibri o el pes insuportable de la immortalitat. Hem triat les que millor representaven la matèria amb què havíem dividit el gran gavell de llegendes i rondalles que l'autor ha anat aplegant des de aquells dies remots en què els seus alumnes de la Pobla li'n portaven a l'aula com un exercici escolar de relligar el que després se n'ha dit el medi i l'escola i llavors semblava un propòsit "polític" de portar l'entorn (i la llengua) a l'escola. De fer-la més viva i pròxima.

Hi hem afegit les llegendes familiars, que semblen destinades a orientar la conducta dels descendents; i les llegendes modernes, que s'han anomenat "urbanes" i semblen destinades a gestionar el misteri i la por.

Entre les peces noves, hem estudiat el mite de Malpui; hem proposat l'estudi i les activitats de certs contes de *L'edat de les pedres*, de la novel·la *Els arbres amics* i d'*El salvatge del Pirineu*. Hem acollit en els annexos tots els documents de treball, d'excursions literàries, d'articles que ens han semblat valuosos per a la comprensió de l'obra de Pep Coll.

Finalment, hi hem descrit, sumàriament, la tasca que Pep Coll ha fet com a filòleg.

Com a professors, una de les lliçons que més profit en podem treure és aquest *aggiornamento* de la cultura popular que Pep Coll mai ha vist com a cosa rànica i museística sinó com a cosa viva i necessària per als nois i noies d'ara. Alguna cosa misteriosa que li deuen haver ensenyat les dones d'aigua i certes bruixes de bona jeia que miren i hi veuen més i més lluny.

Aprofitem també aquesta introducció per expressar el nostre agraïment als professors Emili Pont, autor de la composició de la portada del dossier, i Sebastià Tamarit, de qui hem reproduït algunes il·lustracions que apareixen en els llibres de Pep Coll o de Ferran Rella. També volem agrair l'ajut dels professors Sònia Mayench i Pere Pifarré a l'hora de resoldre alguns dubtes informàtics. I gràcies, naturalment, al Pep Coll, que ens ha fornint materials i conversa suficients per elaborar aquest treball que ara teniu a les mans.

ORIENTACIONS PER AL PROFESSORAT

1. Objectius

1. Adquirir l'hàbit de lectura tot llegint de forma comprensiva i expressiva fragments o textos sencers pertanyents a les obres de Pep Coll.
2. Conèixer el context social, cultural i literari de la dècada dels vuitanta ençà.
3. Conèixer els aspectes més importants de la vida i l'obra de Pep Coll.
4. Sintetitzar, oralment o per escrit (recensió), les informacions contingudes en una narració o novel·la de Pep Coll.
5. Contestar qüestionaris de comprensió sobre les narracions i novel·les llegits.
6. Analitzar els components bàsics de l'estructura i els recursos emprats en les narracions i novel·les de Pep Coll.
7. Reconèixer els aspectes bàsics de la varietat estàndard del català i conèixer els principals trets dialectals del català nord-occidental.
8. Manifestar interès pels textos llegits com a mitjà per interpretar la realitat.
9. Valorar críticament l'autor i la seua obra.
10. Valorar, d'acord amb la sensibilitat pròpia, les aportacions de la lectura literària.
11. Demostrar interès per la literatura pròpia i per les altres, especialment les que són a la base del nostre món cultural (grega, llatina, jueva, àrab i europea en general).
12. Produir textos narratius o d'altres tipologies seguint les convencions pròpies d'aquests gèneres.

2. Continguts

Fets, conceptes i sistemes conceptuals

1. Context social, cultural i literari de la dècada dels vuitanta ençà.
2. Estudi de les temàtiques globals: les relacions humanes, les reflexions morals, els components mítics, la defensa de la biodiversitat, la preservació de les diferents llengües i cultures del món, etc.
3. Estudi dels recursos narratius: el temps, l'espai, la narració, la descripció, el punt de vista, els personatges, el dietari, les memòries, el manuscrit perdut, els elements retòrics, etc.
4. Estudi del lèxic, la semàntica, la fraseologia (frases fetes, col·loquials i dialectals).
5. Recerca d'informació en fonts bibliogràfiques i informàtiques.

Procediments

1. Comprensió dels textos literaris escollits, tant si es llegeixen silenciosament com en veu alta.
2. Lectura expressiva de textos literaris de Pep Coll.
3. L'argument personal de les narracions i novel·les analitzats.
4. Situació de les narracions i de les novel·les llegits en el seu context històric, cultural i literari.
5. Reconeixement i anàlisi de l'estructura narrativa, personatges, recursos narratius i retòrics dels textos de l'autor.
6. Ús de diferents tipus de diccionaris: generals, ortogràfics, dialectals, etimològics, d'onomàstica, ideològics, etc.
7. La recerca d'informació en fonts bibliogràfiques i informàtiques.
8. Actitud crítica respecte de les idees literàries.
9. Imitació de textos literaris.

10. Producció de missatges orals de tipus descriptiu, narratiu i argumentatiu.

Valors, normes i actituds

1. Interès per la lectura dels textos presentats.
2. Valoració de la lectura com a eina de gaudi, de coneixement i d'obertura al món.
3. Comprensió dels diferents textos analitzats.
4. Sensibilitat per la literatura.
5. Desenvolupament de la capacitat crítica a partir dels textos analitzats.
6. Valoració de l'obra de Pep Coll.
7. Valoració de la llengua pròpia i de la diversitat lingüística i cultural.
8. Interès per l'ampliació de coneixements per mitjà de la consulta de fonts bibliogràfiques i informàtiques.
9. Valoració del propi treball.
10. Interès i iniciativa a l'hora de participar en activitats de grup.
11. Respecte crític enfront de les opinions i produccions literàries d'altri.
12. Realització i presentació acurades de les pròpies produccions, tant orals com escrites.

3. Orientacions didàctiques

Per a l'ensenyament aprenentatge

Atesa la diversitat d'interessos que conté l'obra literària de Pep Coll, aquest dossier està pensat perquè el professorat pugui fer una tria adequada d'acord amb els diferents nivells educatius, tant de l'ESO com del Batxillerat.

El professorat orientarà l'alumnat en la diferenciació dels diferents gèneres tractats en el dossier (narració de caràcter popular, conte o narració, novel·la) i en la varietat de temàtiques que s'hi tracten. I pot, si li sembla convenient, interrelacionar certs aspectes de les novel·les o dels contes que es llegeixen i es treballen amb algunes de les llegendes i rondalles que es reproduïxen en la primera meitat d'aquest dossier.

La presentació i exposició clara per part del professorat de l'itinerari vital, literari i reflexiu de Pep Coll, així com el pensament mític de la cultura pirinenca, pot ajudar sensiblement a comprendre l'obra d'aquest autor.

Així mateix, caldrà el guiatge del professorat per a la comprensió i resolució de textos i activitats que contenen trets dialectals del català nord-occidental (lèxic i fraseologia, principalment).

En el dossier apareixen activitats interdisciplinàries que demanen uns nivells concrets de coneixement d'altres àrees curriculars, ja sigui a través de la consulta de llibres de text i d'altres fonts d'informació ja sigui a través de la consulta directa al professorat corresponent.

És important que el professorat es converteixi en un agent dinamitzador no només per tal d'engrescar l'alumnat en la resolució de les activitats del dossier, sinó també per facilitar-li l'accés a altres obres de Pep Coll que puguin ser del seu interès i que puguin convertir-se en un estímul per fer agradable (gustosa) la lectura en general.

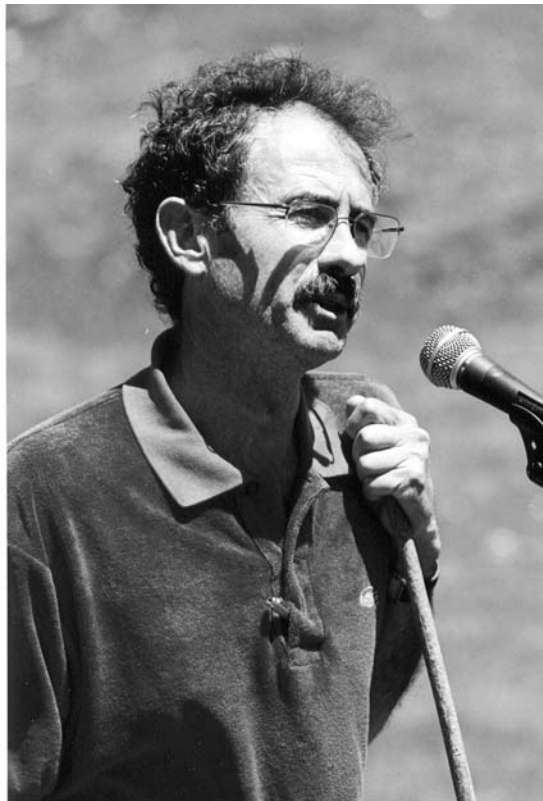
Per a l'avaluació

L'avaluació inicial ha de servir al professorat per comprovar el grau d'hàbit lector i de coneixement que l'alumnat té sobre l'escriptor Pep Coll i la seua obra. En aquest sentit,

caldría saber amb exactitud les obres de l'autor que l'alumnat ja ha llegit en nivells educatius anteriors, comptant-hi naturalment els nivells de la Primària.

L'avaluació formativa ha de basar-se en una tria d'activitats del dossier que es correspongui amb els objectius dels dos cicles de l'ESO o del Batxillerat (cal recordar que llibres com *El secret de la moixertera* o *Què farem, què direm?* solen donar bon resultat en el Primer Cicle de l'ESO, que *Els arbres amics* es pot treballar amb alumnat del segon Cicle, que *La mula vella*, *L'abominable crim de l'Alsina Graells* o *El salvatge dels Pirineus* poden convertir-se en lectures del Batxillerat, i que reculls de narracions com *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, *Muntanyes Maleïdes*, *El rei de la Val d'Aran* o *L'edat de les pedres* poden abastar interessos variats de nivells diferents.

L'avaluació sumativa valorarà el grau d'aprenentatge assolit per l'alumnat després de la lectura dels textos i de la resolució de les activitats que apareixen en el dossier i es comprovarà fins a quin punt s'ha adquirit una valoració positiva i una visió global de les diverses manifestacions literàries de Pep Coll.

I. PEP COLL: LA PERSONA I L'ESCRITOR

1. BIOGRAFIA

1. L'oficial. Cerca i llegeix a Internet la pàgina de Pep Coll a <http://www.escriptors.com>. Només cal afegir a aquesta pàgina que l'últim llibre publicat fins ara es titula *El salvatge dels Pirineus*, premi Sant Joan 2005.

2. Amb dosis d'humor.¹ Es tracta d'un retrat de fa uns quants anys, quan Pep Coll només havia publicat *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*. En llegir-la, ara, en perspectiva, destaca'n els inicis vitals i literaris de l'escriptor:

Va néixer fa trenta-set anys a Pessonada, un poblet del Pallars Jussà on ara sobreviuen una quarantena de jubilats. Com tota la canalla dels anys cinquanta, el Pep va créixer gràcies a les llesques de pa amb vi i sucre, i, sobretot, a la llet de pols que els amics americans ens enviaven en aquella època.

De ben jove es capficà en el problema de la veritat i no va recensar fins que va poder estudiar Filosofia a Barcelona.¹ Aviava però, i tal com era d'esperar, va caure en un escepticisme teòric total. Desencantat dels grans sistemes filosòfics, s'il·lusiona poc després per la llengua i cultura del seu país petit, l'estudia en profunditat durant un temps i, finalment, acaba per dedicar-se a l'ensenyament, tal com ja havia profetitzat son padri.²

Actualment ensenya Llengua i Literatura Catalanes a I. B. «Màrius Torres» de Lleida. De totes formes, els seus treballs i neguits segueixen adreçats a l'estudi i dinamització de la seua comarca nadiua, de la qual ha estudiat especialment la parla. Ha participat en la fundació de les revistes Escudella (1979) i Lo Raier (1982), i en el «Centre d'Estudis del Pallars» (1986). Té doncs, com diu ell sovint «una cama a Lleida i l'altra al Pallars».³

*Quant a la creació literària, li ha costat prou de començar a escriure, o almenys per decidir-se a publicar.⁴ Es tracta sens dubte d'una vocació tardana. El recull de rondalles *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* és l'única cosa amb cara i ulls que ha publicat fins ara.⁵*

1. Segons algunes fonts, fins i tot va fer un curset d'alemany a Munic, per poder llegir Hegel en la seua llengua original.

2. Els veïns expliquen que el dia del seu naixement, quan li van dir a son padri que el segon fill també era un nen, l'home exclamà tot emocionat: "Ja tenim un pastor". És molt probable però que ell es referís a una altra mena de bestiar...

3. «I l'altra cama la fica on pot!» –afegeixen les males llengües.

4. Hem pogut saber que fa un parell o tres d'anys, va participar en un concurs de rodolins i va guanyar el primer premi, que consistia en una rentadora automàtica. Això l'esperonà a escriure històries, malgrat que intueixi que no guanyarà mai més un guardó tan útil com poètic.

5. Diu que quan sigui gran vol escriure una novel·la.

3. Des de la tendresa.² Llegeix aquest retrat amable de la infantesa de Pep Coll

Fa uns quants anys que el "xic de Ca la Rita", Pep, va fer la primera espernegada sota l'empara de la Mare de Déu de la Plana. Roca-roia, oliveres i ametllers varen retallar-li un matiner horitzó. Hores i hores als carrers de Pessonada, alguna cua de

¹ Emili Bayo i Xavier Macià, *Narradors de Ponent (1939-1987) Antologia*. El molinet de vent, 1. Edicions de l'I.E.I. Lleida, 1987, p. 71-72.

² Ferran Rella, "L'homenot". Presentació de *Què farem, què direm?* Esterri d'Àneu, abril de 1992.

sarnalla escapçada, un moixonet retut a la llosella i sempre, per frontalers, la muntanya vermella d'una banda i l'aigua del Noguera, ara embassada, de l'altra. Atrapat en aquestes constants la resta del camí s'hi superposaria per a refermar-li la identitat.

Més llest que la fam –Lo Peirot, per personificar-la–, Pep davallà de l'ametller. Primer al Pallars i després, ja capaç de menjar-se “la mata” a Barcelona d'aprenent de filòsof: interpretar el món, reconèixer-li uns ritmes, uns períodes, una tornada com als gojos. Va copsar, justament, que aquests cercles concèntrics en els quals la vida es mou poden analitzar-se i comprendre's del gros al xic, però, també del xic al gros. Tal vegada un “mai tant”, un “bordegot” escanyolit, una “canalla” cridanera, una “vella de Romadriu”, una “dona d'aigua” de pell aquosa i pàl·lida, un “sagristà remaleït”, un “gat negre” fugint per la gatera, un “dimoni” destorbant la construcció d'un vell pont romànic, un “què farem, què direm”, el decidí d'encarar afanys en el mestratge de la llengua dels pares. Intuïa segurament que aquest corpus seria un bon dia bagatge de matèria literària. Ensenyà el Pallars: un grapat de nois aprengueren a construir l'edifici de la llengua amb materials del país. Ben aviat engegaria tasques paral·leles, d'aquelles que se'n diuen cívicosocials: la revista L'Escudella i un sarpat d'iniciatives que pretenien sacsejar les consciències –col·laboracions a Lo Raier; membre fundador i President del CEP (Centre d'Estudis del Pallars). D'aquest cercle xicarró però matriu alhora, passà a la “terraferma” que l'esperava com una alenada d'aire fresc. Com diu el crític, per tal d'escampar la boira de la mediocritat, de la provincialització i la fossilització cultural. Repartí, llavors, a tort i a dret essència d'oliva jussana.

4. Breu.³ En llegir el qüestionari següent, valora'n la concisió:

1. *Un heroi i una heroïna de ficció.*
El Joan de l'ós i Alícia.
2. *L'obra que hauries volgut escriure.*
Bearn o la sala de les nines (Villalonga).
3. *La teua mania particular a l'hora d'escriure.*
Fer un cafè i una cigarreta abans de posar-m'hi.
4. *La joguina que mai no et van portar els Reis.*
Un tren elèctric.
5. *Bolígraf, ploma, màquina d'escriure o ordinador.*
Ploma i ordinador.
6. *Un somni no realitzat.*
Volcar (amb ala delta, ala de pendent o el que sigui).
7. *Un animal, un color, una flor.*
L'ós bru, el roig de les penyes del Prepirineu, la flor de neu.
8. *En què t'agrada perdre el temps?*
No m'agrada perdre el temps.
9. *Un segle i un país.*
El segle XIV, Eslovènia.
10. *Per quin pecat aniries a l'infern?*
Per qualsevol, tret de robar, matar o fer mal als altres.
11. *Raó o sentiment?*

³ Qüestionari “Dotze més una” a Àrnica (Revista del Consell Cultural de les Valls d'Àneu). Època III, núm 31 (desembre 1996).

Tots dos són imprescindibles per viure.

12. *Quin consell estàs content de no haver seguit?*

De casa't jove i llevà't matí, mai te n'hauràs de penedir.

+1. *El vers de la teua vida.*

Molts. Per exemple: "Em veig sovint per fosques solituds" (J. V. Foix)

5. Altres opinions sobre literatura.⁴ Llegeix què diu Pep Coll sobre escriptors catalans i estrangers:

A.L./M.V. –Quins són els teus autors fonamentals (clàssics i actuals, catalans i estrangers)?

P.C. –*Us en cito onze, la meua aliniació preferida: Homer, Mann, Faubert, Kundera, Hrabal, Rodoreda, Borges, Sagarra, Pla, Villalonga, Verdaguer.*

A.L./M.V. –Què et suggereix el nom d'aquests escriptors: Jesús Moncada, Maria Barbal i Concepció Maluquer?

P.C. –*Són tres grans escriptors amb una literatura ambientada a les terres del català occidental. Llàstima que Montcada es morís en plena maduresa creativa! I llàstima també que a causa d'una desgràcia familiar, Concepció Maluquer deixés d'escriure novel·les quan tot just acabava de començar un prometedora carrera en el camp de la narrativa. Una Bartleby peculiar, que va passar desapercebuda a Vila-Matas.*

Ara, en la graella següent, procura sintetitzar i organitzar el conjunt d'informacions que has llegit en els textos precedents (pots ampliar-les consultant altres apartats – especialment el que esmenta els premis literaris– de la pàgina web dedicada a Pep Coll que hem esmentat al començament):

Vida	
Formació	

⁴ Pep Coll en resposta a les preguntes d'Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005)

Aficions	
Activitats culturals	
Gustos literaris	
Reflexions	
Llibres i guions televisius	
Premis literaris	

2. CONÈIXER-NE L'OBRA

2.1. Els arguments

1. Llegeix les sinopsis següents i uneix-les mitjançant fletxes amb el títol corresponent:

«Després d'inacabables giragonses costa amunt, a dreta i a esquerra, arribo a les primeres roques que flanquegen el portell pel cantó de l'obaga». Així comença Pep Coll el seu viatge per la fantasia i l'humor dels habitants de les valls pirinenques. De les boques esdentegades dels últims vells dels Pirineus, l'autor ha escoltat més de 150 històries fabuloses d'esllavissades de neu i de barrancades de fang, d'homes-llop i de dones-pantigana, de morts que tornen de l'altre món i de vius que emigren cap a les ciutats. Pep Coll ha arribat amb el temps just per oferir-nos aquest viatge al·lucinat a l'antiga Arcàdia dels pirinencs, al paradís turístic d'avui, a l'autèntic infern d'aquestes muntanyes.

***El secret de
la moixernera***

Encara que costi de creure, als Pirineus també s'hi troben illes disposades a acollir robinsons. Són les anomenades feixes o feixancs, unes franges de terra coberta de vegetació enclavades entre els penya-segats i per tant, accessibles tan sols a les aus i als escaladors.

L'estiu de l'any 1837, l'estudiant Ventura Mir, després de naufragar estrepitosament a les terres baixes, va a petar en una d'aquestes illes i, solitari vocacional, decideix instal·lar-s'hi definitivament. Però tot i la seva ferma voluntat, no li serà gens fàcil, ja que aviat s'haurà de defensar de tots aquells que «pel seu bé» intenten de rescatar-lo. No només la família, l'amic d'estudis o el gran amor de la seva vida, sinó també totes aquelles ideologies que no toleren l'individu solitari.

Els arbres amics

Un seguit d'assassinats trasbalsen i omplen de por els veïns d'un poblet del Pallars. Són obra del diable, de les bruixes, o bé tenen una explicació lògica? Quin és el gran secret que guarden gelosament tots els pirinencs i que no dirien per res del món a ningú que no fos de la família? Mentre el narrador-protagonista va descobrint l'entrellat del misteri, ens mostra, també, el retaule d'una societat rural que dorm encara d'esquena a la vida moderna i que comença a despertar amb la construcció de la nova presa.

***Muntanyes
Maleïdes***

En Florenci és un personatge molt especial. Nascut el 16 d'octubre de l'any 1918, és el germà que fa set d'una família, afincada a la serralada dels Pirineus, que té l'insòlit costum de posar nom als fills seguint un ordre alfabètic. Escanyolit i malaltís, en Florenci sempre serà el més menut, però de tots els germans serà ell qui se sentirà fascinat, d'una manera molt particular, pels arbres. Aquesta fascinació compensarà amb escriure la seva fragilitat i marcarà per sempre la seva existència.

***El salvatge
dels Pirineus***

Ens dibuixa un univers mític teixit amb narracions tradicionals de tota mena: llegendes transmeses per tradició oral o llibresca, històries familiars, anècdotes sorprenents i enginyoses, personatges mitificats i també rumors actuals. L'escenari és una illa del cor dels Pirineus, envoltada bona part de l'any per muntanyes de neu que durant segles l'han mantingut aïllada dels països veïns. Per això els seus habitants han sabut conservar fins al segle XXI les seves institucions polítiques, l'antiga llengua dels trobadors i també tot el seu llegendari mític, poblat d'éssers fantàstics que han de sobreviure, igual que les persones, en unes condicions geogràfiques irrepetibles.

L'edat de les pedres

Aplega disset narracions que tenen novament Malpui com a teló de fons. Algú ha dit que aquestes històries són, sobretot, exercicis de llengua. És, en tot cas, una llengua tan llarga, i tan viva, i tan arrelada, que travessa les planes de Ponent i s'enfila fins a l'últim racó dels Pirineus.

L'abominable crim de l'Alsina Graells

Amb l'abandó dels pobles, uns éssers fantàstics, acompanyats dels estris del camp i dels mites tradicionals, van a parar a un museu etnològic. La Bet, una xiqueta d'Esterrí, aconsegueix de robar el canut d'aquests éssers. Es tracta d'un robatori, o potser més aviat d'un rescat de milers de presoners? Què pot fer una nena-dona del final del segle XX amb aquell canut a la butxaca dels texans?

El rei de la Val d'Aran

Recull les millors llegendes del Pallars: les més divertides, les més fantàstiques, les més curioses. El llibre comença amb la carta que fa mossèn Serafí: de la ploma d'un capellà de poble podem conèixer el tresor llegendari d'una comarca que es mantingué fidel a la seua tradició oral durant tot el primer terç del segle XX. Aquestes cartes, redactades la mateixa vigília de la Guerra Civil, són com el cant del cigne d'una cultura rural que la postguerra s'encarregà de substituir.

Què farem, què direm?

Un crim horrible trasbalsa la vida d'una petita ciutat de comarques, endormiscada tot l'hivern sota el bany maria de la boira. Feliciano Moran, diputat conservador al Parlament de Catalunya, apareix escanyat al darrer seient del cotxe de línia. Com que l'autocar va per l'autopista i no fa parades, tots els ocupants, una dotzena de viatgers, són sospitosos d'assassinat. La senyora que va al metge a Barcelona, el pagès que viu de les subvencions de Brussel·les, el turista oriental seguidor d'una perillosa secta, la botiguera del carrer Major, l'estudiant independentista i la seua novieta, el xicot africà que emblanquina els pisos dels blancs..., tots semblen tenir, d'entrada, prou motius per carregar-se el polític.

Quan Judes era fadrí i sa mare festejava

2. Tria un parell de títols de llibres de Pep Coll –els que et resultin més suggeridors– i inventa-te’n una sinopsi –d’unes deu línies aproximadament– ben diferent de la que t’hem donat.

2.2. Opinions sobre l’obra: una invitació a la lectura

Els llibres de Pep Coll han generat força crítiques literàries algunes de les quals hem seleccionat perquè et puguin servir, o bé per encetar la lectura d’algun llibre que encara no has llegit o bé per contrastar la teua opinió –en el cas dels llibres que ja has llegit– amb la que expressen els diferents autors de les crítiques. T’adonaràs que les opinions tenen tons ben diferents i que, sovint i encara que es tracti d’una mateixa obra, els judicis i els punts de vista són prou distints i fins i tot contraposats. Al final d’aquests fragments, trobaràs unes preguntes per respondre:

1. *El secret de la moixernera* (1988)

I aviat fan acte de presència els moixernons (que no són ni cap mena de bèstia estranya ni encaputxats venjadors, sinó simplement uns bolets) i d’ells es diu que són la causa de la mort de l’Amat Escrivà. És així que el lector per muntar-se una estratègia compta amb dues peces, la intriga i la mort anunciada, les quals són fàcilment relacionables amb un tipus de literatura, això és, el gènere negre. Tot i amb tot, El secret de la moixernera és una narració negra atípica donat que trenca amb uns cànons que en principi són consubstancials al gènere. Tothom coneix que el marc comú de la novel·la policíaca per excel·lència és l’urbà, és justament aquí on l’autor s’arrisca i experimenta transgredint els límits que el lector té assumits.

La ciutat de nit, foradada de fanals de llum famolenca, de carrerons sense eixida, de passos d’asfalt i d’ombres endevinades al tombant de la cantonada, en l’obra d’en Coll s’esfumen i es transmuten en un poble anomenat Malpui que no té més llum que la que crema la cera, d’una població escassa, de carrerons que es compten amb la meitat dels dits d’una mà, de tres cases que tenen el privilegi «higiènic» de la comuna, per tant en un paisatge estrictament rural, i la gràcia del relat tot just rau en aquesta transgressió del marc i en el fet de traslladar tota una trama de característiques policíiques en ple món pallarès.

(Rosa Mesalles, “El secret d’en Coll” a *Ressò de Ponent* [Lleida], núm. 62, juny 1988)

La història encaixa amb certa fidelitat amb un dels esquemes de la més tradicional novel·la policíaca: Amat Escrivà és un jove muntanyenc a qui la mala salut aparta del seu destí de pastor de cabres i l’aboca al camp de les lletres, convertint-lo en un aprenent de lògic i escriptor. Les successives morts d’alguns veïns posen el seu talent, encara immadur, a prova; tot condueix a un darrer episodi que resol dignament una papereta embolicada.

Malgrat això, la novel·la de Pep Coll defuig clarament els arquetips. Dues raons principalment fan que aquesta no sigui una obra de gènere. D’una banda, la seva marcada ruralitat, característica que contradiu pregonament la tradició eminentment urbana de la novel·la policíaca, fins al punt de fer del tot inadequades les genuïnes denominacions de gènere policíac o novel·la de lladres i serenos. En segon lloc, cal subratllar el fet que la trama detectivesca d’aquesta obra és només el suport d’un altre assumpte que assoleix el veritable protagonisme del text: la recreació de tot un món, fins als més petits detalls. El mateix consell del sacerdot

que instrueix el jove Amat, mossèn Serafí, serveix a Pep Coll per a justificar la feina de l'escriptor: «...Amb els cinc sentits no n'hi ha prou per copsar la realitat. La vida és més complexa. El bon escriptor no s'ha de conformar a calcar el que passa (a ell i als altres), sinó que ha de crear móns nous»

(Emili Bayo, "Contra el drac de l'avorriment" a *El Temps* [València], 4.7.88)

La novel·la, ultra la vàlua estrictament literària [...], conté tota una sèrie de dades – històriques, antropològiques, folklòriques, etc.– de primer ordre, vàlides, en qualsevol cas per a la reconstrucció del perfil d'una societat en un procés galopant de transformació: la societat pallese dels primers vint anys del nostre segle.

En el capítol segon hi trobem una bella metàfora on l'univers és comparat amb un alzinar i la comarca del Pallars amb una fulla d'alzina on el nervi central és el riu Noguera; hi trobem referències a l'arquitectura on detalladament se'ns explica el repartiment de l'espai, les parts de què consta la casa pallese tradicional; referències a les festes i tradicions més arrelades: les pràctiques més o menys supersticioses com poden ser les invocacions per demanar aigua o l'eficàcia de l'ermità d'Erboló en tant que agència matrimonial reconeguda. El pas de les estacions és marcat per certs esdeveniments que les caracteritzen: l'arribada de la fira de Salàs significa l'inici de la primavera, les colles de seminaristes que baixen de la Seu anuncien l'arribada de l'estiu i les ramades que baixen cap a l'Urgell són una premonició clara de la imminent arribada del fred. Hi trobem referències als estralls en els conreus, el canvi paisatgístic i la ruïna econòmica que suposa la fil·loxera (1900), la forta sotragada que rep la població a conseqüència de la grip de l'any 1918, el cicle de l'any presentat a través de les diferents feines que es fan al camp: trencar, mantornar, sembrar, portar fem als camps, recollir l'herba, segar, batre, ventar... i tot un seguit de canvis que, en un període molt breu de temps, transformen d'una manera rotunda la fesomia de la comarca: el canvi de la barretina per la gorra de visera, del parell de bous pel parell de mules, de l'arada de fusta per la de ferro, l'arraconament de la falç i el volant substituïts per la dalla de rasclat, l'aparició del primer automòbil, del gramòfon, de la ràdio, de l'aeroplà, de la llum elèctrica, etc., la qual cosa suposa, com ja dèiem abans, una transformació profunda del model de societat tradicional.

(Aureli Barrull, "El secret de la bona literatura" a *Lo Raier* (Revista del Pallars) [Trempt], núm. 66, juny 1988)

*I és que Coll no s'aconforma, en el seu llibre a recompilar els gavells d'una manera de viure ja caducada en les formes... La garba que és la novel·la és més que una garba: hi ha tot l'enyor d'un ahir que morfològicament ha caducat però que, sentimentalment i èticament i patrimonialment, perviu en la nova morfologia del nostre viure de cada dia. La gorra musca perduda del besavi és el precís paradís perdut que cerquen els poetes infructuosament. Aquells Pallars de tombants de segle, perduts en la memòria individual, són el paradís perdut de la memòria col·lectiva que els reporta, els rumia, els torna a rosegat aquesta mateixa memòria col·lectiva que en *El secret de la moixertera* parla per boca de la ploma –de la màquina d'escriure– d'en Coll.*

(Francesc Pané, "El refrescant secret de la moixertera" a *La Mañana* [Lleida], 19.6.1988)

L'Amat Escrivà, el protagonista que conta en primera persona la seva pròpia història, presenta tot de connotacions simbòliques: és el primer home documentat en el poble de l'autor (una mena d'Adam del Pallars) que fins que la malaltia no l'atueix, duu una vida d'adolescent normal com qualsevol pallarès des de temps immemorials: neix per un atzar, participa en jocs infantils cruels, prohibits, insòlits. De molt jove comença a fer feina pasturant cabres, és un solitari assalvatjat, àgil i independent com les cabres de pastura. El punt d'inflexió de la seva vida el marca la malaltia irreversible, sobrenatural i misteriosa que l'enxampa tot just en el lllindar de l'adolescència. Des de llavors es trenca el cordó umbilical amb el poble i esdevé un malalt compadit per tothom i considerat com una nosa. La soledat, la inutilitat i el dolor que se'n deriva el duen al coneixement. En aquest punt comença el camí de la coneixença de l'Amat. Comença d'aprendre de lletra ajudat per mossèn Serafí – personatge del seu anterior llibre, prototipus de l'intel·lectual amant de la daurada mediocritat, admirador de Verdaguer, molt de la corda de l'intel·lectual modernista: popular, interessat en la dialectologia i el folklore, sense gaires ínfulas intel·lectuals, catalanista.

El que aprèn de seguida l'Amat és la fugacitat de la vivència amorosa i després els paranys de la intel·ligència i la curiositat. El seu esperit agut, que progressa vivaçment, el duu a la recerca quasi detectivesca d'un munt d'assassinats (aquí de lluny hi ressona El nom de la Rosa), és la fascinació que produeix el prohibit i l'inconegut. Aquesta trama novel·lesca, però, es presenta d'antuvi com a lateral i secundària i només pren relleu en els capítols finals, en una mena de crescendo tràgic.

(Andreu Loncà, “El secret de la moixernera amenitat assegurada” a Segre [Lleida], 23.4.88)

2. La mula vella (1989)

El Pep Coll ha escrit un bell llibre, una novel·la-reportatge-elegia-poema sobre les mules del Pallars, aquest Pallars que ja tenim com nostre. La mula vella és la tercera obra de Coll, i a parer nostre, que no fa altre que refermar el de l'editor, el llibre més arrodonit fins ara de l'autor. Pep Coll no cal que es mogui del Pallars, pot, si continua així, universalitzar-lo com va fer Ramuz amb la seva regió particular suïssa. La mula vella és un símbol del món pallarès en allò que té d'emigració, afebliment i alhora perdurabilitat i revitalització. Sempre sota l'estrella del sacrifici, però: les mules pallareses, quan ja no tenien res a fer en el desenvolupament d'una agricultura que perdia la força de la sang, i, per tant, s'esfumaven les fires substancials del Pirineu [...] van anar a parar a l'Índia, a les escorrialles de qualsevol guerra nord-hindostànica. La Quela la mula vella, havia estat jove, i se'ns explica tota la seva trajectòria vital de la qual destaquen els episodis que la fan sotmetre als homes –aquell acostumar-la als motors!– que li fan adquirir l'astúcia per no haver de treballar massa (com els alumnes, oi Pep?), això des d'una condició que li permet d'entendre el llenguatge dels humans. L'evolució de la vida de la Quela és paral·lela a la història contemporània del país [...]: hi surten fins i tot els Queristes de la Seu, l'aparició dels primers tractors i la venjança que la Quela en vol prendre, la transformació de l'habitatge als pobles i, per tant, la desaparició dels estables i dels corrals... fins a arribar a la pròpia transformació per vellesa, quan la mula vella comprova que ho és, i entorn seu desapareixen colors i sorolls, un dels fragments més colpidors de la novel·la. Després, al Pallars arriben uns compradors especials, que adquireixen les darreres mules per dur-les al Caxmir. Així la Quela,

desferra quasi, emprèn aquest llarg viatge de muntanyes a muntanyes (del Pirineu al Caxmir, dels Apenins als Andes, com si diguéssim) on morirà en una emboscada, amb una bala que per als seus sentits afeblits de caducitat és com la fiblada d'un tavà...

(Josep Vallverdú, "Sobre la mula vella (1)" a "Lectura" Segre [Lleida], 16.4.89)

3. Què farem, què direm? (1989)

Què farem, què direm? és una novel·la d'estructura senzilla, construïda amb un llenguatge precís i ric: lèxic com (escurar, birbar, entabananar, tarter, casigall, antosta, guexina, bordegàs, medrar, aclucar...); frases fetes (fer beure amb una orella de ruc, córrer amb els talons al cul, engegar algú al carall de carnestoltes, fer supo-supò, nevar fins que les gallines piquessin els estels, tractar a baqueta, fer marrada, fer un nus a la cua, ser un tros de carn beneïda, esperar una cosa amb candeletes); comparacions (sala fosca com el forat de la Guineu, ser més apegalós que la pudor, tancar-se a casa com una aranya al seu forat, posar-se cap a dins com si el xuclés un remolí de riu, rebolcar-se per la neu com un llangardaix enfarinat, arrossegar la primera síl·laba com si passes la baieta pel menjador, portar un mostatxo com un forrellat, agafar una cosa com si fos un cagalló de gos, quedar-se una cosa quieta com un isard, esquitxar com un gos moll quan s'espolsa el pèl).

Trena amb aquest corpus una acció diversificada i plena d'enginy, amb uns personatges entranyables, simpàtics, sempre vius i actuals [...] Els vertaders protagonistes [...] són els manairons. Pep Coll en fa un vertader tractat. [...] A Què farem, què direm?, ultra les virtuts assenyalades, cal reconèixer-li la de retornar a la memòria col·lectiva part de la seua identitat a través del mite. Resitua en el seu lloc allò que fonamenta les manifestacions culturals i el comportament social d'un poble. [...] Els manairons formen part del conjunt dels mites pirinencs. Abans de la ciència, les raons de les coses, el sentit de la vida i de la mort, els orígens del món i de les coses eren explicades a través d'un llenguatge religiós envoltat de misteri i d'expressions fabuloses. Avui, Pep Coll, constata que els avenços de la ciència i de la tècnica no han comportat el retrocés dels mites i les velles creences; per si de cas, però, ens en fa memòria i agermana amb claredat passat i present i albira un millor futur si els tenim al nostre costat.

Els manairons pertanyen als genis de la natura que comparteixen món físic amb els humans però també amb les encantades, amb les dones d'aigua, gegants, bruixes... tota una geografia mítica que Pep Coll personifica amb aquests éssers benignes.

A més de fer-nos passar una estona i divertida, Pep Coll, sota la superficialitat lúdica furga en les creences mitològiques que s'enfonsen en el nostre inconscient col·lectiu, com les arrels d'un arbre mil·lenari.

(Ferran Rella, presentació de *Què farem, què direm?* Esterra d'Àneu, abril de 1992)

*En Pep Coll aconsegueix, com en cap altra novel·la anterior, que un toc d'humor recorri totes les pàgines de l'obra i que el didactisme omnipresent a la seva obra quedi totalment integrat i, doncs, sigui més efectiu que mai, ja que no és un didactisme directe, d'aquell que fa arrufar el nas a més d'un lector. Un lector que a *Què farem, què direm?* pot aprendre moltes coses, que es veurà obligat a pensar sobre temes d'actualitat, però sobretot que s'ho passarà bé: somriurà amb les ironies de la Bet comentant els viatges de la seva padrina, o amb una bona colla de les seves comparacions, i riurà a cor què vols amb alguns gags d'antologia (la Bet*

disfressada d'isard empaitant la rentadora i la sortida de cap de setmana de Barcelona amb correguda de braus inclosa en són alguns dels millors exemples).

(Pere Martí i Bertran, “*Què farem, què direm?*” a *Escola catalana* (Òmnium Cultural) [Barcelona], núm. 298, març 1993)

4. Muntanyes Maleïdes (1993)

Pep Coll, de quien conocíamos su Quan Judes era fadrí i sa mare festejava (1986), y cuyo enunciado ya demuestra el gracioso y malintencionado tono del libro, es un hombre del Pallars y sabe de los recovecos, maravillas e insidias de estos parajes sobrecogedores. Él nos da a entender lo sombrío de les Muntanyes maleïdes, el talante de los hombres que viven bajo su vigilante mirada (la Maladeta), muy propicio a suscitar un mundo “féérique”. Son, en general, hombres que no han perdido el sentido de lo sobrenatural y van más lejos del “big-bang”. Son hombres limpios de corazón, pues todos detectan el misterio.

[...] A Pep Coll le asiste un lenguaje expresivo, claro y, cuando se tercia, poético. El libro, además tiene un tono directo, pero tierno, con una soltura propia de un escritor que sabe adónde va y qué es lo que quiere expresar y con qué matices expresarlo cumplidamente.

El libro aparece dividido en apartados correspondientes a nieves, lobos, osos, serpientes, moros, sitios encantados, brujos, muertos, curas, diablos, pastores, santos, payeses, tontos, discretos, frailes, bandoleros, mujeres, encantamientos.

Son hechos y criterios a cien leguas de lo normal, y lugares donde se ve –y él la ve– la sombra de Carlomagno. [...]

Mi estirpe es de estas tierras, y me reconozco en ellas, desde Pinyana desierta (donde no queda nadie) a Guardia de Noguera, bajo el castillo de Mur y su colegiata, tan mal restaurada. En ocasiones, acudo al “Viaje literario a las iglesias de España”, del padre Villanueva, para encontrarme con la antigua dignidad de estos parajes. Ahora, con el libro de Pep Coll quizá me baste.

(Joan Perucho, “Bajo la sombra de Carlomagno” a *La Vanguardia* [Barcelona], 30.4.93)

5. El segle de la llum (1997)

Pep Coll forma part d'una trilogia (amb Maria Barbal i Jesús Moncada) que normalitza la novel·la de Ponent [...]. De Pep Coll, en particular, jo he escrit que és «un dels escriptors més ben dotats per dur a terme una obra singular, rica i arrelada en aquest univers referencial (el del Pirineu), però amb una vàlua i una projecció que van força més enllà de l'interès purament etnogràfic.»

*[...] El segle de la llum és un títol excel·lent, que reflecteix magníficament l'espai cronològic de la novel·la. Inevitablement, m'ha fet pensar en *El siglo de las luces* d'Alejo Carpentier, un altre fresc històric. Hi apareixen els canvis socials i econòmics, els trasbalsos bèl·lics i sindicals, d'una manera fresca.*

[...] Pep Coll té el valor de triar un personatge molt realista (Manuel Gavarri), relativament poc llaminer, acomodaticí. [...] En general, però, tots els personatges tenen gruix, credibilitat i carn [...]. Els seus lectors habituals veiem reparèixer algunes històries (sovint modificades) que comencen a donar un caràcter d'univers literari, de saga, a l'obra de Pep Coll. Algunes narracions creixen i adquireixen una dimensió dramàtica i narrativa pròpies. Hi ha domini del llenguatge, agilitat en la

narració, en els diàlegs, en la presentació de les situacions; ironia; i una utilització de la llengua popular i dels girs dialectals sense l'encotillament de qui treu aquests elements d'un «museu».

(Miquel Pueyo, presentació d'*El segle de la llum*. Lleida, 8 d'abril de 1997)

Tota la novel·la consisteixen en els seus comentaris a velles fotografies –quarantacinc– de l'exposició “Un segle d'imatges de la Vallnegra”. El comentarista, sorneguer i de memòria matemàtica, torna a casa en avió en un trajecte de vint hores després d'anar fins a Austràlia, i li explica les fotografies –d'un àlbum subtitulat en Braille– a la seva infermera acompanyant. Sembla que la jove –barcelonina, de nom Laura– s'estima més escoltar Manel Gavarri que veure les pel·lícules que fan a l'avió, però pel lector la trama narrativa de Pep Coll arriba a fer-se comparsa il·lustrativa de les velles fotografies, tot amanit amb una aspersió de topònims i malnoms [...]

Com diu Gavarri a l'avió que, el retorna a casa: «Una vegada un d'aquests escriptors que fan xerrar els vells per escriure els seus llibres em va dir que donava gust d'escoltar-me, que de bons narradors com jo demostrava ser se n'havia perdut la mena...» Té el suport d'una oralitat que fuig del risc de la prosa rústega i gropelluda dels supervivents de la novel·la ruralista. Amb El segle de la llum Pep Coll representa un altre calidoscopi del seu Pirineu fantàstic, sovint previsible, com una seqüència anunciada des de les primeres imatges de l'àlbum, ineluctable com les rondalles contades per enèsima vegada.

(Valentí Puig, “L'home xerraire i l'home absent” a “Quadern” *El País* [Barcelona], 10-4-97)

Ara, amb aquesta novel·la, El segle de la llum, Pep Coll ha fet un pas endavant d'una alta qualitat, com si amb els contes inicials, amb el recull de llegendes del Pirineu reunides a Muntanyes maleïdes, amb la peculiar guia que va publicar l'any passat, Viatge al Pirineu fantàstic, estigués en condicions de començar un segon cicle narratiu molt més rotund i ambiciós: com si després de recopilar i estudiar el que quedava de folklore i les formes de vida quotidiana de les comarques pirinenques, pogués convertir-ho en una base prou sòlida on aplicar una mà de ficció pura.

[...] Un dels grans atractius d'El segle de la llum és l'instint de supervivència que demostra posseir en qualsevol circumstància el narrador. Segons els dictats de la tradició familiar, Manel Gavarri havia de preparar-se per continuar l'ofici de sanador de porcs i dur una vida discreta, marcada des de la infantesa amb un principi i un final, sense permetre que el futur li pogués insinuar algun tipus de sorpreses o de canvis. Però a les acaballes de la seva vida, cec, amb xacres físiques, amb una mena d'aura mítica plenament acceptada tant per ell mateix com per la gent que l'envolta, Manel Gavarri pot enorgullir-se d'haver estat capaç d'esquivar amb estil –i sense gaires escrúpols– els cops de la mala sort i les contingències polítiques i socials i ser admirat com un dels principals impulsors de la reforma turística del Pirineu lleidatà.

[...] El lector d'El segle de la llum disfruta tant com ho fa el narrador quan exhibeix el seu vell instint fabulador. [...] Cada fotografia, cada capítol és digne de record, però hi ha episodis impregnats d'una grandesa narrativa que s'acosten molt al to característic de l'èpica, i el lector pot recordar amb plaer els avatars que envolten el

trasllat d'un piano per corriols de muntanya per fer-lo arribar al seu destí, un balneari enmig de les muntanyes freqüentat per la burgesia barcelonina, o les vives descripcions dels treballs de construcció de les línies elèctriques. El lector agraeix que, per una vegada, el text de la contraportada no pretengui enganyar-lo i, un cop acabada la lectura d'El segle de la llum, està ben convençut que no només és cert que és la gran novel·la del Pirineu català sinó que també és una de les dues o tres novel·les publicades aquest any que valdrà la pena de recordar.

(Ponç Puigdevall, "Instants d'una vida" a Presència, 12/18.10.97)

6. L'abominable crim de l'Alsina Graells (1999)

Pep Coll se toma en broma el género policiaco. Ni el joven inspector leridano de los Mossos d'Esquadra, Sergi Massanés, ni el viejo capitán franquista de la Guardia Civil de Montblanc, embarcados en una absurda lucha de competencias, consiguen esclarecer el asesinato de Feliciano Morán, diputado del Parlament de Catalunya por el Partit Espanyol del Nacionalisme Autèntic (PENA), ocurrido en un autocar que viaja de Barcelona a Lleida. Una muerte, a primera vista, sin sentido. Y nada en esta Catalunya de 1999 en que se ambienta la novela, parece tener sentido. El autor de Muntanyes maleïdes recrea, con precisión y humor, un mundo merzquino y asfixiante, con políticos deshonestos, policías inoperantes, campesinos aprovechados, escritores oportunistas, nacionalistas obcecados. Ninguno de los pasajeros del autocar se salva de la crítica. El interrogatorio del implacable Massanés deja en ridículo a la pareja de independentistas que utiliza el vehículo para sus expansiones sexuales, a la burguesa de derechas aquejada de aerofagia, a la poetisa fracasada y creadora de la «novela mulata», combinación de género negro i aventuras, a la versión femenina del Senyor Esteve, al propietario rural a sueldo de Bruselas. Si alguien se salva es el negro que, por miedo, calla. Y, por necesidad se mantiene al margen de todo. Muy recomendable.

(Anna M. Gil, "Sátira política" a La Vanguardia, 11.6.99)

7. Per les valls on es pon el sol (2002)

Alguns hi han valorat els elements literaris (gènere epistolar, l'estratègia wagneriana del grial..), jo també per descomptat, però únicament com a elements escenogràfics que permeten reproduir ambients. L'ofici d'escriptors se li suposa, l'art literària també. A jo particularment m'interessa molt més el marc geogràfic: aquest Pirineu majestuós des de tots els seus punts de vista (paisatgístic, humà – dels personatges–, monumental, mitològic, lèxic...). Entenc que l'embolcall literari, el rerafons wagnerià, la recerca del grial no és més que una excusa per passejar-se pel Pirineu que tant coneix.

Per tant i seguint l'argumentació voldria dir que la primera gran virtut del Pep i de la novel·la és la de convertir el Pirineu en un escenari total, gairebé total, perquè els personatges (Ramon Bofill i el seu acompanyant Simó) el recorren gairebé de punta a punta, d'orient a occident, resseguint les valls on es pon el sol. Em miro la novel·la com una red movie a la catalana; sí, aquelles pel·lícules americanes de carretera en què els personatges es dirigeixen cap a un objectiu final, però que, sense buscar-ho és clar, se submergeixen en l'ambient i les circumstàncies pròpies del món del Pirineu. Així els protagonistes ensopeguen amb característics capellans de finals del XIX, amb ramassadors de pells, amb les bugaderes dels pobles, amb arranjadors de cassoles i perols, tenyidors, pagesos, pastors, llenyataires, encortadors de llops,

metges, manescals, barbers, contrabandistes, carrabiners, raiers, caçadors, pescadors, vaquers, matalassers, carboners, sabaters, anarquistes, guarnicioners, basters, traginers, vermadors... l'alè literari d'un Verdaguer, d'un Joan Maragall. Apareixeran santuaris, castells, monuments i indrets diversos, als qual s'hi associarà la inevitable i transcendent rondallística, és a dir la literatura popular: faules, històries velles, llegendes, contes, narracions que "són l'expressió de l'esperit del poble i l'esperit és una cosa viva igual que la respiració dels éssers vius". I jo diria, peces indispensables per tal de fixar l'imaginari col·lectiu. ¿Per què, diu el protagonista a la mare, no em vas explicar mai cap conte?

El llibre de Pep és com el porc, ja em perdonarà l'autor i amic, i és que s'aprofita tot: hi desfila la política del moment: els carlins, els liberals, els anarquistes, els sindicats; les innovacions transcendental: l'electricitat, el cinematògraf, l'excursionisme científic, la psicoanàlisi de la mà del l'eminent Dr. Sigmund Freud; els apunts d'agricultura: la cera de les abelles, la fil-loxera, el treball al camp, el fruit de les alzines sureres, el segar dels pagesos, batre a l'era, la transhumància... lliçons naturals com la dels saltiretxos en el camí de Montgarri, un cant al bosc, un himne a la vida; tastets culinaris: la costella de tupina, el porc confitat, les delicioses granotes, els rovellons...; notes del romànic: esglésies singulars, campanars llombards i pintures murals resplendents a les parets; engrunes sobre la construcció o la vestimenta; la simfonia del Pirineu a través de les Maleïdes: l'Aneto, les geleres, els pirineistes, el mal de muntanya... Els espigoladors de la cultura popular hi troben el seu particular Vademecum, els onomàstics hi fan ferret, els amants de la música badoquegen, els dialectòlegs suquen pa en el lèxic i les expressions: escatxic, escurar, patac, estalonar, restany, restiput, escardill, aïllar, apariar, tec, sarpar, morraller, trumfes, pernes enlaire, cantell, encelar, esporret, panasca, gisca, engorronida, esborrallar, burs, esbalair, orxegar, amollar, trencar l'oremus, fer un nus a la cua, fer marrada, mai tant, cruspír-se a cremadent, anar fort d'armilla, descarregar a semalades, no avançar ni un través de dit.

(Ferran Rella, presentació de *Per les valls on es pon el sol*. Lleida, 5 de maig de 2002)

8. Els arbres amics (2004)

Coll sap escriure, és cert, cada frases escrita per ell és perfectament llegible, cada paràgraf seu no actua negativament sobre el sistema nerviós del lector, aconsegueix crear tensions narratives, busca amb intenció la gràcia de la sorpresa i l'interès anecdòtic i argumental, i en el text s'hi observa sense dificultat ofici i destresa i respecte cap al que s'ha d'entendre com una obra literària. Però el lector d'Els arbres amics se sent una mica decebut pel to general que s'imposa en el llibre, com si l'autor volgués sacsejar la paciència amb un excés d'ensucrament i bona voluntat, com si el pes de les rondalles bonhomioses acabés segrestant-ho tot: al final de tantes pelegrinacions forestals, el lector agraeix topar-se amb l'enemistat de l'asfalt, la duresa de la vida urbana, i la fressa perpètua de la gran ciutat. Els arbres amics, al cap i a la fi, no deixa de ser un llibre juvenil a la recerca d'un públic lector que viu en els batxillerats. El que ja no queda tan clar és si es pot arribar a interessar gaire amb les peripècies boifàcies i la ingenuïtat del protagonista d'aquest llibre massa vegetal, que no passi que inciti a algun acte piròman.

(Ponç Puigdevall, "Nostàlgia de l'asfalt" a *El País* [Barcelona], 2004)

Pep Coll no es va plantejar escriure un llibre ecologista, però reconeix que la manera de relacionar-se amb l'entorn que es desprèn de l'obra té molt a veure amb el respecte i l'aprofitament dels recursos naturals. Al Florenci no li interessa la política i passa per la Guerra Civil com un estrany. Ell sent la crida dels arbres: de tota mena. El seu viatge vital el porta de l'alta muntanya –freixes, bedolls– als cultius mediterranis de la conca de Tremp –olivera, ametller– i als fruiters de l'horta de Lleida –pereres, pomeres, presseguers–. De fet, són els tres ambients on ha viscut el mateix Pep Coll, que rellegint-se cada cop troba que el llibre té més elements autobiogràfics. Però el que remarca més és «la metàfora de l'esporgador com a mestre: redreçar l'arbre quan és petit però deixar-lo que tingui la seva identitat, aquesta és la feina d'un mestre i d'un bon esporgador».

(Ignasi Aragay, “Pep Coll escriu la història d'un home boig pels arbres” a *Avui* [Barcelona], 8.9.04)

Coll se serveix d'un català viu i elegant, ric en modismes i refranys, que té el poder de convertir el mite ovidià de Filèmon i Baucis en una llegenda del Pirineu.

Els interessos de Florenci se situen, de manera gairebé exclusiva, en els arbres. Es deixa dur per la seva dèria sense preocupar-se de la resta del món. A la guerra, per exemple, els roures i les alzines seran més importants que les idees i els homes que les sostenen. La monomania de Florenci serà recompensada amb un desenllaç de deus ex machina, només disculpable perquè en aquest llibre la versemblança no és tan important com ho són els arbres. És lícit afirmar que se situa més a prop de la llengua que de la literatura. Didàctic i naïf, fluent i il·lustrat, Els arbres amics demana un lector peculiar, que es mogui amb comoditat pels viaranys del vocabulari però que sigui capaç d'emocionar-se amb la senzillesa.

(Vicenç Pagès Jordà, “Més llengua que literatura” a *El Periódico* [Barcelona], 2004)

9. El salvatge dels Pirineus (2005)

L'any 1837, un estudiant “havia caigut mentre caçava per la muntanya, en un lloc inaccessible, una mena de pou envoltat de penyals d'on era impossible de sortir. Amb tot, en la caiguda el noi no havia tingut cap ferida important i continuava viu gràcies al menjar que la família li feia arribar des del capdamunt dels turons”. Amb aquest argument, Pep Coll hauria pogut escriure una cançó superba. Ens acontentarem amb una novel·la passadora malgrat algunes clarianes de bellesa, amb fragments de construcció lírica que admirem per una o altra forma de gratificació verbal...

Amb la seva variació pirinenca sobre el mite de Robinson Crusoe, Pep Coll sofreix de la comparació amb el Michel Tournier de Divendres o els llimbs del Pacífic. El seu Robinson m'ha evocat més aviat els protagonistes de Voltaire. Com a Candide o Zadig, els personatges no apareixen com persones que hauríem pogut conèixer, llegint les novel·les de Balzac o La Regenta, sinó com siluetes al servei d'una idea. Ara, Pep Coll no escriu com Voltaire... Ni pretén fer-ho. Al costat d'obres mestres, em pareix normal i sa que una literatura presenti llibres de consum corrent.

(Joan Daniel Bezsonoff, “Robinson al Pallars” a *El País* [Barcelona], 29.12.05)

Al meu entendre, El salvatge del Pirineu és una novel·la sobre el desig de soledat, de llibertat, no tant sobre la bogeria. [...] Ventura Mir, advocat afollat, és un homenàs en la flor de la vida que, sense que se'n sàpiga gaire els motius profunds, s'ha

trastocat. El personatge és en la galeria de folls il·lustres. La psicologia rutlla a un nivell molt elemental: posem una mare dominant i malcriadora, mala relació amb el pare i amb el germà, una herència no aconseguida, desenganys... [...]

Buscar els orígens de la folia no és pas la necessitat del narrador. La veu narrativa, sempre gràfica, sempre omniscient, sempre clàssica, ho dona per clar, per evident. Ventura Mir s'ha trastocat, i ja està dit. Jo no el veig tant torrat, al Ventura; el veig un humà bastant normalet. El que hi ensumo, però, és l'ànima de llibertat allà on li sembla possible: en un feixanc a la muntanya. Em pareix que el que hi predomina és el gust del personatge d'enregistrar el món amb els estris d'escriure –ací els testaments, lleis i escriptures– i de descriure un reialme on ningú pot entrar, si no és de manera temporal: sobretot la dona, que és una mena d'intrusa, amb la seua necessitat de “llavor de criatura”.

El fet és que l'assumpte de la novel·la és aquesta relació difícil de Ventura Mir amb els altres: amb els antics amics de la universitat, amb l'amada, amb el pare, amb els seus filantròpics salvadors.

El pla simbòlic de l'obra és potent i va creixent a mesura que avança el relat: Ventura Mir decideix un bon dia, sense massa premeditació aparent, romandre en un feixanc, alguna cosa així com una illa perfectament impenetrable a tocar d'una vila, a tocar del món civilitzat, a tocar de la mare, a tocar del primer amor. Tot a tocar, però lluny!, i sobretot, observar-ho des del mirador de la savina. Tot visible a ull nu: una de les imatges més belles de la novel·la: mirar Malpui des de lluny. Ventura Mir s'afanya a conduir l'aigua, a conrear la terra, a fer seu aquell espai inaccessible i sense propietat reconeguda. Agricultura i jurisprudència sàviament agermanades. Ordre i soledat. Vocació eremítica. I, naturalment, desig de foragitar tots els que l'empudeguen.

(Andreu Loncà, “Sol amb els estris d'escriure” a “Lectura”, Segre [Lleida], 8.1.06)

Un cop llegit aquest seguit de veus crítiques sobre l'obra de Pep Coll, et suggerim les activitats següents:

1. Des de la lingüística, d'una manera aproximada, podem definir el concepte de gènere com «una manera convencional d'emprar el llenguatge per a un fi en concret, seguint unes regles bàsiques que reflecteixen unes tradicions culturals d'un grup o societat particular». En canvi, altres lingüistes remarquen que «els gèneres no són simples estils d'ús del llenguatge, sinó que són processos socials governats per regles i orientats cap a objectius, és a dir, són maneres de fer activitats conjuntament perquè les comunitats tinguin els seus propis conjunts de regles bàsiques»:⁵

- a) Llegida aquesta definició, localitza en les crítiques dades sobre la novel·la com a gènere. Quins són els convencionalismes bàsics que la conformen com a gènere?
- b) Hi ha subgèneres en el conjunt de novel·les de Pep Coll? Quins?
- c) Quina podria ser la funció bàsica d'una novel·la en una societat moderna? Quines regles bàsiques de comportament podria aportar, al teu entendre?

2. De les diferents crítiques que has llegit, quina et sembla que és la feina de l'escriptor?

⁵ Neil Mercer. *Palabras i mentes*, pp. 145-146.

3. La novel·la serveix també per orientar el lector en la gran quantitat de canvis socials, econòmics... que s'han produït al llarg del segle XX. Reflexiona-hi i indica en quines novel·les de Pep Coll es poden constatar aquests canvis?
4. Comenta la frase «La gorra musca del besavi és el paradís perdut que cerquen els poetes infructuosament». Consideres que en aquesta afirmació de Francesc Pané hi ha una actitud d'enyor respecte del passat? Argumenta-ho.
5. La finalitat essencial d'algunes novel·les de Pep Coll podria tenir a veure amb un retaule de la vida col·lectiva del Pallars a principis del segle XX. En quins casos et sembla que és així?
6. La transformació profunda d'una societat a causa dels invents tecnològics, creus que propicia algun canvi de consciència de les persones?
7. Què pretén el novel·lista Pep Coll amb totes les paraules, expressions i frases fetes que omplen el tram de les seues novel·les? És una mera recopilació museística o què vol fer-ne? Quina impressió et susciten com a lector?
8. Ets de l'opinió que la memòria col·lectiva serveix per a orientar les conductes dels ciutadans i ciutadanes d'ara? Explica-ho.
9. Quina veu narrativa predomina en les seues obres?
10. L'humor és un ingredient present en gairebé totes les obres de Pep Coll; a banda de divertir, ¿què et sembla que aporta al lector aquest humor?
11. Selecciona, del conjunt de crítiques, algunes frases o imatges que t'hagin impactat durant la lectura
12. Apunta una idea dels crítics que hagi aportat alguna cosa nova a la teua lectura particular de qualsevol de les obres de Pep Coll.
13. Una de les gràcies de les novel·les és que amplien el nostre horitzó mental tant per les accions i personatges que contenen com pels espais que relaten. En aquest sentit, la novel·lística de Coll convida a conèixer, veure i admirar els Pirineus com un nou espai cultural?

3. APROXIMACIÓ ASSAGÍSTICA A LA BIOGRAFIA LITERÀRIA DE PEP COLL

LA VIDA AL POBLE, L'ESTUDI AL SEMINARI, LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Josep Coll i Martí va nàixer a Pessonada l'any 1949, en una família formada per quatre fills. «*De vegades, quan dubto si una expressió (especialment un diàleg) és prou genuïna en català, intento imaginar com la diria el meu pare. La meua mare, que encara viu, m'ha explicat algunes històries de la seua infantesa a les Iglésies. Per això em va fer il·l·lusió de dedicar-los el primer llibre que vaig publicar, Quan Judes era fadrí i sa mare festejava.*»⁶ Si hem de fer cas de la seua manera d'explicar la relació amb la llengua, doncs, el pare va ser el seu mestre inconscient de llengua. La mare, de la narració, del goig de contar, de l'emoció de la narració amb sentit i amb intenció.⁷

⁶ Pep Coll en resposta a Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005).

⁷ En les narracions escoltades de viva veu –sovint contades per dones– de tant en tant hi ha quelcom difícil de localitzar potser en el moviment dels ulls, potser en la vivesa de la nineta, potser en el moviment de les mans o el fimbreg de la veu que mostren que aquell relat és concebut com a veritat indispensable per qui ho conta, que és sentit com a necessari, que aporta alguna veritat valuosa que cap altra cosa no

D'aquell temps en diu: «*M'adonava que els grans, sobretot els pares s'escarrassaven de valent per fer pujar els quatre fills*».⁸ Són temps de postguerra, de treballs i dificultats materials en una terra que no dóna gaire, per dir-ho d'una manera suau .

Tímid i reservat com és de la seua vida privada, quan en les entrevistes (sempre necessàries) l'escriptor enraona de la seua infantesa no s'està de dir que «*tampoc la recordo gaire plaent, la infantesa*»; «*l'escola no m'agradava gaire*», afegia en l'interviu fet l'any 1992, que tant ens ha servit en aquesta aproximació a la vida literària d'aquest escriptor. No és sobrer recordar que era una escola en castellà, tenyida de la ideologia del franquisme, triomfant aleshores, poc pròxima a les inquietuds dels alumnes, allunyada abismalment de l'entorn vital, social, geogràfic en què vivia. El contrast entre escola i vida eren, llavors, enormes, potser insalvables. Els seus llibres, ací i allà, reflecteixen aquest descontent infantil del món escolar: és fora de l'escola que la protagonista de *Què farem?, què direm?* troba la fascinant aventura dels minairons. És fora de l'escola que l'escriptor Pep Coll troba el seu primer manuscrit perdut, a les esbalandrades sales de la Casa rectoral, on la canalla anava sempre a la recerca de racons desconeguts, tal com reporta a *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*.

En resum, és fora de l'escola que troba la seua gran escola de contar i de la llengua: a les rondalles que li relata la gent gran, amb aquell fulgor als ulls de qui amaga alguna cosa. La vida, l'emoció, les gestes misterioses eren fora dels pupitres de l'escola, com passa també amb el protagonista d'*Els arbres amics*.

Pep Coll, quan ja té una consciència més esmolada, cerca i recerca per tots els Pirineus. De bell antuvi, en el lloc de naixença, després en tots els Pirineus occidentals. «*He parlat amb centenars de padrins i padrines dels Pirineus occidentals (des de la Cerdanya a la Vall de Benasc) especialment durant la dècada dels anys 80. Nascuts a principi del XX, encara recordaven històries que havien sentit de xics però que feia anys que no explicaven. Penso modestament, que vaig arribar a temps a salvar històries ancestrals que probablement s'haguessin perdut.*»⁹

En canvi, els animals, els arbres, *la vida* i el que en podríem dir per entendre'ns, *la vida fora de les parets de l'escola* l'interessà molt: «*ens ho passàvem molt bé "traient nius"*».

Els jocs d'infants d'aquests temps també apareixen reflectits en *El secret de la moixertera* (1988), trasmutats en les vivències literàries iniciàtiques del seu protagonista, Amat Escrivà.

La seua formació fonamental s'inicià al Seminari de la Seu. Una incipient vocació eclesiàstica molt típica en els nois que, al Pallars –i a tot arreu–, volien estudiar s'apoderà de la seua ànima. Estudiar al seminari era, probablement, la sortida més airosa pels que no podien quedar-se a casa i conrear la terra o cuidar els animals. El jove estudiant acabà de seguida la seua incipient vocació religiosa després d'aquells anys al seminari, però la llavor del coneixement era plantada. La recerca del sentit de tot s'havia encetat.

Certes opinions seues apunten cap a on va el seu desencant per la religió: «*Era una religiositat artificial*», diu a les clares en l'entrevista de Biosca i Cornadó. «*Aquí, durant*

conté. És una manera de narrar que no sempre la lletra impresa recull del tot. Les rondalles, en la seua modèstia argumental i verbal, encara tenen el fulgor de les primeres obres èpiques, dels primers llibres de religió, que es presenten com a organitzadors, com a referents ordenadors de la vida quotidiana.

⁸ *Escriptors d'avui. Perfils literaris*. 1a sèrie. Mercè Biosca, Mari Pau Cornadó. Col.lecció Quaderns d'ara. Ajuntament de Lleida 1992, p. 18-27.

⁹ Pep Coll en resposta a Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005).

els anys quaranta i cinquanta es va esborrar l'evolució progressista i laica de la societat, que havia començat en el temps de la República», afegeix en unes consideracions molt característiques d'aquells temps (i de molts anys després). Era la impressió viscuda en una generació de després de la guerra civil d'una possible història de Catalunya en el segle XX, més amable, culta i evolucionada, interrompuda brutalment per la guerra i la Dictadura Franquista. *De facto*, és un tret generacional dels que visqueren en la llarga postguerra amb l'escreix d'una notable idealització d'aquell període republicà fatalment interromput per la guerra i la dictadura. Aquesta idea ja travessa les primeres planes del seu primer llibre: Mossèn Serafí, el capellà de *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* desapareix després de la guerra i deixa els seus grapats de rondalles perquè, per atzar, les trobi el joveníssim xavalet curiós i fantasiós de Pessonada.

Del seminari evoca amb afecte mossèn Vives «*perquè tenia molt clar el fet de la cultura arrelada al país*». És un dels professors que li deixen petjada intel·lectual; li ensenyà la passió per la llengua del país, les rondalles, el folklore. Aquesta passió per les narracions, pel misteri que moltes d'elles suggereixen, pels lligams amb l'ancestralitat ha format des de l'inici la columna vertebral de la seua obra literària. Ho diem com a metàfora però també com a veritat elemental: l'espina de la seua obra és la cultura popular oral; tot seguit, les experiències, les lectures, els aprenentatges afegeixen elements nous, però no varien substancialment allò que sorgeix de manera completa a *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* (1986), el seu primer llibre, del qual escriurem més endavant.

Una segona perspectiva pot fer entendre la vitalitat literària de Pep Coll, al nostre parer, sempre un xic *outsider*, a causa d'aquest interès per la cultura popular, cosa que, lògicament, subratlla una *formació autodidacta* en què destaca el mestratge inicial de Jacint Verdaguer. «*Verdaguer és el primer escriptor català modern que té sentit de la llengua. Per això va al poble (sigui a la Plana de Vic, sigui a les Valls del Pirineu) a la recerca de paraules, de formes expressives, d'històries tradicionals, les quals ell sap transformar literàriament gràcies al sentit de la llengua i al coneixement dels escriptors clàssics*».¹⁰ Semblantment, la seua experiència de la muntanya com a lloc d'excursions, de cultura mil·lenària, i, la lectura dels estudiosos de la tradició popular –per exemple Violant i Simorra– són els seus primers topants de la seua formació nuclear. Potser amb un punt d'ascendència mítica.¹¹

Beu tant de Jacint Verdaguer, de qui admira tant Canigó –la seua obra poètica capital–, com els seus viatges i excursions pel Pirineu, que són una meravellosa forma de lligar paisatge i exercici físic, amb un coneixement minuciós i precís dels llocs, de les muntanyes i de les viles les ermites o les coves, i, finalment, la recerca d'informants que li expliquen rondalles de tota mena. Tot plegat té un paper cabdal i qualitativament semblant en la seua formació literària, sovint fora del que anomenarem *academicismes* de cada època. Entenem academicisme com una forma d'estudi lligat a les universitats, sovint tenyit d'esnobisme o trenat amb la docència, i girat d'esquena a la tradició popular i local, considerada aquesta com a inferior, sense matisos.

Constatem en Pep Coll –per la seua procedència social, per la seua procedència geogràfica– una notable tendència a sortir dels camins fressats –certs tòpics i certes modes, si voleu dir-ho d'una altra forma– de cada generació.

¹⁰ *loc. cit.*

¹¹ Hi ha un recurrent element *religiós* sense Déu en la seua obra. Entenem religiós en un sentit primigeni i etimològic que *relliga l'experiència d'ara amb un passat nebulós fragmentat*, però potent, original, complet, absorbent.

Un altre exemple: la seua formació a la Universitat de Barcelona, en una època bulliciosa del final del franquisme, subratlla aquesta tendència: «*A Barcelona vaig pensar molt i no vaig estudiar tant com m'hauria agradat, per això no en guardo bon record. Compaginava les classes a filosofia amb el treball a Correus.*» El treball a Correus: «*Classificava cartes des de les set de la tarda fins a les dues de la matinada*», el separa radicalment de l'ambient de certs estudiants “progres” de la Universitat que ara podem dir, sense vergonya, que no solien treballar pas. Eren fills de famílies amb més diners i més expectatives. Aquest distanciament també suposa conseqüències en la seua formació literària. D'entrada, perquè quedarà vacunat contra certes tendències de moda en aquells anys: certes formes de realisme social, per exemple, o de certes febres avantguardistes. I, en general, fa la impressió que Pep Coll ja té formada la xarxa essencial d'allò que li interessa literàriament de manera profunda. Es fa difícil de sintetitzar però el camí apunta cap a recollir la llengua popular del Pallars en allò que té de més expressiu i original, reutilitzar la seua tradició “imaginàstica” (o sigui les seues rondalles i el seu imaginari) i, en un pas següent, la seua dignificació, reutilització i universalització. Al capdavant, però, el narrador es va tornant més destre i fa via pels camins més universals de la novel·la.

Dit més clar: no es conforma amb una visió enyoradissa i closa del passat –*museística en podríem dir*– i inicia el camí de la utilitat en el present. El text que resumeix la seua poètica literària –el què i el com escriu referit en especial a la tradició popular– és expressat palmàriament en el pròleg a *El rei de la Val d'Aran* en la imatge del terrissaire, que conforma una al·legoria clara de l'ofici d'escriptor com a arqueòleg en les peces velles que va restaurant, com a creador en les peces noves que fabrica de nou.

Probablement, *Què farem, què direm?* (1992) és el llibre més decisiu, per la forma i per l'èxit –pel cap baix, dins l'àmbit escolar– d'aquest tomb essencial: el pas d'aplec de rondalles a la creació pròpia del narrador modern en forma de novel·la, cosa que el situa en la modernitat i el futur, car imagina un museu de les tradicions etnogràfiques que, *de facto*, no existeix sinó en la seua imaginació. Tot plegat amb una utilitat immediata: l'ús del llibre com a eina d'aprenentatge del català a les classes de la Llengua catalana, i la vindicació d'una cultura mil·lenària (òbviament de les seues persones!). La projecció d'un espai –Esterri d'Àneu– dins de la geografia literària catalana, i sense voler ser massa grandiloqüent, dins la geografia universal. El tomb utilitari s'ha produït: la rondalla narrada per la padrina a la vora del foc que serveix per ensenyar llengua i visió del món ha estat traslladada a l'escola on la mestra/el mestre dóna aquest volum per ensenyar llengua i una visió del món. *Una cosmogonia*, podríem dir amb totes les de la llei.

Així que aquesta tendència vital que ja es manifesta en la infantesa: «*no m'agradava aquella escola*», a la joventut «*a mi em sembla que el que hi havia abans era una religiositat artificial*», i a la universitat «*Llavors els estudiants progres repetien que “s'havia de destruir la universitat perquè era un centre que formava els futurs dirigents, els burgesos.”... Això a mi, tot aquest discurs, no em deia res*» subratlla una actitud vital (i literària) de distanciar-se de discursos, modes i ideologies que fregaven molt superficialment la seua pell literària i moral.

Es tracta d'una actitud tossuda de rebel que fa el seu camí no sabem si a contracorrent, però en tot cas, amb una tossuda individualitat.

EL RETORN A LES MUNTANYES

Tot sovint, quan descrivim de manera assagística, com fem ara, la biografia literària d'un escriptor, no solem destacar prou que tota individualitat naix i creix perquè

interactua, s'interrelaciona amb altres personalitats i, juntes, produeixen una obra més intel·ligent. Volem dir que oblidem que amb el llenguatge es produeix una col·laboració en projectes comuns que superen la mera individualitat.¹²

Aquesta digressió ve a tomb perquè, quan Pep Coll retorna al Pallars, entra en una relació creativa amb una colla de persones amb qui comparteix inquietuds i projectes i una mirada diferents sobre el país i la cultura del país:

«*Quan vaig tornar a la Pobla, vaig redescobrir el país; veia el poble i la comarca d'una manera diferent. Treballava de professor a la "Sagrada Família" [...]. Entre els primers alumnes vaig tenir gent amb la qual després he mantingut una bona amistat: el Xavier Macià, l'Aureli Barrull, el Xavier Català i molts altres. Entre els professors hi havia el Cisco Farràs i el Xavier Casanoves, tots tres fèiem una revista que es deia Escudella.*»

Són anys d'aprenentatge de la llengua catalana, llavors deficientment coneguda per l'escriptor que s'anava formant. L'anècdota que refereix de la professora Maria Rúbies, sempre enèrgica, sempre incisiva, il·lustra una certa pedagogia. Quan li proposen de fer classe de llengua catalana als mestres, Pep Coll diu «*que de cap manera, que jo només sabia una mica d'ortografia. Doncs ja n'aprendràs!, em va contestar ella. I tenia raó, donant classes he après tot el que sé.*»

És l'any 1986 que publica el seu primer llibre *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, premiat per la Diputació de Lleida. Aquest volum no és solament un llibre de rondalles, que llegit en perspectiva, conté *in nuce* tot el material narratiu fonamental de Pep Coll sinó que, de fet, és la seua primera obra de ficció. Exactament: conté el seu primer personatge de novel·la, si voleu, només insinuat, si voleu de manera tímida, però personatge i, alhora, veu narrativa al capdavant expressada en forma epistolar. En efecte, Mossèn Serafí Planesdemunt és el seu primer personatge que té l'honor d'escriure totes les introduccions als grapats o parts del seu llibre en una forma de carta, tècnica que l'autor degué manllevar de la cèlebre novel·la de Llorenç Villalonga, *Bearn o la sala de les nines*. Aquest truc de ficció, a la vora del recurs del manuscrit trobat, són les primeres tècniques literàries que Pep Coll usà com a escriptor conscient.

Així que, si bé és cert que *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* és més a prop del recopilador d'històries que no pas del creador que elabora el seu món mític i literari personal, la veritat és que s'insinuen alguns elements novel·lescos molt potents en la presentació del volum i en les diferents introduccions als grapats de rondalles.

Hi podríem assenyalar una certa lluita (del tot inconscient) entre el recopilador d'històries i el novel·lista incipient? Els lectors del diari *Segre* de Lleida, però, van conèixer algunes proves literàries en una secció periodística que s'anomenà "Bot de pernes", secció que es publicà entre 1987 i 1989, de la qual se n'edità una selecció i se'n poden seguir traces en certs contes publicats en el volum *L'edat de les pedres* (1992), atès que, en l'inici, foren articles de diari. Ens referim, en concret, al conte «El drapaire de Ponent», sobre el qual suggerim alguna activitat en aquest dossier.

De totes dues experiències se'n dedueix que Pep Coll assaja les seues primeres provatures de creació, de ficció, amb un peu en la rondallística i l'altre en el periodisme.

El cert és que aquest món mític s'inicia amb la publicació de *El secret de la moixertera* l'any 1988. «*Pretenia presentar, com si es tractés d'un retaule, la cultura tradicional d'un poble –un poble bastant semblant al que jo havia viscut– que es diria Malpuí*»

En *El secret de la moixertera*, l'autor, per mitjà del llenguatge, crea el mite literari de

¹² Per a una visió força àmplia i completa de com col·laborem pensant amb el llenguatge, podeu llegir *Palabras y mentes. Cómo usamos el lenguaje para pensar juntos*, Neil Mercer. Paidós. Barcelona, 2001.

Malpui, que després reprendrà en altres obres i, per ara, la novel·la on apareix el mite d'una forma més clara és en *El salvatge dels Pirineus* (2005). Aquest mite serà explicat i comparat amb altres geografies literàries en aquest treball.

Basti dir, per ara, que és una creació verbal que va creixent i fent-se més densa al llarg de les seues novel·les, molt propera a la seua experiència vital i a freqüència de la sensibilitat de la cultura tradicional.

Ara bé, en un procés personal (i col·lectiu: no és cap atzar que *El secret de la moixertera* sigui dedicat a Xavier Macià i Cisco Farràs «com a entusiastes cirineus d'aquestes pàgines» –recordem allò de la col·laboració per pensar junts) per *aggiornare* «el retaule de la vida tradicional», Pep Coll hi engalza una estructura detectivesca per enganxar l'interès del lector. «*Volia fer una novel·la rural que no fos nostàlgica ni folklòrica ni idíl·lica*», afirma.

Aquest concepte de novel·la rural s'hauria d'entendre en una cultura de classificacions i etiquetes de caire historiogràfic: entre altres, Joaquim Molas i Alan Yates escrigueren sobre “la novel·la rural” en referir-se a la novel·la modernista (i sembla que el mot, usat entre altres per Eugeni d'Ors, era una pedra llençada amb molta traça des d'una sensibilitat que es volia “ciutadana i civilitzada”). L'evolució dels estudis literaris ha mostrat que es tractava d'etiquetes conjunturals sense valor universal contrastable: *volens nolens* cada escriptor escriu des de la seua experiència, sigui rural sigui ciutadana o la que s'escaigui.

A *El secret de la moixertera* hi ha les primeres passes d'un novel·lista que concep la novel·la com un estil de “retaule de la cultura popular”. Aquesta metàfora del retaule és més profunda, explícita i suggestiva del que semblaria a primer cop d'ull.

Apuntem algunes suggerències: els retaules gòtics que encara es poden veure ara a les esglésies pallareses com ara l'església de Son (Alt Àneu) mostren algunes intencions que ens sembla veure també –com una constant– en la novel·lística de Pep Coll: **realisme, gust pel detall, didactisme gairebé diríem gràfic i un sentit molt fi del públic a qui s'adreça l'autor.**

En aquest sentit, ¿caldrà veure l'esquema biogràfic que impera en moltes de les seues novel·les¹³ en el model de les vides exemplars de sants, i, si voleu de Jesucrist, que era també matèria de famosos retaules en l'edat mitjana, sempre amb un acusadíssim sentit d'ensenyar allò que la Bíblia contava i el poble llec no podia llegir?

El sentit exemplar i el compàs vital són elements claus – autèntics *leit-motiv*– en certes novel·les seues. Per exemple, és subratlladíssim en *Els arbres amics*. Tant que el “moralisme” exasperava un crític nostrat, del qual en reproduïm un fragment.

Si la hipòtesi fos encertada, tindria una lògica interna: Pep Coll beu de les fonts de la cultura popular tant en les micronarracions (llegendes o rondalles: la distinció és molt subtil, es refereix més al tema que a la tècnica) com en les macronarracions (o sigui, la novel·la) que poden desplegar-se com a vides exemplars, sovint enjoiades de rondalles.

És el curs de la vida, contat en capítols significatius, vist i sentit com a exemple. Una forma didàctica que l'església havia usat de manera brillant en la tardor de l'edat mitjana, que deu ser el moment del triomf doctrinal del cristianisme. Aquesta forma de retaule –potser única forma de penetració de *la cultura* en l'àmbit pirinenc– va associada a certes metàfores del menestral, que treballa amb les mans obres útils. En grec: **demiürg**, del llatí *demiurgus* i aquest del grec *demiourgós* ‘artesà’, ‘creador’, el

¹³ Podem resseguir aquest esquema biogràfic a *El secret de la moixertera*, irònicament a *La mula vella*, a *Els arbres amics* i, amb certes variacions, a *El salvatge dels Pirineus*.

qui crea objectes (*ergon*) amb les mans per al públic (*demos*) Pròpiament, ‘el qui treballa per al públic’, escriu Coromines¹⁴.

Les metàfores que Pep Coll basteix sobre l’escriptura, que evolucionen en el temps amb la sedimentació de l’experiència i acaben configurant una autèntica Poètica, apunten cap a la metaforització d’oficis populars utilitaris i adreçats a un públic concret. A *El secret de la moixertera* era el mestre d’obres (una forma popular del paleta); a *El rei de la Val d’Aran* serà el terrissaire (una forma popular de l’escultor?); a *Els arbres amics* serà el podador (una imatge molt popular i “agrària” del mestre, en un sentit profund). Cada ofici menestral aporta un detall interessant: el mestre d’obres estableix una comparança entre l’home que aixeca paret i l’escriptor que construeix una novel·la amb paraules; el terrissaire indica dues direccions: l’arqueòleg que troba un trosset de terrissa i n’ha d’imaginar i refer la peça sencera i el que cerca una nova creació, una peça nova útil; el podador es basa en una metàfora popular i arrelada: adreçar els arbres, tallar allò que és sobrer, donar-los forma perquè facin fruit.

La idea d’utilitat és un significat comú en totes tres metàfores i revelen una idea profunda en la manera de concebre la literatura de Pep Coll, assimilada de les formes populars de concebre l’art.

CAP A LA CONSOLIDACIÓ

La publicació de *Què farem, què direm?*, llibre que obtingué el Premi Gran Angular de literatura juvenil (1991) i el premi de la Crítica Serra d’Or a la millor novel·la juvenil representa per a Pep Coll la projecció àmplia cap al públic. És una novel·la que marca amb una pedra blanca l’evolució literària de Pep Coll: cal subratllar-hi l’encert d’una veu narrativa expressiva: un jo creïble intel·ligent; la reutilització brillant d’un mite ancestral: els minairons; la pràctica utilització lúdica i literària d’un projecte cultural – l’Ecomuseu de les Valls d’Àneu– en la qual batejava la visió de Ferran Rella i tots els que donaren una mirada diferent sobre el Pallars i intentaren un altre projecte cultural. Una visió diferent del seu país. Joaquim Molas ho va anotar així, alguns anys després en una crònica de les Trobades d’Escriptors a Àneu: «*En el fons, una cultura és obra d’un grup, molt sovint, d’un sol individu que sap imaginar-la, programar-la, realitzar-la. (A vegades, però, no passa de ser una visió. D’altres, un programa. I d’altres, en fi, un impuls. En qualsevol cas, és ‘cultura’.*)

»*Pel que vaig veure a Esterri, el Consell Cultural de les Valls i, en particular, tipus com en Ferran Rella o en Pep Coll, han sabut imaginar, programar i realitzar una ‘cultura’ que per a mi, té un doble interès: el seu gruix com a tal (ecomuseus i totes les restauracions, jornades i publicacions que impulsa, entre elles, la revista Àrnica) i el fet de ser una de les puntes de descentralització*».¹⁵

Què farem, què direm? no es pot entendre de manera completa sense aquest projecte de ‘cultura’ i, de fet, representa un dels seus fruits més preuats.

Muntanyes maleïdes de 1993 és l’altra pedra angular de la recol·lecció de rondalles que forma un trio amb *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* i *El rei de la Val d’Aran*. Joan Perucho, molt sagaçment, va detectar molt bé que eren històries «*de hombres limpios de corazón, pues detectan el misterio*»¹⁶. Exactament, una de les temàtiques més reeixides –el llibre és un autèntic vademècum de rondalles populars– abraça el món del misteri o, potser, subtilment d’allò que s’amaga. El violent contrast del misteri amb la

¹⁴ *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, volum III, p. 63

¹⁵ Pròleg de Joaquim Molas a *Brufera d’estiu*. Pagès editors. Lleida 1998, pp. 14 i 15.

¹⁶ Joan Perucho, *La Vanguardia* (30.4.93)

vida ruda quotidiana és matèria de certes històries, en especial, les rondalles de les dones d'aigua (especialment, la intitulada «El secret de l'encantada», recollida en aquest dossier), descrites d'una manera deliciosa.

Se'ns fa costa amunt de calibrar equitativament l'evolució narrativa de Pep Coll durant la dècada dels anys noranta fins a la darrera novel·la que li hem llegit perquè no posseïm cap entrevista a fons que ens permeti teoritzar els camins de la seua obra. Ni ell mateix és escriptor donat a teories.

Fa la impressió que a) segueix perfeccionant un estil cada cop més personal, aprofundint en la llengua parlada i l'univers pirinenc; b) es concentra quasi obsessivament en treballs literaris de més ambició tant en profunditat com en llargada; c) concep els Pirineus com una unitat completa des de Catalunya a Navarra, cosa que fa ampliar el seu nucli primerenc; d) refina la tècnica narrativa des del “dir” d'*El secret de la moixernera* al “mostrar” de *El salvatge dels Pirineus*, tal com estudiem en una activitat del dossier.

En efecte, constatem una evolució estilística notable, per exemple, en una relectura atenta de certs relats de *El rei de la Val d'Aran*, com ara «Tràgica lluna de mel». Densitat, seguretat, amplitud són trets de la seua evolució que es mostren en aquest relat.

Ultra això, es concentra en els seus projectes literaris de més envergadura: *El segle de la llum* (1996) i obté el reconeixement del públic i dels premis literaris com ara el darrer premi Sant Joan del 2005 amb *El salvatge dels Pirineus*.

Algun dels seus relats, com ara «L'home que corria més que el sol» publicat a *L'edat de les pedres*, es convertiren en una festa esportiva i popular gràcies a una iniciativa del Centre Excursionista de Lleida.

L'escriptor pensa en els Pirineus –i no el Pirineu, en singular–, sentits com un tot complet, cultural i geogràfic, a la manera de Violant i Simorra que en l'obra *El Pirineu espanyol* (1949) «defensa la unitat etnogràfica i cultural de les valls pirinenques, des de Catalunya a Navarra»,¹⁷ idea que es mostra en la novel·la intitulada *Per les valls on es pon el sol*.

Sobre *El salvatge dels Pirineus* (2005), podem dir que ens trobem davant d'una novel·la important: ambiciosa, deliberadament simbòlica, mesuradament sentimental i extremada. Però, sobretot, té la factura de les novel·les clàssiques; de les que aguanten uns personatges al llarg de moltes planes sense a penes decaure l'interès –llevat d'un acabament “orsità”, una mica a la manera de *La ben plantada*. D'entrada, l'obra mostra una evolució notòria respecte a les altres novel·les que li havíem llegit en els darrers anys. Està força lluny, sobretot tècnicament, d'*El secret de la moixernera*, de *La mula vella* i també d'*El segle de la llum*. L'esquema autobiogràfic que l'autor mateix reconeix com a patró de les novel·les primeres, en aquesta evoluciona pels camins de la millor novel·la catalana i europea. És una novel·la amb capítols d'una capacitat d'evocació simplement excel·lents: el que l'obre és una meravella i el diàleg a crits entre Bonaventura Mir i el seu amic d'estudis de lleis és, simplement, d'antologia.

Una relectura atenta de certs passatges d'*El rei de la Val d'Aran* mostrava ja a les clares una evolució qualitativa en temes i en tècnica de la seua manera d'escriure.

La primera lliçó és que, efectivament, els escriptors aprenen d'escriure amb el curs dels anys i de les seues experiències. I aquí escriure vol dir: reparar en els detalls, saber fer un dibuix d'una època amb un traç, saber evocar amb un paràgraf la joventut del

¹⁷ Pep Coll en resposta a Andreu Loncà i Miquel Viladegut.

protagonista, escollir una intervenció oral definidora, saber dominar altres personatges que no són principals, continuar sense defallir en el seguiment d'una escena, etc. Una relectura de *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* feta després de certes escenes memorables d'*El salvatge dels Pirineus* produeix un fort efecte: l'autor sap crear escenes molt vives, dibuixa un tipus amb quatre pinzellades, fa que els personatges evolucionin i ordeix una llengua molt més tensa i calibrada.

La segona lliçó és que hi ha en el salvatge del Pirineu un aprofundiment d'un mite que ja apareix a *El secret de la moixernera* d'una forma que en diríem merament nominal, sense gaire intenció ni consciència: ens referim al mite de Malpui, un espai geogràfic més o més imaginari que concorda en línies bàsiques amb la seua Personada natal, amb allò que l'autor identifica amb el Pre-pirineu. A *El salvatge dels Pirineus* el mite pren volada, es veu, es pinta, es pot mirar –i de fet, el personatge central, Ventura Mir, l'observa llargament– i esdevé un espai narratiu dins el qual Pep Coll crea o imagina un espai narratiu diferent: el feixanc. O sigui l'espai inaccessible a peu, pròxim però alhora prou distant perquè el protagonista visqui una vida d'una soledat diguem-ne ben amena.

És clar que Bonaventura Mir és tot un personatge –i claríssimament un *alter ego* de l'escriptor– que és retratat en tota la seua incalculable i inconscient nuesa. L'home lliure que es fa un tancat i només es relaciona amb el món de lluny, potser a través de missatges que s'enlairen en una soga, potser en la mateixa faula: la mateixa novel·la, que camina per verals simbòlics molt densos i, alhora, prou explícits.

Potser aquesta novel·la expressa una certa síntesi dels personatges de Pep Coll: personatges solitaris *malgré lui*, que miren el món circumdant amb una curiositat insaciada, amb l'afany de convertir la seua experiència en signe (i sovint en símbol) i amb el desig d'acotar, de fer un espai propi inviolable, «fer-se un clos», com volia Josep Carner. Aquest acabament –i ascensió irònica– de la novel·la potser mostraria la impossibilitat d'aquest fer-se únic senyor de l'espai de solitud completa

Activitats de síntesi i de reflexió:

1. Llegeix atentament el text i assenyala els temes més importants que s'expliquen en aquesta biografia literària. Subratlla prèviament les paraules i les idees que et semblen més interessants.
2. Divideix el text en tres grans apartats que incloguin la vida i l'activitat literària: et suggerim infantesa i joventut; primeres obres literàries fins a *Què farem, què direm?*; i finalment, la consolidació fins a la seua darrera obra. Després, resumeix allò que et sembla més important de cada apartat.
3. Reflexiona per escrit, primer, i en petit grup, després, sobre com les activitats de creació són sovint el resultat de la interrelació entre persones que tenen inquietuds i necessitat d'expressar-se. Després, amb l'ajuda del professor/a, fes un mapa d'idees i un resum de poques ratlles.
4. Apunta quina és la matèria del primer llibre de Pep Coll i quina forma literària emprà.
5. ¿Què se'n deriva, de la idea del retaule de la vida popular en l'obra primera de Pep Coll?
6. Com crea l'autor el mite de Malpui? Per què? Com sembla que va evolucionant?
7. A partir de la idea dels Pirineus com a marc literari, diries que hi ha d'haver necessàriament una relació estreta entre aquest marc i l'escriptor que en parla? Per què?

O en realitat, és una cosa més complexa que lliga el paisatge amb la biografia, la família, els desigs, la formació i les lectures de l'escriptor?

8. Debat a classe: la llibertat personal i la relació amb els altres. Basant-vos en les peripècies de Bonaventura Mir, el protagonista d'*El salvatge dels Pirineus*, debateu quins condicionants poden minvar o limitar la llibertat d'una persona. O encara més: té dret una persona a viure completament sola? Com és vist això per la resta de la societat?

II. LA CREACIÓ LITERÀRIA

1. IMATGES DEL PROCÉS CREATIU

Pep Coll ha escampat al llarg de la seua obra i en alguna entrevista una sèrie d'imatges que amaguen el secret de l'escriptura. A continuació, te'n donem una mostra per llegir. Fixa't com aquest seguit d'imatges o símilis fan referència sempre a oficis populars:

1. L'al·legoria del terrissaire. Abans de llegir-la, contesta les preguntes següents:

- a) Quins oficis coneixes que es facin treballant amb les mans?
- b) El món modern –el segle XXI– presenta molta altra mena d'oficis i feines que no sempre es fan amb les mans, ¿quines aptituds es demanen?

Una vegada hi havia un terrissaire que, cansat de pastar el fang i tornejat peces noves, va voler dedicar-se a la restauració de ceràmica popular. O sigui, objectes vells, de taller desconegut, que la gent havia fet servir des de temps immemorials. Amb el canvi d'activitat, que només volia ser provisional, no somiava pas augmentar la seua escassa clientela. ¿Qui podia interessar-se per aquesta mena d'andròmines, en una època en què fins i tot els atuells de terrissa havien desaparegut de la cuina i de la taula, expulsats per la porcellana, per l'alumini i per l'acer inoxidable? Els tupins envernissats i nous de trinca, els càntirs fumats de Verdú que mai havien tastat l'aigua, fins i tot les cassoles gairebé sense estrenar però jubilades dels fogons, mantenien almenys una finalitat ornamental. En canvi, una sopera apedaçada de l'any de la picor; posem per cas, ni tan sols s'adeia amb la decoració rústica de qualsevol xalet típic de muntanya, folrat de pedra artificial, revestit per dins amb fusta de procedència nòrdica i teulat amb llosa de Galícia.

[...] Primer que tot, [el terrissaire restaurador] es va haver d'ocupar de la recerca arqueològica de les peces: voltava pels pobles a la recerca de jaciments de ceràmica popular, localitzats gairebé sempre en la memòria de les persones velles. A còpia d'excavar a cops de conversa, desenterrava de l'oblit minúsculs fragments que tant podien pertànyer a una sopera com a una gibrelleta, o, de vegades, un padellàs on ja s'endevinava la forma original del càntir. Afortunats foren els dies que l'arqueòleg va desenterrar una peça sencera. [...]

A banda dels jaciments, calia visitar una mena de museus de paper, altrament coneguts amb el nom de llibres, on s'exposen, barrejades enmig de mil objectes de procedència diversa, algunes restes escrites de ceràmica popular que anteriors estudiosos hi han anat dipositant al llarg de les campanyes de recerca. La consulta de llibres, una seixantena en total, fou decisiva per completar l'enquesta. Servia tant per contrastar una troballa inèdita, com també (en cas que no se n'hagués trobat cap rastre oral per treure'n una còpia, que després s'aprofitaria per a la restauració.

Un cop recollit tot el material, va començar el procés, laboriós i pacient, de recomposició de les peces. Si es tractava d'un objecte més o menys sencer, primer el netejava a fons, després hi tapava les clivelles, hi corregia els indrets escantellats, i finalment, hi repintava la decoració. Mai donava per bona la peça, fos una troballa de jaciment fos una còpia de museu, tal com li havia arribat a les mans. Per més bon estat de conservació que presentés, sempre hi havia algun retoc per fer. Sovint per recompondre la peça original, només calia encaixar els bocins trencats i enganxar-los amb cola procurant que no es notessin les juntures. Una operació, doncs, ben diferent a la del restaurador convencional, el qual no sol dissimular les diferències (al contrari, fins i tot les accentua) entre els fragments de l'àmfora primitiva i la part

nova que hi ha afegit. I és que al terrissaire restaurador, a diferència de l'arqueòleg, li interessava més el servei de la peça que no pas el valor històric. L'important era, per exemple, que el càntir restaurar tornés a donar aigua fresca, malgrat que no fos exactament com l'original. (A més, ¿havia existit realment un càntir original, o bé, cada usuari se n'havia fet un al seu gust?) Mogut per aquest principi, el terrissaire de vegades ajuntava sense escrúpols bocins de càntirs diferents —el padellàs del cul de l'un, el broc petit d'un altre de semblant i la nansa de qui sap quin atuell—, els encolava i ho passava pel modern forn de restaurador.

Un any de dedicació, entre la recerca i el taller, ha donat com a fruit [...] peces de totes les èpoques. Un parament de terrissa que va de l'atuell de cuina al pot de farmàcia, de la gerra de batejar a la palmatòria d'acompanyar el viàtic, de l'orinal d'alcova als platets dels bars de tapes. [...]

El terrissaire insisteix que ha respectat escrupolosament els bocins originals, sense afegir-hi de collita pròpia cap element narratiu que pugui desvirtuar la història, i per això es pot dir que l'atuell resultant no ha perdut la categoria de ceràmica popular. Per demostrar-ho, inclou en el llibre la relació de jaciments, tant orals com escrits, d'on ha aconseguit els materials. I res més. El terrissaire no pretén crear cap altre museu de peces tradicionals, ni omplir de més fòtils les golfes folklòriques de la masia catalana, ni els humeraus de les cases araneses. Ho ha fet amb la il·lusió que les peces tornin a fer servei, amb l'esperança que les cassoles antigues cuinin de nou les menges fantàstiques de la narrativa tradicional [...].

(“Una vegada un terrissaire” a *El rei de la Val d'Aran*, pp. 9-13)

1. Després de llegir aquesta al·legoria, digues:

- Com identifiquem el que t'explicarà el text? Per què comença amb una frase com «Hi havia una vegada»? Quines paraules et semblen clau?
- T'està parlant en un pla simbòlic o en un pla real?
- De què et sembla que et parla: de l'ofici de terrissaire o de l'ofici d'escriptor? Què t'ho fa veure?

2. En la columna de l'esquerra et proposem el terme real de l'al·legoria que l'escriptor desplega; caldrà que el relacionis amb els termes figurats de la columna de la dreta:

Terme o sentit real

Terme o sentit figurat

1. El terrissaire	a. Els llibres
2. El fang	b. Els lectors, el públic lector
3. Tornejar peces noves	c. Nous mitjans d'expressió
4. Restaurar ceràmica popular	d. Les paraules, el llenguatge
5. Objectes de terrissa vells	e. Donar forma i publicar rondalles i llegendes
6. La clientela	f. Les obres de ficció
7. Les andròmines	g. Llegendes i rondalles
8. Porcellana d'alumini i acer inoxidable	h. El creador, l'escriptor
9. Tupins nous de trinca	i. Rondalles que no són útils, ornamentals
10. Soperes apedaçades purament ornamentals	j. El recollidor d'històries orals
11. Recerca arqueològica del terrissaire restaurador	k. Fragments d'històries orals
12. Jaciment de ceràmica popular	l. Treball de camp: recollir històries
13. L'arqueòleg	m. Llegendes i rondalles refetes

3. A què es pot referir el fragment en el qual enraona de «Els tupins envernissats i nous de trinca que mantenien una funció merament ornamental»?

4. Ara que t'has adonat que l'ofici de terrissaire i arqueòleg són metàfores de l'escriptor, resumeix els quatre darrers paràgrafs en què descriu el mètode de convertir els fragments d'històries en rondalles senceres publicades en volum.

2. La metàfora del mestre de cases. A partir de la lectura del símil que llegiràs tot seguit, estableix la relació entre els elements constructius, les operacions a fer i consells a seguir, i els elements lingüístics. Col·loca també en la graella els equivalents literaris al substantiu «mestre de cases» i al verb «mestrear»:

El pare de mossèn Serafí havia estat un paleta de molta anomenada a la Vall d'Àneu:

–Picapedrer i mestre de cases! –matisava orgullós. I afegia –: Com el pare de mossèn Cinto Verdguer!

Per això, molt sovint solia comparar-me l'escriptura amb aquest oficis de la construcció:

–Els mots, formats per un determinat nombre de lletres, són com les pedres: cal triar-les bé i polir-les abans de posar-te a fer paret. Les frases són les parets de l'edifici: els murs exteriors i les antostes de dintre. Has de saber collar els rocs amb una bona argamassa sintàctica i construir amb la plomada recta de la raó... Si ho fas així, les teues historietes seran palauets ben dignes i tu esdevindràs un bon «mestres de cases». Fixa't que ací dalt, de fer paret en diem «mestrear».

[...] Aquesta fou, amic lector, la primera història que va escriure l'Amat Escrivà, després d'un any d'anar a estudi. No cabia a la pell de tan content i va córrer a ensenyar-la al seu mestre. Mossèn se la va llegir un parell de vegades, després em comentà:

–És d'una construcció simple i senzilla com una borda de muntanya. T'hi sobra potser una mica d'argamassa... També hauries de procurar de no repetir tantes vegades la mateixa paraula. Has de triar rocs diferents, així evitaràs de fer-te monòton. «Desllisar» és un mot foraster, l'has de canviar per un altre. Però, en conjunt, les parets són ben plomades i la conclusió final és una teulada que no admet goteres.

(*El secret de la moixerera*, pp. 60-61 i 67)

Elements constructius i ofici	Operacions a fer i consells a seguir	Elements lingüístics, literaris i ofici
pedres →→	triar-les bé i polir-les	mots (determinat nombre de lletres)

3. La metàfora del carnisser. Arran de la publicació de la novel·la *Per les valls on es pon el sol* (2002), el periodista Jordi Marlet¹⁸ féu un parell de preguntes a Pep Coll. Vegeu-les i fixeuvos en les respostes de Coll:

J.M. –De què s'alimenta la seva creativitat literària?

P.C. –*Els escriptors som una espècie de carnisser que fabriquem botifarres tot trinxant, barrejant i salpebrant carns diferents, sovint d'origen dubtós i desconegut. En el meu cas, hi ha dues menes de carns per les quals sento una debilitat especial: els paisatges del Pirineu i la gent que hi sobreviu, i la tradició oral.*

J.M. –Per a qui escriu?

P.C. –*D'entrada escrit per a mi. Per saber què passarà, com acabarà aquella història que fa dies que em bull dins del cap. Si en comptes d'una història es tracta de qualsevol aspecte de la vida, per entendre'l millor n'he d'escriure un article. Jaume Cabré ho explica de meravella en el seu llibre *El sentit de la ficció*.*

- Des d'un punt de vista literari, quins són els plats preferits per Pep Coll? A mesura que vagis coneixent l'obra d'aquest escriptor, digues si aquests dos plats que esmenta són veritables constants en la seua literatura.
- Imagina't altres imatges de tipus culinari que et permetin d'assimilar-les a la manera com l'escriptor elabora la seua obra creativa. Escriu-les.
- Quina és la distància que marca Pep Coll entre una història narrada i un article periodístic?
- Pep Coll cita el llibre *El sentit de la ficció* de Jaume Cabré. Et transcrivim un fragment d'aquest assaig: «*Per a mi, escriure, com viure, és dubtar. Escriure és crear del no-res, o del dubte, amb el llenguatge. És un acte íntim que proporciona una alegria total perquè et veus capaç de penetrar en aquest món que estàs imaginant i que comença a existir amb les teves paraules*». Digues quins són els ingredients que permeten a Jaume Cabré de crear una obra i quins paral·lelismes trobes entre el que diu Cabré i el que pensa Coll.

2. RETRAT D'UN ESCRIPTOR: LA VOLUNTAT D'ESCRIURE

1. Llegeix els fragments següents d'*El secret de la moixernera* i transcriu les frases que es refereixen a les obligacions i a les virtuts de l'escriptura literària:

Llavors em regalà una llibreta nova i un llapis i m'encomanà que l'anés omplint:

–Anota-hi cada dia tot allò que captis amb tots els teus sentits. Tingues present que vius en una època molt especial de la nostra història i n'hauries de deixar constància. La memòria individual té un poder fantàstic, però és efímera com un foc d'encenalls. El paper escrit és la millor assegurança contra l'oblit. Qui sap si algun dia, amb tot plegat, podràs bastir a Malpui la catedral del teu temps. Senzilla i casolana, però elegant i austera com l'església de Covet.

Des de llavors, he portat sempre amb mi aquesta llibreta, com la meua segona memòria, i ja us podeu imaginar que en aquests moments m'és de tanta utilitat com l'aire que respiro.

¹⁸ Jordi Marlet, "El drac de la creativitat" a *Avui*, 23.4.02

[...] Estic rendit de tant escriure. Tinc el braç dret baldat i la ploma m'ha encetat la pell dels dits. Fa hores que estic assegut en la mateixa posició, em sento el cos esllomat i els ulls em fan mal. L'aire rellent de la cova s'ha enrariat amb el fum de les espelmes i els meus delicats pulmons se'n ressenten. [...] Durant hores i hores sense descans, he omplert a rajaploma una pila de fulls. Només de tant en tant, he menjotejat sense gaire gana, per tal de poder resistir fins a la darrera pàgina. Tinc encara recapte per a un parell de dies, però no penso tastar res més. Ara ja no cal. Tampoc no he volgut cedir a les temptacions de la son, i això que he arribat ben atrapat. A vegades se'm cloïen els ulls i començava a pesar figures, llavors em fregava les parpelles amb una mica d'aigua i feia un gran esforç per deixondir-me. Tenia por que m'adormiria per sempre i que el quadern quedaria a mig fer.

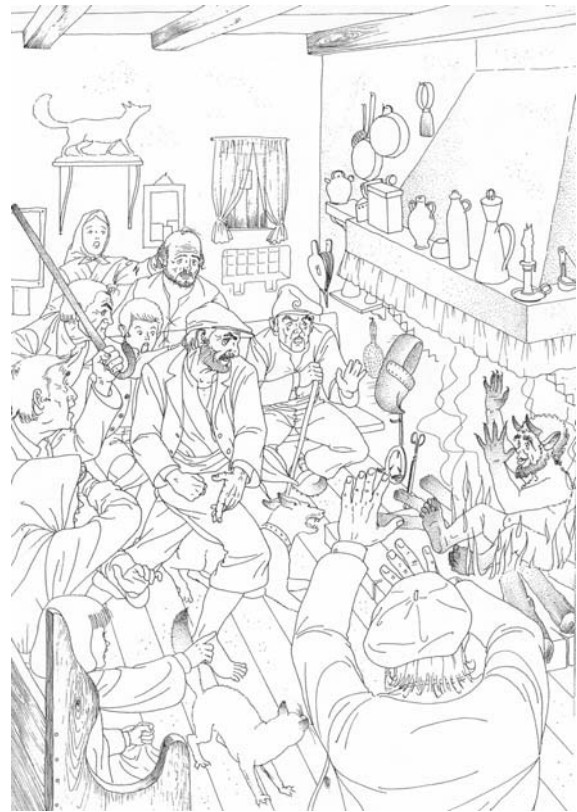
[...] Al·leluia! Exulta de joia, Amat, perquè amb el teu gran sacrifici manuscrit has guanyat la indulgència plenària. Gràcies a aquesta trena d'històries t'has alliberat de la mort [...]. Et concedeixo el perdó perquè has purgat les teues culpes amb escriure.

[...] Al·leluia! Al·leluia! No t'ho facis dir dues vegades, Amat. Agafa el quadern i abandona aquest sepulcre, que encara no ha arribat la teua hora.

[...] Al·leluia! Al·leluia! Al·leluia! Ressuscitaràs d'entre els morts el tercer dia i apareixeràs davant dels teus amb la bona nova d'un llibre, amb l'evangeli del teu poble sota el teu braç. Amén.

(*El secret de la moixertera*, pp. 68-69, 155, 158-159)

ESCRITURA	
Obligacions, virtuts	Frases dels fragments
Exigeix esforç, sacrifici i constància	
Suposa una lluita contra la desmemòria	
Deixa constància dels fets	
Significa un antídoto contra la mort	

III. LA TRADICIÓ ORAL

1. DE LA RENAIXENÇA A PEP COLL

1.1. Amb la Renaixença recomença tot

Es pot definir la Renaixença com el moviment que, a partir de la segona meitat del segle XVIII i al llarg del segle XIX, engega i manté tot un procés de recuperació de la identitat catalana focalitzat en els àmbits de la història, de la llengua i de la literatura. Lligat a aquest procés de reinstauració dels signes propis d'identitat, l'estudi de la tradició popular ocupa un lloc destacat. Des d'aleshores, però, l'atenció a aquest tipus de tradició ha tingut un seguiment desigual. Si bé el segle XIX marca un dels punts àlgids en l'interès per recollir, estudiar i fixar materials diversos provinents de les fonts orals o dels documents que dormien empolsats en els múltiples arxius de les terres catalanes, en el segle XX (si descomptem etnògrafs i estudiosos com Joan Amades, Ramon Violant i Simorra o Xavier Fàbregas) no sempre es va considerar com un punt prioritari l'ampliació, revisió i anàlisi de tot allò que el poble anava reproduint o elaborant amb el pas de les diverses generacions. Ja sabem que la Revolució Industrial inicia, al segle XIX, una cursa de progrés imparable que, a poc a poc, anirà modificant els espais urbans i rurals. És justament en aquest moment que, a l'igual que en altres punts d'Europa, els intel·lectuals giren els ulls cap al passat medieval i cap a la tradició de les col·lectivitats respectives. L'interès pel passat i per la tradició –a la qual la Renaixença en concret presta una gran atenció en considerar-la el bressol de la cultura catalana “autèntica”– impregnen l'activitat cultural d'aquell segle. Això es produeix per les exigències romàntiques i també per la por que un món enfollit pel progrés arrabassés tot allò considerat típic, simbòlic, identificador d'una determinada comunitat, que s'havia mantingut pràcticament inalterat al llarg dels segles anteriors.

L'escriptor Gabriel Janer Manila afirma que «voler conèixer la identitat d'un poble a través de la memòria col·lectiva, lluny de les modes, és una condició indispensable per a la supervivència cultural».¹⁹ En aquest sentit, Coll és, segurament, un dels pocs escriptors que ha tingut la sort d'entrevistar els darrers habitants dels Pirineus amb un record encara viu i incontaminat dels vells mites i de les antigues llegendes i rondalles, i, d'aquesta manera ha aconseguit, mitjançant un procés de restauració present en una part de la seua obra, llegar dosis generoses d'aquesta memòria col·lectiva del territori pirinenc als lectors d'avui i del futur.

- a) Quina relació té l'interès per la literatura popular amb l'ideari del moviment de la Renaixença?
- b) De què o de qui, i per quin motiu, tenen por els escriptors de la Renaixença?
- c) De quina manera podem considerar Pep Coll com una baula de la cadena que uneix tradició popular i literatura?
- d) Redacta un text d'entre 150 i 200 paraules que enllaci l'activitat recollidora de material popular que s'inicia amb la Renaixença amb la importància de preservar, encara avui, la memòria col·lectiva d'una determinada comunitat per poder sobreviure culturalment. (Pot ser-te útil la informació que trobaràs a l'Annex 2 d'aquest Dossier)

1.2. La tradició popular en la literatura catalana

Sobre la influència de la tradició popular en la literatura infantil i juvenil catalana de tipus fantàstic, dins la qual cal incloure moltes de les obres de Pep Coll, llegiu

¹⁹ Gabriel Janer Manila, *Cultura popular i ecologia del llenguatge*. IV Premi d'Educació “Josep Pallach”. Edicions CEAC. Barcelona, 1982, p. 49.

atentament tot seguit l'anàlisi que en fa Caterina Valriu²⁰ i, després, contesteu les preguntes:

A partir dels anys setanta es desenvolupa un corrent important de retorn a la fantasia en els llibres per a infants i joves, com a reacció al realisme que imperava en les dues dècades anteriors. [...] A poc a poc, però, la fantasia comença a fer-se present ençà i enllà i, en arribar a finals dels setanta és un tendència en auge en la literatura catalana, tendència que no ha parat de créixer i diversificar-se. Podem dir que la literatura de caràcter fantàstic viu el seu moment més intens a principis dels anys vuitanta gràcies a les especials característiques socials de l'època i perquè sintonitzava amb una línia de producció d'èxit arreu d'Europa. En intentar classificar les diverses línies de la producció de to fantàstic ens cal parlar de les recreacions dels contes populars, de l'absurd o non sense i de la ciència-ficció.

Obres inspirades en la tradició popular

Els autors catalans que busquen en la fantasia una alternativa al realisme imperant descobreixen en la tradició popular i en les rondalles un món divers i ric, susceptible de ser usat com a material literari i que, alhora, arrela els infants al seu medi cultural. Cal dir, però, que la influència dels contes populars en els autors catalans que escriuen per a infants no respon únicament a una moda de les últimes dècades, sinó que s'insereix en una tradició cultural present a nombroses obres literàries de totes les èpoques i en una especial valoració de la cultura popular des de la Renaixença ençà, encara que aquesta influència tingui el seu punt àlgid a la primera meitat de la dècada dels vuitanta. Entre els temes que tracten aquests llibres destaquen especialment l'amistat, la creixença –i subsidiàriament l'amor–, la lluita del bé contra el mal –sovint presentada des del caire d'enfrontament a la injustícia i l'opressió per aconseguir la llibertat–, la reivindicació de la fantasia –en moltes ocasions lligada a la valoració de la narració oral– i la conscienciació ecològica –a través de la personificació de les forces de la natura.

Pel que fa a l'estructura, en els llibres per a més petits trobam relats molt senzills –a vegades encadenats–, a la manera dels tradicionals. Les novel·les per a preadolescents i adolescents es decanten per una seqüenciació episòdica, sota la qual és possible traçar, molt sovint, l'esquema estructural propi de la rondalla meravellosa, que Vladimir Propp posà de manifest. Això ens demostra que la influència del conte popular, de forma conscient o inconscient, depassa en molt els aspectes més accessoris i externs de les narracions i es fa palès també en llur estructura interna.

Si ens fixam en els personatges veurem com molts dels atributs dels herois i de les heroïnes de les rondalles es mantenen en els llibres actuals: joventut, netedat de cor, valor, enginy, astúcia, etc. La recompensa que obtenen en les obres actuals, però, poques vegades passa per l'adquisició de poder.

[...] Pel que fa als personatges fantàstics volem destacar l'abundància de bruixes i de bruixots i el tractament aprofundit i divers que es fa d'aquests éssers. Mentre en alguns llibres responen als trets que els són habituals en els contes populars, en altres han sofert un clar procés de desmitificació, a vegades humorística, altres tendra, i en alguna ocasió a través de l'anàlisi de la seva funció social.

²⁰ Caterina Valriu i Llinàs, *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*. Deixeu-los llegir, Pirene-La Galera. Barcelona, 1994, p. 187-191.

Entre les fades, els autors catalans han optat pel model més tradicional de «velleta» en contraposició a les fades d'aire més nòrdic i centroeuropeu habituals a gran part dels llibres per a infants més populars. [...] Altres personatges que a les narracions tradicionals solien tenir un caràcter malèfic han desaparegut dels contes moderns o el seu paper s'ha capgirat –dimonis, llops, esperits malignes, etc.– i s'han transformat en una caricatura d'ells mateixos.

Pel que fa als valors que transmeten aquests relats cal destaca que sovint coincideixen amb els que hem comentat en parlar de la literatura realista: el sentiment de l'amistat, la necessitat de lluitar per aconseguir la llibertat i el respecte a l'entorn natural, la valoració del treball, de l'enginy i de la constància. Encara que hi hauríem d'afegir la valoració de la fantasia, la imaginació i la narració oral com a via de relació entre infants i adults. És una visió del món idealista i alhora assenyada, que posa l'accent en el diàleg i l'enginy, en la capacitat personal i en la força de la solidaritat.

En el llenguatge d'aquestes obres es pot constatar un cert gust per l'ús de formes populars en alguns moments molt concrets dels contes que més clarament es relacionen amb els tradicionals: els inicis i els finals en formes versificades, els conjurs, les frases rituals, etc.

[...] Actualment, encara que se segueixen publicant versions i adaptacions del rondallari, com és el cas de La cadena d'or (1993) de Miquel Desclot, hi ha poques aportacions en aquesta línia, no obstant això, cal destacar algunes obres de Pep Coll, investigador del folklore pirinenc, especialment l'obra Què farem, què direm?

- a) A partir de quin moment i com a reacció a què comença a desenvolupar-se un corrent de retorn a la literatura infantil i juvenil de caire fantàstic?
- b) Quin és el moment àlgid del retorn d'aquest tipus de literatura? Digues-ne els motius.
- c) En aquells moments, què significa per als autors catalans la descoberta de la tradició popular i de les rondalles?
- d) Hi ha algun tipus de precedent en aquest ús literari de la tradició popular?
- e) Quins són els temes que destaquen en els llibres de caire fantàstic de la primera meitat dels vuitanta?
- f) Quina mena d'estructura solen seguir les novel·les per a preadolescents i adolescents?
- g) Quins són els trets i valors associats als personatges d'aquest tipus de novel·la?
- h) Es pot dir que la presència, en aquestes novel·les, de bruixes i d'altres éssers malèfics presenta els mateixos trets que trobem en els contes populars? Matisa la teua resposta.
- i) Quin tipus de valors transmeten aquests relats?
- j) Quines característiques té el llenguatge usat en aquesta mena d'obres?
- k) Per quin motiu et sembla que l'autora esmenta, al final del text, els noms de Miquel Desclot i de Pep Coll?
- l) De les obres que has llegit i/o treballat de Pep Coll, a part de *Què farem, què direm?* esmentada en el text, quines et semblen que coincideixen, en general, amb els aspectes que Caterina Valriu destaca?
- m) Podries exemplificar amb fragments o referències a escenes concretes, ja sigui de l'obra *Què farem, què direm?* ja sigui d'altres obres del mateix autor, algunes de les característiques que comenta i analitza Caterina Valriu?

1.3. La tradició oral en Pep Coll

El text següent de Gemma Lluch²¹ demostra l'entroncament de l'obra de Pep Coll amb la tradició popular. Llegeix-lo i respon a les preguntes:

Les relacions amb la tradició oral també es donen en altres textos, que tot i no explicitar-les de manera clara li deuen molt, pels temes escollits, pels personatges utilitzats, etc. És el cas de les obres de l'autor català Pep Coll El secret de la moixernera i Què farem, què direm?, que comparteixen els trets i les característiques de la novel·la d'enigma per a joves, narrades en primera persona i amb protagonistes adolescents (un xic en la primera i una xica en la segona), ambdós de pobles muntanyencs amb tradicions, llegendes i pors encara vives entre els vells. En tots dos casos es revalorava la figura dels vells, ja que són ells els qui donen les informacions necessàries per esbrinar les pistes que els conduiran a descobrir els enigmes inicials. L'acció comença en utilitzar-se un instrument o ésser amb poders màgics i amb una història plena de secrets i arrelada en el folklore del lloc. En El secret de la moixernera, un seguit d'assassinats tenen lloc al poble; al final, el mòbil han estat uns moixernerons que la tradició del poble contava que eren màgics i que donaven poder a qui en coneixia el secret. En Què farem, què direm?, unes morts i uns fets estranys del passat i una història al voltant d'un petit instrument que troba al museu etnològic del poble duen la protagonista a esbrinar si és certa la tradició. Les investigacions la porten a descobrir els minairons, uns éssers màgics l'existència dels quals només recorden els vells de la contrada.

- a) Digues quatre aspectes comuns que, segons Gemma Lluch, trobem a *El secret de la moixernera* i *Què farem, què direm?*
- b) Quin paper juga la gent gran en aquestes dues novel·les?
- c) D'acord amb allò que explica Gemma Lluch, quins elements de la tradició oral són presents en les dues novel·les de Coll citades en el text?
- d) Podries aportar alguns exemples concrets de les pàgines d'aquestes dues novel·les que certifiquen i complementen el que diu Gemma Lluch?

1.4. Uns mites arrelats al país

Llegeix l'article "La flor de panical" de l'escriptor i crític literari Emili Teixidor²² i fixa't en la seua posició a favor d'una mitologia pròpiament catalana, en la difusió de la qual Pep Coll, a través de la seua obra, ha contribuït a difondre; després, respon a les preguntes:

És una flor preciosa, mai vista per ningú. Té els pètals petits i suaus com la seda, és d'un color blau cel brillant i deixa anar una olor dolça i agradable que purifica l'aire. És la flor meravellosa que guareix tots els mals. És la flor que un rei malalt vol que els seus tres fills surtin a buscar per curar-se. Tots tres surten amb una coca al sarró i es troben una velleta i un infant que tenen fam. Els dos germans grans no els volen donar res, i per això la vella els diu: «Ja pots buscar la flor, que com més la buscaràs menys la trobaràs». El petit, però, li dóna la coca i la vella li ensenya on és la flor. De tanta olor que fa, els germans endevinen que el petit ha trobat el remei i el maten. Al lloc on l'enterren neix un

²¹ Gemma Lluch, *El lector model en la narrativa per a infants i joves*. Aldea global, 3. Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Jaume I, Universitat de València. Bellaterra, Catelló de la Plana, València, 1998, p. 136-137.

²² Emili Teixidor, "La flor de panical" a "Suplement Cultura" *Avui* (26.5.05).

canyissar i un pastor talla una canya per fer-se'n un flabiol. Quan el flabiol sona, diu. «Pastoret, bon pastoret / tu que em toques i em remenes / me n'han mort al riu d'Arenes / per la flor de panical / per la cama del meu pare / que n'hi feia tant de mal». I així el flabiol delata els dolents i el germà petit arriba a ser rei, perquè la vella el desenterra i el salva.

TOTS ELS INGREDIENTS

És un conte popular català. No hi manca cap ingredient: la malaltia del rei, la promesa del premi a qui porti la salvació, la coca alimentària, la vella disfressada, la flor meravellosa..., i sobretot les fórmules màgiques: «Com més la buscaràs, menys la trobaràs», i la tornada de la cançó del flabiol que cada cop que sona es queixa «...per la flor del panical / per la cama del meu pare / que n'hi feia tant de mal». Són fórmules que als infants ens van quedar gravades a la memòria, frases recurrents que en certs moments tornen al cap amb l'olor intensa dels temps passats.

Al llibre Contes populars catalans, que han publicat Sílvia Caballeria i M. Carme Codina, editat per Farell Editors i Dissenyadors de Sant Vicenç de Castellet, hi trobem altres rondalles com ara La rateta que escombrava l'escaleta, En Patufet i La dona d'aigua. No hi ha fades sinó dones d'aigua, ni gnoms sinó follets. Anys enrere, tots els infants i mestres i pares del país sabien aquestes rondalles amb variacions més o menys importants, segons l'indret on es contaven. Ara, les llegim com una novetat perquè gairebé s'han oblidat.

Les autores van anar a la recerca de les fonts, sobretot records d'infantesa, autors com ara Joan Amades, mossèn Alcover, Valeri Serra i Boldú i altres de menys coneguts, i L'índex tipològic de la rondalla, de Carme Oriol i J.M. Pujol. Els personatges rescatats formen part de la mitologia catalana, o de l'imaginari popular de tots els temps i de la tradició occidental com El gegant de l'ull al front, que ens portaria fins al Polifem de l'Odissea. Les autores van haver de polir el material per netejar-lo de les influències estrangeres i de la influència del catolicisme, Blancaneus aquí és Magraneta i Hansel i Gretel són els populars Ton i Guida, per exemple.

Excepte en Pep Coll i pocs més –Verdaguer també va recollir rondalles– que en els seus llibres per a infants i joves han recollit la tradició popular i així avui coneixem els minairons pirinencs i altres trets imaginaris del país, la resta d'autors s'ha limitat a fer de ressò de les creacions de fora, sobretot anglosaxones. En castellà, ha passat el mateix, i la feina d'una Fernan Caballero, per exemple, ha quedat oblidada i avui ja ningú sap què és un trasgo perquè tot són nans i gnoms nòrdics. Sort de l'andalús Rodríguez Almodóvar, que segueix exemplarment la línia tradicional i manté l'honor, com aquí en primer lloc en Pep Coll.

PROFUNDES I ARRELADES

L'èxit d'obres com El senyor dels anells i el mateix Harry Potter ens fa oblidar que els seus autors puen d'obres més profundes i arrelades, i per això els lectors de parla anglesa hi troben totes les referències que aquí ens perdem. Ens hem venut, en això també, a les fantasies llunyanes i les nostres dones d'aigua i les bruixes de Vallgorguina –que l'Espriu va saludar alguna vegada– es moren de fàstic. Com que els autors les menystenen, elles els estalvien els seus dons.

Tot folklore té un perill, com és la fixació immobilista en un passat ideal, en una sentimentalització del paisatge –la llei del paisatge semblant a la llei de la sang–, en una magnificació dels herois..., en una conversió de les creacions fantàstiques

en un parc temàtic i patriòtic embafador i mistificador. Aquí no tenim aquest perill: l'oblit de les tradicions és pràcticament total, i això també és perillós perquè ens deixa a la mercè de les invasions imaginàries de fora. Potser amb aquest llibre es desfarà l'encanteri.

- a) Recorda bé l'argument del conte "La flor de panical" que Emili Teixidor ens resumeix en l'article i, a mesura que vagis llegint i treballant les llegendes i les rondalles de Pep Coll, anota't aquelles que hi tenen algun punt de contacte.
- b) Teixidor ens parla des de l'edat madura. Quin efecte provoquen en la seua memòria les fórmules i frases recurrents de "La flor de panical"?
- c) Per quin motiu, segons l'autor, les històries aplegades en el llibre *Contes populars catalans* són llegides per la majoria de la gent com una novetat?
- d) Sintetitzo la posició crítica expressada per Teixidor en la segona part de l'article.
- e) Quina mena de valoració fa Emili Teixidor de l'obra de Pep Coll i d'altres escriptors com ell?
- f) Partint de la base de l'article que heu llegit, feu petits grups de debat a l'aula i expresseu la vostra opinió sobre el que diu Emili Teixidor respecte de la tradició catalana enfront de la tradició anglosaxona. Feu que algú del grup anoti les idees principals i, després, aporteu-les a la resta del grup-classe.

1.5. L'opinió de Pep Coll

1. Llegeix el que diu Pep Coll²³ sobre la Renaixença, els escriptors i etnògrafs que s'han ocupat de la cultura popular i la tasca de recollida de material de tradició popular; després contesta les preguntes:

–És evident que la Renaixença és un període bàsic de la de la nostra cultura, especialment per a llengua i per a la literatura. Així i tot, si aquest esclat va donar fruits va ser perquè després va tenir continuïtat en el modernisme i sobretot, perquè va generar un moviment polític.

–Verdaguer és el primer escriptor català modern que té sentit de la llengua. Per això va al poble (sigui a la Plana de Vic, sigui a les valls del Pirineu) a la recerca de paraules, de formes expressives, d'històries tradicionals, les quals ells sap transformar literàriament gràcies al sentit de la llengua i al coneixement dels escriptors clàssics.

*–M'interessa tot el material folklòric que el poeta Verdaguer va recollir al llarg de les seues excursions (S'ha publicat en el volum *Rondalles, a cura de d'Andreu Bosch, Ed. Barcino, Barcelona 1992*) Posats a triar, remarcaria aquestes tres llegendes: *L'Estany de Montcortés, Lo mariner de Sant Pau i Rondalla de les Coves de Ribes.**

*–Entre els meus autors i llibres de referència pel que fa a la recollida i interpretació del material folklòric hi ha, lògicament, el volum de Joan Amades de la *Rondallística* (dins de l'obra *Folklore de Catalunya*), el recull més extens que s'ha fet mai de material narratiu; *El Pirineo espanyol, de Ramon Violant i Simorra, publicat l'any 1949, defensa la unitat etnogràfica i cultural de les valls pirinenques, des de Catalunya a Navarra; Les arrels llegendàries de Catalunya, de Xavier Fàbregas, una visió molt lúcida del nostres "gens" llegendaris, que diríem avui.**

²³ Les sis primeres són les respostes de Pep Coll a les preguntes d'Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005). En la darrera, Pep Coll respon a Noemí Salas arran de la publicació de *Muntanyes Maleïdes, a Col·legats* (Anuari del Centre d'Estudis del Pallars), núm. 7. Tremp, 1997

–L'any 1981, un grup de pallaresos vam organitzar una sèrie d'actes d'homenatge a Violant i Simorra, amb motiu del 25è. Aniversari de la seua mort. Vam convidar el Xavier Fàbregas a donar una conferència a la Pobla de Segur i d'ençà de llavors ens vam relacionar bastant. Era l'any que començava la Fira del Teatre de Tàrraga, i ell que era home de teatre i bon caminador, recordo que se'n va anar del Pallars fins a Tàrraga a peu, travessant els boscos del riu Rialb, una de les zones més despoblades de Catalunya.

–He parlat amb centenars de padrins i padrines dels Pirineus occidentals catalans (des de la Cerdanya a la vall de Benasc) especialment durant la dècada dels anys 80. Nascuts a principis del XX, encara recordaven històries que havien sentit de xics però que feia anys que no explicaven. Penso, modestament, que vaig arribar a temps a salvar històries ancestrals que probablement s'haguessin perdut.

–El sentit està a recollir tota una saviesa ancestral. Els últims portadors en són la generació de principi de segle, és a dir, que és una feina que s'havia de fer urgentment. I tot i així al final del segle XX ja és molt tard.

- a) Quins foren els moviments i factors que intervingueren en el ressorgiment i continuïtat de la cultura catalana?
- b) Sintetitza la importància que, per a Pep Coll, té la figura de Jacint Verdaguer.
- c) Quines aportacions dels etnògrafs i estudiosos Joan Amades, Ramon Violant i Simorra i Xàvier Fàbregas destaca Pep Coll?
- d) Quina mena d'informants, i per què aquests i no uns altres, va triar Pep Coll per posar en marxa la seua pròpia literatura?

2. Compara les opinions de Pep Coll que has llegit en l'activitat anterior amb l'afirmació següent: «Els escenaris de Pep Coll defineixen un món que, a mesura que es transforma, es va morint, enmig d'una vida molt dura, gairebé sempre injusta, sovint violenta, i on la llegenda i la fantasia es confonen amb la història.» (contraportada del volum *L'edat de les pedres*). Digues quina mena d'informació complementària hi aporta. Podries trobar en els diversos llibres de l'autor frases o passatges que confirmen aquesta afirmació? Transcriu-ne un parell o tres.

3. Llegeix de la pàgina 66 a la 68 de la novel·la *El secret de la moixernera* i localitza el paràgraf que s'adiu perfectament al paper que juguen els padrins en la transmissió de la saviesa popular. Transcriu-lo i contesta les dues preguntes següents:

- a) En què consisteix la saviesa dels padrins?
- b) Què diferencia un llibre d'allò que expliquen els padrins?

2. LLEGENDES I RONDALLES

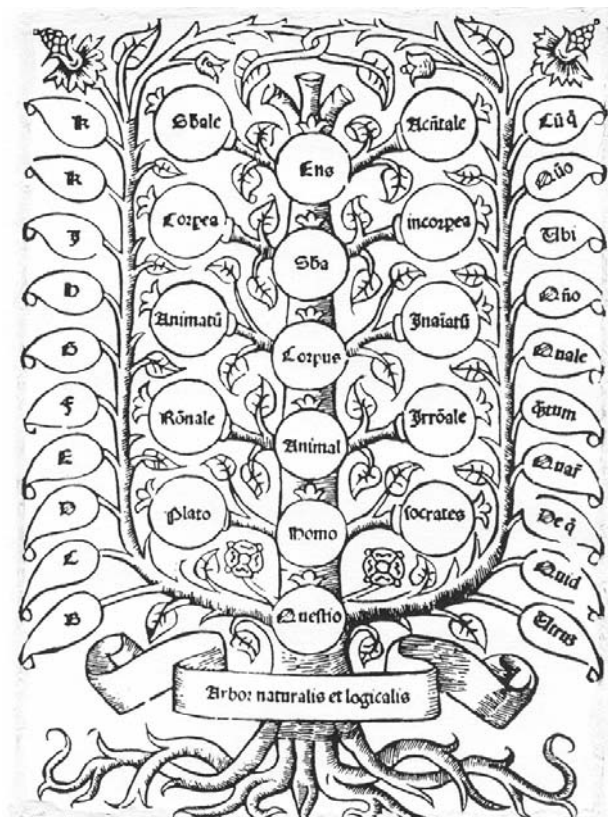
1. A l'hora de llegir les rondalles i les llegendes d'aquest dossier, i d'altres escrites també per Pep Coll, tingues present les **característiques** que t'esquematzem tot seguit:

RONDALLES i LLEGENDES (Característiques comunes)	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ gèneres narratius tradicionals ✓ en general, d'autor o autora desconeguts ✓ transmeses de generació en generació, preferentment de forma oral ✓ aporten informació sobre la vida rural (esp. en el cas de Pep Coll) ✓ compleixen una funció lúdica ✓ presenten una estructura clàssica: <u>plantejament</u> (presentació del territori, del temps, del personatge i dels fets, inici del conflicte), <u>nus</u> (itinerari del personatge, personatges antagònics, desenvolupament del conflicte), i <u>desenllaç</u> (resolució del conflicte) ✓ presència de mots dialectals, expressions col·loquials i frases fetes 	
Característiques diferents	
RONDALLES	LLEGENDES
<ul style="list-style-type: none"> • contenen càrrega moral (prenen partit i jutgen el comportament de les persones) • gran presència d'elements fantàstics (per exemple, els animals i altres éssers inanimats actuen i parlen com a humans) • lloc i època inconcrets • personatges sense nom • temes i personatges amb valors i fets comuns a tots els pobles i cultures • es fonamenta en successos imaginaris • és sinònim dels mots "conte", "contalla" o "contarella" • el mot "rondalla" es troba documentat en textos catalans del segle XV • el sentit antic del mot és, en part, 'faula', 'història divertida' i, en part, simplement 'conversa frívola' o 'dites entretingudes i romanceres' • segons el refranyer, «Rondalles i cançons, mentides són» • repetició d'estructures lèxiques • significa 'contalla, història'. Mot peculiar i exclusiu del català, i ja antic, d'origen incert • la narració sol ser llarga • se solen classificar en meravelloses, de la vida quotidiana, d'animals o faules, ortofòniques i d'embarbussaments, simples (conten una sola acció), compostes (conten accions encadenades), etc. • solen iniciar-se amb una fórmula introductòria i acabar amb una de comiat 	<ul style="list-style-type: none"> • ajuden a vertebrar la realitat i a explicar el món • escassa presència d'elements fantàstics (si hi apareixen, són explicats com a vertaders i així són assumits per la col·lectivitat) • lloc i època concrets • personatges amb nom, més o menys històrics • es fonamenta en successos més o menys reals, però transformats per la tradició • el mot llegenda (<i>ligenda</i>) es troba documentat en textos del segle XIII • constitueixen la memòria popular sobre fets que, històricament, foren decisius • conserven regust llunyà dels temps en què foren creades • és la interpretació d'un fet històric, o bé el seu compliment • van adreçades a una col·lectivitat • deriva de 'llegir' i prové de la paraula llatina <i>legenda</i>, 'coses que s'han de llegir, que es llegeixen', 'per ser llegides' • la narració sol ser breu • segons el tema, es poden classificar en històriques, familiars, hagiogràfiques, anecdòtiques, misterioses, toponímiques, rurals, urbanes, etc.

2. A continuació et fem una sèrie de **propostes de treball**, a part de les que trobaràs abans i després de cada narració, que pots aplicar sobre qualsevol de les rondalles o llegendes que hi ha en aquest dossier. Tingues en compte que l'apartat «Mites» està molt desenvolupat respecte de la resta, perquè et serveixi de possible model si és que vols explotar molt més qualsevol de les rondalles i llegendes dels altres apartats:

- a) Comprova quines de les característiques del quadre anterior es compleixen en les llegendes i rondalles a treballar.
- b) Feu grups de tres o quatre persones. Cada grup té assignada una llegenda o una rondalla i, mentre una persona del grup la llegeix a mitja veu, la resta la segueixen mentalment.
- c) Un membre de cada grup explica a la resta de la classe la llegenda o rondalla assignada al grup. És important, perquè surti bé l'activitat, haver treballat prèviament les tècniques del resum, de l'ordenació de les idees i de l'expressió oral.
- d) Subratlla els mots i les expressions de la narració que et resultin de difícil comprensió: busca'n el significat o un possible sinònim en un diccionari, i remarca especialment aquells que són més propis del dialecte pallarès-ribagorçà o nord-occidental en general.
- e) En el cas de les llegendes informa't, si és possible, sobre l'origen i les accions del personatge protagonista.
- f) Fes l'anàlisi de l'estructura d'una llegenda o rondalla: destria'n les parts des del punt de vista temàtic o formal i resumeix breument cadascuna de les parts.
- g) Analitza el temps, l'espai, les característiques dels personatges i la finalitat o intenció de la història.
- h) Treballa, de la part formal de les llegendes i rondalles, els aspectes lingüístics: adjectius, substantius, tipus de verbs, mots derivats (especialment els augmentatius i diminutius), malnoms, topònims, presència de frases simples i complexes, etc.
- i) Llegeix una llegenda o rondalla en veu alta o silenciosament; després, desa-la o tanca el llibre d'on l'has extreta i posa't a redactar tot allò que recordis amb un cert ordre.
- j) Redacta textos a partir d'una determinada llegenda coneguda: segueix l'estructura clàssica, practica el diàleg directe i indirecte, tria el lèxic adequat, etc.
- k) Copia la introducció o presentació d'una llegenda o rondalla que hagi treballat, però canvia'n la part del nus i del desenllaç.
- l) Busca un desenllaç diferent per a algunes de les llegendes o rondalles treballades. En el cas de les rondalles o contes utilitza alguna fórmula de comiat: "Conte contat, aquest conte s'ha acabat", "I rient, rient amb el gos, vet aquí que el conte s'ha fos", etc.
- m) Parteix del desenllaç de la rondalla o llegenda i inventa't per escrit la presentació i el nus. Fes servir, en el cas de les rondalles fórmules introductòries de l'estil "Quan Judes era fadrí i sa mare festejava", "Temps era temps quan les bèsties parlaven...", "Temps era temps quan les bèsties parlaven i les persones callaven...", "En aquells temps de Maria Castanya...", etc.
- n) Reconverteix l'argument d'una llegenda en una obra teatral o en un espectacle de titelles que puguin ser representades, o en un còmic, o en una auca.
- o) Fes un recull de llegendes o rondalles variades de la teua ciutat, barri, poble o comarca.

- p) A partir de qualsevol element extret del teu entorn: un nom, un edifici, un personatge, una festa, etc., inventa't una llegenda seguint les característiques típiques d'aquest gènere narratiu.
- q) Feu entre tot el grup-classe un recull dels mots, locucions i frases fetes que apareixen a les llegendes, rondalles (ho podeu estendre també a les narracions i novel·les) de Pep Coll i del quals desconexeu el significat, i repartiu-vos la feina, de tal manera que tothom hagi de consultar diferents tipus de diccionaris. Passeu-ne a ordinador les definicions i creeu un document per a tot el grup-classe en què surtin ordenades alfabèticament els mots i les expressions de tothom. Això us serà útil per conèixer millor la llengua de les històries de Pep Coll.
- r) Tria un bon grapat de comparacions que apareixen a les llegendes i rondalles (també ho pots aplicar a les narracions i novel·les) de Pep Coll, subratlla'n els dos termes i construeix-ne de noves, inventades per tu. Amb tot plegat, elabora un text, ja sigui una llegenda, una rondalla o qualsevol altre tipus de narració, en el qual quedin enllaçades unes comparacions amb les altres.
- s) Recull altres elements de literatura popular que apareixen en les obres de Pep Coll com els refranys, les endevinalles, els goigs, les cobles o corrandes, les fórmules màgiques, etc., i fes-ne un treball de grup. Sobre els goigs, vegeu els de Santa Maria d'Àneu reproduïts a l'Annex 2.

**IV. UNA COSMOGONIA:
L'univers literari de Pep Coll**

A. ELS PIRINEUS COM A MARC

1. A excepció de la novel·la *L'abominable crim de l'Alsina Graells*, la resta d'obres de Pep Coll s'emmarquen, d'una manera força evident, en els Pirineus. Llegeix, ara, els textos següents, que són fragments de diferents obres de Coll i que justifiquen la idea que l'univers literari de l'autor constitueix una mena de cosmogonia:

Text 1:

Llegim a les primeres pàgines del Gènesi que Déu va crear primer el món, després el poblà d'animals i, finalment, va fer l'home. El Suprem Arquitecte enllestí doncs primerament el palau de l'univers, després solucionà, amb els animals i les plantes, la qüestió de la manduca i, al final de tot, féu aparèixer el rei de la Creació.

(*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, p. 137)

Text 2:

Al darrere de la fotesa més insignificant del món hi ha una història. L'Univers és la incommensurable suma de totes les coses, el conjunt de totes les històries, entreteixides com els vímet d'un cistell. Que el teixit del cistell sigui enrevessat, no vol pas dir que no tingui sentit.

Imagina't per uns moments que avances, aquí caic i allà m'aixeco, per una selva exuberant de vegetació. Un embalum vaporós d'herbes i de fullam a flor de nassos t'impedeix de fer via. Tingues però, la paciència d'aturar-te un instant i d'observar, fil per randa, una fulla. Qualsevol. Segueix detingudament el camí d'una gota d'aigua, des del nervi principal de la fulla fins a les arrels. Fixa't en la tendra fragilitat de la tija, en la consistència del tronc, en el pa de les arrels que busquen l'aliment sota els teus peus. A la vella punta de la vena culera de la planta, hi trobaràs el cap del fil. Hauràs arribat als orígens. Aleshores, t'adonaràs que el núvol de fullatge que et barra el pas és tan sols un miratge del teu desig de córrer per damunt de les coses sense veure-les. I et sentiràs com un déu, perquè hauràs tret l'entrellat d'un vímet de l'Univers.

(*La mula vella*, p. 9)

Text 3:

L'Univers és un bosc immens d'alzines solitàries i allunyades les unes de les altres, que de nit es fan pampallugues. A trenc d'alba, cada arbre pren comiat dels seus companys. Diu «bon dia» o bé «fins al capvespre» i s'esfuma en la claror de la matinada. Durant el dia, cadascú fa la vida pel seu compte. Cada arbre és un món a part, bolcat i clos sobre si mateix.

La Terra és una alzina que ha crescut en un racó de l'Univers. De l'enforcadura del tronc arrenquen cinc camals continentals, els quals es ramifiquen en estats, en nacions...

La comarca del Pallars és una fulla d'aquest arbre arrelat en el buit de l'espai, que gira i gira sense parar talment un esperitat. La meua comarca té la forma d'una fulla d'alzina girada al revés. El riu Noguera és el nervi principal que la travessa pel bell mig, de cap a cap. Una colla de valls secundàries hi aflueixen per la dreta i per l'esquerra. I tot el contorn és arrissat de muntanyes.

Ja us he dit abans que el meu poble es diu Malpui i que es troba situat a la vall de la Comella.

(*El secret de la moixertera*, p. 22)

- a) Llegeix l'inici de les primeres pàgines del Gènesi a la *Bíblia* i confirma-hi els mots –veges-hi el paral·lelisme evident– que diu Pep Coll en el text 1.
- b) Selecciona les definicions breus d'Univers que apareixen al començament dels textos 2 i 3.
- c) Analitza i troba el significat de tota l'analogia vegetal que hi ha al segon paràgraf del text 2.
- d) Quin és el secret que ens descobreix el text 2 per sentir-nos com un déu? Quin lligam veus entre el mot «cistell» del primer paràgraf i la paraula «vímet» del final del text?
- e) De manera metafòrica, el text 3 explica el lloc de la Terra dins aquest gran bosc que és l'Univers. ¿Què seria doncs, segons que s'hi diu, la Terra i quina característica tindria dins el gran Univers?
- f) Amb quina metàfora s'explica l'existència dels cinc continents en el text 3?
- g) Quina relació s'estableix en el text 3 entre l'Univers i la comarca del Pallars? Quina forma presenta aquesta comarca?
- h) Quins són els elements que configuren, segons el text 3, la comarca del Pallars?
- i) Estableix el lligam entre Malpui, la vall de la Comella i la comarca del Pallars.

2. Observa el paral·lelisme existent entre l'inici de la novel·la *Els arbres amics* de Pep Coll (p. 9) i l'estrofa del poema *Canigó* de Jacint Verdaguer, que correspon al Cant IV: "Lo Pirineu" (vv. 41-48) en què Flordeneu i Gentil recorren el Pirineu dalt d'una carrossa voladora. Un cop ho hakis fet, completa la graella d'acord amb el model (recorda de subratllar les diferències essencials):

Pep Coll	Jacint Verdaguer
<p><i>La serralada dels Pirineus sembla un xiprer ajagut a terra que els llenyataires acaben d'abatre a cops de destrat. El fullatge d'aquest arbre fabulós amaga centenars de fruits, petites pinyes rodones, camuflades entre les branques que arrenquen a banda i banda del tronc principal. Una de les boles més minúscules del xiprer pirinenc es diu Bonarri.</i></p>	<p><i>Un gran arbre ajagut és lo Pirene que mira ses brancades poderoses esbadiar-se de València a Roses, entreteixir-se amb serres i turons, on penja, com ses flors immusteïbles, les blanques caseries i vilatges i, més a prop del cel, los ermitatges, que en semblen, allí dalt, los escalons.</i></p>

Pep Coll	Jacint Verdaguer
<p>La serralada dels Pirineus <u>sembla</u> un <u>xiprer</u> ajagut a terra</p>	<p><u>lo Pirene</u> <u>és</u> un <u>gran arbre</u> ajagut</p>

3. Llegeix, ara, el que opina Pep Coll²⁴ sobre el Pirineu d'abans i d'ara, i respon a les preguntes:

–*Em sembla que no sóc excessivament nostàlgic en el sentit de dir: «Que bé que vivien aquella gent». Vivien miserablement. Si tingués una actitud romàntica hauria escollit un títol del tipus «El paradís perdut». Des de la nostra perspectiva hi ha el perill de caure en aquesta idea, ara que anem al Pirineu equipats amb un bon anorac, un 4x4, els esquis... però en aquella època neu significava aïllament, segurament gana. Avui el Pirineu sí que pot ser si més no un paradís aparent perquè com a mínim no es passa fred i la gent va tipa.*

–*L'únic que et puc dir és que s'ha de posar entre parèntesi el progrés. Establir fins allà on volem arribar. A la costa els anys seixanta potser era explicable aquell ritme frenètic però avui al Pirineu ja no es pot justificar. I sembla que no té aturador.*

–*Amb això no vull dir que no s'hagi de protestar perquè tot està perdut. Si no reivindicéssim un respecte a la natura ja estaria tot construït.*

- a) Es defineix Pep Coll com un escriptor romàntic? Quin és el sentit de les seues paraules?
- b) A quina mena de perill es refereix Pep Coll quan parla de la nostra actitud respecte del Pirineu i de la gent que hi ha viscut i hi viu?
- c) Resumeix l'actitud crítica de Pep Coll pel que fa a la imatge del territori pirinenc d'aquests darrers anys?
- d) Reforça l'opinió de Pep Coll amb l'article d'Isidor Cònsul i amb les referències al treball fet per Xavier Campillo, que trobaràs en l'Annex 3.
- e) Redacta un text argumentatiu d'uns 150 mots al voltant del tema "Pirineu i progrés"

4. Llegeix i reflexiona sobre el significat del Pirineu per a Pep Coll:²⁵

–*Prefereixo anomenar-los Pirineus, així en plural, perquè la serralada és molt diversa. Penseu que encara avui s'hi parlen sis llengües. Cinc de romàniques (català, occità, aragonès, francès i espanyol) i l'euskera. Dels Pirineus orientals catalans se n'havia parlat bastant literàriament (Canigó, Maragall, Pilar Prim d'Oller, Bosch de la Trinxeria...) però molt poc dels occidentals. Un territori bastant verge amb moltes històries per explicar... A part d'aquest fet que descobreixo a finals dels 70 quan m'estreno com a professor de batxillerat a la Pobla de Segur resulta que és el país dels meus orígens i per acabar-ho d'adobar, m'agrada de pujar muntanyes...*

5. Elaboreu un itinerari geogràfic i literari a partir de les narracions de Pep Coll i d'altres escriptors que han escrit sobre els Pirineus, i mireu d'organitzar una excursió pels indrets de què parlen els textos que heu triat. Per fer-ho, podeu agafar com a model els itineraris escrits pel mateix Pep Coll i per Xavier Macià, i que trobareu en l'Annex 5 d'aquest dossier.

²⁴ Pep Coll a Noemí Salas arran de la publicació de *Muntanyes Maleïdes*, a *Collegats* (Anuari del Centre d'Estudis del Pallars), núm. 7. Tremp, 1997

²⁵ Pep Coll a Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005)

B. PECES VELLES

1. Llegendes medievals

1.1. Els castells

1. Contesta les preguntes següents:

- Què coneixes de les llegendes?
- Quines en coneixes? Te n'han explicat alguna?
- Per a què servien abans, i ara?
- De quins llocs ens parlen les llegendes? Els coneixes? Busca informació i imatges d'aquests llocs al cercador *Google*.

2. Abans de llegir la llegenda «El castell de València», mira què diu mossèn Serafí:

Ací dalt, hom respira l'Edat Mitjana a cada pas. Sembla com si la història de la comarca s'hagués aturat en l'època del romànic. En aquells temps governaven aquestes terres els comtes del Pallars, descendents de la casa comtal de Tolosa. [...] A finals dels segle XV, el comte del Pallars, Hug Roger III, era el darrer comte supervivent dels antics comtats pirinencs. [...] L'aferrissada resistència d'un comte pallarès arraconat a la Vall d'Àneu, ens pot semblar grotesca. L'acció, però, té sobretot un valor testimonial: el refús dels legítims senyors a acceptar un poder forani, el rebuig d'una comarca a deixar enrere l'època feudal i accedir a la modernitat.

(Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, p. 21)

- Quina és la història del comtat del Pallars?
- Qui era el comte Hug Roger III? Informa't també sobre la seua dona, Caterina Albert, la protagonista de la llegenda que tens tot seguit.

El castell de València

Del castell de València, situat a deu minuts d'Esterrí vora la carretera que mena al Port de la Bonigua, avui només en resta uns quants tarters de pedres escampades sobre la llenasca. Quan, ara fa mig segle, el visità mossèn Cinto, li impressionà

molt pel seu emplaçament estratègic, gràcies al qual es domina tot el pla d'Estერი. El nostre poeta escrigué llavors que «aquell casal de nostres glòries» s'ha convertit «en un niu d'àligues espatllat per un temporal d'hivern».

Aquesta fortalesa fou la darrera resistència del Comtat del Pallars, abans de la seua desaparició definitiva, a finals del segle XV. Abans de rendir-se, la senyora Caterina Albert, muller del darrer comte, Hug Roger III, resistí valerosament durant tres anys els atacs de les tropes del marquès de Cardona.

Aquesta llegenda, cal situar-la precisament en els anys en què els exèrcits del marquès tenien assetjat el castell, perquè de dins passessin fam i es rendissin. Explica la historieta que l'exèrcit invasor, en veure que era molt difícil de fer capitular els defensors, van demanar un parlament amb la comtessa. Aquesta s'hi va avenir, i el dia convingut aparegué amb un plat de truites de riu, més fresques que una rosa i bellugadisses encara com un cadell.

–No penso cap rendi'm per ara! –els digué mostrand-los aquell suculent àpat.

Els atacants, que ja es pensaven que els assetjats ja es menjaven les ungles de tan afamats com estarien, es van quedar amb un pam de nas. No sabien que hi havia un túnel secret que comunicava el castell amb el riu de la Bonaigua.

Malgrat tot, els defensors no tenien pas gaires agalius. I així, al cap de poc, el darrer comtat independent de Catalunya hagué de capitular finalment davant dels poderosos Cardona.

L'heroica comtessa, feta un Sant Llätzer, fugí de nit cap a França pel Port de Salau. Diuen que els fallaires d'Isil la van acompanyar fins al cap del Port. Fou el darrer homenatge de la gent del país a la Casa Comtal pallese, el darrer servei dels vassalls a llur senyor natural. Ara, després de més de set segles canviarien de senyors.

(Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, p. 29-30)

- Com sabeu de què us parla? Quines indicacions sobre el lloc us dóna l'escriptor?
- Busqueu què vol dir la frase «uns quants tarters de pedres escampades sobre la llenasca». Digueu-ne un sinònim aproximat.
- En quin temps i en quina època històrica us situa?
- Fixeu-vos en l'escena del mig de la llegenda? Què us impressiona més? Què penseu que indiquen les truites de riu? Què opineu de la forma que té la Comtessa d'expressar-se?
- Com veieu l'acabament de la Comtessa? I els fallaires d'Isil, qui són?, quin paper hi tenen, en el relat?

3. Reflexiona sobre el text i digues de quina de les afirmacions següents et sents més a prop. Tria una de les idees que et proposem i dóna'n un argument relacionat amb la lectura:

- L'escriptor és aquell que desvetlla l'invisible i, doncs, ell veu en la ruïna tot l'esplendor del passat.
- L'escriptor ensenya que allò que es veu és imperfecte, parcial. Darrere la immediatesa dels sentits, hi ha més històries.
- El castell de València és un record històric, un lloc que recorda la pertinença de la gent a la seua comunitat, al seu país.
- La gent del Pallars està avesada a resistir els embats dels que vénen de fora i resisteixen tant com poden.
- El paisatge és un llibre escrit i qui està preparat, sap llegir-lo.
- En la vida, tant important com la força bruta és l'enginy, la tenacitat i la capacitat de desmoralitzar l'adversari.

4. Centra't en el personatge central i respon:

- a) Com veus la Comtessa del Pallars? Posa-hi dos adjectius referits al seu caràcter. Després pensa quin valor representa per tu: tenacitat, força moral, intel·ligència psicològica? Pot qualificar-se de “guerra psicològica” l’episodi de les truites de riu? Per què?
- b) Què vol dir «feta un sant Llätzer» referit a la Comtessa? Què representa?
- c) Hi ha alguna frase que mostri la resistència de Caterina Albert, la darrera comtessa del Pallars? És interessant subratllar que es tracta d’una heroïna?

5. Quines comparacions formals trobes en aquesta llegenda?

6. Què vol dir l’expressió «senyor natural»? Existeixen els senyors naturals o sempre són circumstancials?

1.2. Els monestirs

1. Contesta les preguntes següents:

- a) Busca informació sobre Gerri de la Sal: el lloc, el monestir, els salins.
- b) Què en saps sobre la sal en la dieta humana? Reflexiona sobre el paper valuós de la sal en l’edat mitjana.
- c) Quin paper tenia l’església en l’edat mitjana?
- d) Et sembla que l’església era ben vista per les classes més pobres?

2. Abans de veure què passa en la llegenda «El tresor del monestir de Gerri», llegeix el que explica Pep Coll:

Aquí i allà, les valls pirinenques són esquitxades de monestirs, [que] assenyalen sempre [...] racons privilegiats de la geografia. [...] Viuen la millor època durant l’Edat Mitjana, després fan la viu-viu al llarg de segles, fins que l’any 1835, com a conseqüència de les lleis desamortitzadores, són definitivament abandonats pels pocs monjos que encara hi resten. A partir de llavors, sense cap mena de protecció ni vigilància, els edificis queden a mercè dels saquejadors, de les inclemències del temps i de tothom que necessiti bones pedres per fer paret.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 334-335)

El tresor del monestir de Gerri

El monestir de Gerri, a més d’explotar l’aigua d’una font salada, posseïa els millors camps de conreu dels pobles del Pla de Corts, de la vall de Baén i d’altres llogarrets del Pallars. Els pagesos i la gent de Gerri eren els qui corbeaven de sol a sol als salins i a les vinyes; els frares, en canvi, vivien amb l’esquena dreta. Se les mamaven ben dolces en el seu paradís terrenal, situat providencialment entre el riu Noguera i el barranc d’Enseu. Per això, quan els arribava l’hora de la mort, els sabia molt greu haver-lo d’abandonar.

Un dels abats més importants del monestir està enterrat sota una llosa a la nau de l’església. Diuen que quan aquest abat es trobava a les portes de la mort, va convocar els frares a la seua alcova i els ordenà que li portessin tot el tresor del

monestir. Poc després, li deixaven als peus del llit un parell de cabassos: l'un ple de monedes d'or i l'altre de plata. Llavors, l'abat, amb un filet de veu, va preguntar a un metge molt bo que ell havia fet venir de lluny:

–Tot això servirà per salvar-me de la mort?

–Tinc por que no, pare abat –va dir el metge.

–Doncs llenceu-ho tot per la comuna! –va manar als frares–. Si jo no me'n puc gaudir, que no se'n gaudeixi ningú!

Moments després, l'abat estirava la pota i passava a pitjor vida. Alguns diuen que els frares van complir la darrera voluntat del seu superior i van llençar l'or a la cagadora. Per això, molts veïns de Gerri han buscat durant anys les engrunes del tresor per les clavegueres i subterranis del monestir. Altres, però, asseguren que, un cop sepultat l'abat sota una llosa de deu arroves, els frares van córrer d'obrir la tapa del dipòsit de la merda i s'hi van capbussar com els ànecs. Per evitar que el seu paradís es convertís en una vall de llàgrimes, valia la pena d'estar uns moments amb la merda fins al coll!

Molts anys més tard, tota la fortuna del monestir havia de canviar de mans. Resulta que una part de la sal de Gerri passava el Pirineu i era venuda als gavatxos. Des de molt antic, cal Tor d'Alós s'encarregava del transport de la sal pel port de Salau. Va venir una època en què es produí a Espanya un canvi polític i els frares van haver d'abandonar el seu paradís. Un dia van carregar als matxos els baguls del tresor i van tocar el dos cap a la frontera. Els acompanyava el Tor, ja que aquest era home de confiança i coneixia tots els topants fins a França. En coronar el Port de Salau, els frares es van deixar ensarronar pel guia:

–Tireu pel dret, sempre cap avall –va dir el Tor, tot senyalant-los el corriol–. Mentrestant, jo faré la marrada amb els animals.

El guia va fer el romancer una estona al cap del port, fins que els frares van desaparèixer darrere un serrat. Aleshores, va girar cua i se'n tornà amb la rècula de matxos cap a Alós. Des de llavors, cal Tor d'Alós es convertí en la casa més bona de banda i banda del Pirineu.

(Muntanyes Maleïdes, p. 341-343)

3. Et sembla que la llegenda que has llegit recull l'esperit religió i devot dels inicis de l'Edat Mitjana? Digues per què.

4. Diu Pep Coll: «A Gerri em conten que l'abat tenia dret de cuixa i que alguns han buscat per les clavegueres de vora el convent les engrunes del tresor que l'abat va fer llançar a la comuna.» (Muntanyes Maleïdes, p. 336)

a) Saps què és el «dret de cuixa» o de perxada?

b) Com t'imagines l'escena d'aquests cercadors de tresors de què parla Coll?

5. Comenta Pep Coll:

D'acord amb la llegenda, cal Tor no s'hauria engruixat a còpia de fer treballar els minairons [...], sinó arrambant amb el tresor de Gerri. [...] La llegenda constata que la riquesa del país ha canviat de mans. Si abans eren els senyors, laics o eclesiàstics, qui tenien el tresor, aquest es troba ara en les cases més grasses del país. Pel mateix

sistema, si la tradició oral no s'estronqués, a finals del XXI els vells del Pirineu contarien que el millor hotel de la comarca va fer els diners robant la fortuna del Tor d'Alós.

(Muntanyes Maleïdes, (p. 335-336)

- a) Creus que la idea que la riquesa va canviant de mans contínuament és vàlida encara avui en dia? Raona la resposta.
- b) Parteix de la suposició final que acabes de llegir i redacta aquesta nova versió de la llegenda

6. Fes un Comentari de text, que tingui en compte les pautes bàsiques següents:

- a) Què diu? Com ho diu?, o sigui, una anàlisi del contingut: resum de l'argument, tema, temps, espai, personatges i escenes.
- b) Anàlisi de l'expressió: parts del text, lligams entre les dues èpoques relatades: l'edat mitjana i l'edat moderna, i figures retòriques, en especial presta atenció a les oralitats dels personatges.

1.3. Els emperadors

1. Contesta les preguntes següents:

- a) Qui era Carlemany? Quin paper tingué en el món cristià medieval?
- b) Què són les Valls d'Andorra? Quina ordenació jurídica tenen? «Cal Carlemany»

2. Abans de conèixer per què les valls d'Andorra són el que són, llegeix el que diuen Pep Coll, en el primer fragment, i mossèn Serafí, en el segon:

Els historiadors asseguren que l'ocupació de les valls pirinenques pels exèrcits sarraïns fou molt efímera, ja que ben aviat [...] els territoris foren reconquerits pels comtes de Tolosa, vassalls dels carolingis. No opinen pas així els pirinencs, els quals atribueixen als moros la construcció de castells, de torres de guaita, de dòlmens, i fins i tot, de convents i d'esglésies.

(Muntanyes Maleïdes, p, 77)

De tots els pobles invasors que han trepitjat la nostra sofrida pàtria, els àrabs són, sense cap mena de dubte, els qui més empremtes han deixat en la memòria col·lectiva. [...] La invasió musulmana colpí i impressionà vivament la gent de muntanya.

(Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, p. 19)

Cal Carlemany

En temps antics, les valls d'Andorra, igual que les seues veïnes de Catalunya, eren ocupades pels exèrcits moros, que havien construït castells fortificats en cada poble. O bé s'atrinxeraven en coves, com el Forat d'Arau d'Arinsal, o la Canya dels Moros d'Arans, la qual tenia un túnel subterrani que sortia al cim de Cassamanya. L'exèrcit dels cristians, comandat pel mateix Carlemany, es presentà a la vall d'Ordino, disposat a expulsar-los d'una vegada del país. La primera gran batalla de l'Emperador contra la morisma va tenir lloc en uns prats de vora la Cortinada coneguts per aquesta feta amb el nom de «Batallats».

Vençuts i expulsats de les valls d'Arinsal i d'Ordino, els moros es van fer forts al castell de la Massana. Totes les investides dels cristians per conquerir la fortalesa resultaven inútils. Després de cada intent d'assalt al turó fortificat, la muntanya quedava plena de cadàvers. Per fi, l'Emperador reuní tots els seus guerrers supervivents al peu del baluard i en un abrandat discurs, invocà «l'honor» dels andorrans. Després d'un atac fulminant i desesperat, els defensors van ser, per fi, aniquilats. Per això, d'aquell turó de sota la Massana on hi havia el castell del moros, se'n diu la serra de «La Nor».

Al cap de poc, Carlemany netejava de moros la vall de Canillo i els empenyia Valira avall sense parar, fins que van haver colat per la Farga de Moles. Encabat va fer construir un castell al capdamunt del Pui d'Olivesa, un turó de roca de vora Sant Julià. Per la part del davant, la basera que dóna al riu és totalment llisa i vertical com una paret plombada. Contén que les dones de la casa, des les finestres pouaven l'aigua de Valira amb una galleda lligada a l'extrem d'una corda.

L'Emperador va viure un temps al Pui d'Olivesa, i per això, tothom coneixia la masia com Cal Carlemany. Abans de tornar-se'n a França, va convocar a casa seua els representants de totes les parròquies del Principat. Reunits a l'entorn de l'altar rodó de l'església de Sant Mateu –a tocar de les parets de la casa– l'Emperador va firmar uns documents en què donava la sobirania de les valls als andorrans i es comprometia a defensar-los en cas d'invasió, mentre li fossin fidels a ell o als seus successors.

(Muntanyes Maleïdes, p. 80)

3. Rellegeix el darrer paràgraf i digues quin paper creus que té l'Emperador Carlemany en la conformació mítica del Principat d'Andorra? Justifica-ho amb les paraules clau del final de la llegenda.
4. T'hauràs adonat que, en aquesta llegenda, «*la intervenció de l'heroi carolingi fou decisiva, fins i tot, en la formació de topònims*» (*Muntanyes Maleïdes*, p, 77). En aquest sentit, intenta trobar l'explicació dins la mateixa història a l'origen del topònim «La Nor». per què diu la serra de «La Nor».
5. Reflexiona, a partir d'aquesta història, sobre el paper de les llegendes a l'hora de justificar la pertinença a una comunitat determinada, i la seua situació política, social i nacional.

2. Miracles de sants

2.1. Els Encantats

1. Contesta les preguntes següents:

- ¿T'has fixat alguna vegada en les formes de les muntanyes i de les roques? On?
- ¿Et recorden figures humanes o animalístiques? Explica-ho.

2. Llegeix les paraules de mossèn Serafí abans de saber la història dels caçadors petrificats:

Són [...] molt nombroses les tradicions religioses, en les quals una injúria, escarni o robatori fets a una imatge són castigats immediatament amb una paràlisi miraculosa. [...] La petrificació no és més que una versió agreujada de la paràlisi corporal. La immobilitat dels membres esdevé ara absoluta i definitiva. Bo hi ha tampoc l'opció del penediment; en un tancar i obrir d'ulls tot queda ja dat i beneït. El càstig és, doncs, etern i exemplar.

(Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, pp. 112-113)

La llegenda dels Encantats

Més amunt d'Espot i seguint el curs del riu Escrita, s'obre la vall de Sant Maurici. Aquest Sant té una ermita construïda vora mateix del llac, situat al capdamunt de la vall, i sobre el qual es reflecteixen els impressionants cims dels Encantats.

Explica la llegenda que, fa molts anys, dos caçadors forasters van decidir anar a caçar el dia de la festa del Sant. Aquell dia la gent d'Espot feien una peregrinació i una missa a la capella, per la qual cosa consideraven aquella jornada com a sagrada. Tot passant per davant de la capella, els caçadors van fer burla del Sant i dels devots que s'hi havien aplegat. Caminant, caminant, el gos els va llevar un isard tan gros i lluent, que mai no n'havien vist ni somiat cap de semblant. Caçadors i gos iniciaren la persecució de la cobejada peça, la qual corria talment com un esperitat.

Tot d'un plegat, la bèstia arribà al vessant sud-est de la muntanya i s'enfilà per un camí marcat a la roca, que avui encara es pot veure. Quan l'isard assolí l'enforcadura que formen els dos cims, desaparegué sense deixar rastre.

Poc després arribaren al mateix lloc els delerosos perseguidors, amb un pam de llengua, per tan llarg i pesat encalç. S'imaginaren que la bèstia s'havia esmunyit per l'altre costat i, en el mateix moment de guaitar cap a la vall, un llamp els fulminà. Els dos caçadors i el gos quedaren convertits en estàtues de pedra.

Per això d'aquesta muntanya se'n diu «Els Encantats»: encara avui, en el perfil de la roca es poden distingir clarament les tres siluetes.

(*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, p. 124)

3. Per quin motiu la divinitat castiga els dos caçadors?
4. Quin és el càstig que reben els dos protagonistes de la llegenda? Et sembla que és un càstig que ni fet a mida per a aquests dos «inquiets i actius caçadors»? Per què?
5. Els gos que acompanya els dos descreguts també resta petrificat. Et sembla just, això? Quina culpa en té, el gos? O bé et sembla que simbolitza alguna cosa? Per tal de donar-te una pista, pensa en els gossos esculpits en els sepulcres i les estàtues de personatges importants.
6. Mossèn Serafí explica que «*la llegenda dels Encantats representa, amic Andreu, la versió pallaresa de la història del «mal caçador», que tan magistralment poetitzà Joan Maragall*» (*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, p.113). Busca el poema «El mal caçador» en el recull *Visions & Cants* de Joan Maragall i comprova'n les semblances i les diferències, sobretot simbòliques, respecte de la llegenda que has llegit.

2.2. La burla als sants

1. Contesta les preguntes següents:

- a) Et sembla una pràctica civilitzada burlar-se d'algú, sigui pel motiu que sigui?
- b) El personatge del Tor d'Alós ja ha sortit en «El tresor del monestir de Gerri». Què recordes d'aquest personatge?

2. Abans d'enfrontar-te al caràcter de tota una santa, llegeix què diu Pep Coll:

Els sants, doncs, són bons aliats dels pirinencs, no dubten a donar-los suport en la seua lluita constant contra les adversitats d'aquestes maleïdes muntanyes. Els sants, però, també castiguen. A més de l'incompliment d'una promesa, les imatges fan servir la seua ira per burles, escarnis i tota mena d'improperis comesos contra elles.

(*Muntanyes Maleïdes*, p. 319)

El sant empastifat

Un any a començament d'estiu, la ramada del Tor d'Alós va sortir cap a l'Urgell. El primer dia del viatge, un dels pastors s'aturà per pagar el sastre, al peu de santa Quitèria, un pilaret amb la imatge de la santa que s'aixecava davant de la capella de Sant Joan d'Isil. Quan l'home hagué fet les seues feines, es girà cap a la santa:

–*Que mires, carallot? –va insultar-la–. Si t’agrada la merda, té –va collir unes fulles, plegà el cagalló i el tirà a la imatge, que queda ben empastifada.*

Encara no havia atrapat la ramada, que ja es va haver d’aturar una altra vegada per anar de ventre. Tot aquell dia va tenir unes fiblades a la panxa que semblava com si algú li recargolés les tripes. I l’endemà, encara pitjor, cada moment s’havia d’aturar per anar de calces.

–*Què et passa? –li va preguntar el majoral–. Fas cara de gat fart de sagí.*

–*Em deu haver fet mal alguna cosa –va dir el pastor–. No em puc aturar les cagarrines.*

Pel primer poble que van passar, van anar a veure un curandero, que li va receptar infusions d’herbes. Però la panxa no se li estroncava. Durant tot el viatge, el pastor no va fer res de bo, ja que tot el dia havia d’anar amb els pantalons als dits. Quan feia un parell de dies que eren a l’Urgell, va baixar el Tor a veure com havia arribat el bestiar.

–*Aquesta fluixera de ventre no sembla natural –va dir l’amo al malalt–. Explica’m quina porqueria has menjat!*

El pastor, que ja es trobava ben apurat, li va confessar la befa que havia fet a Santa Quitèria.

–*Doncs ja pots tornar immediatament a demanar-li perdó, si no, aquesta burla et costarà la pell! –va dir el Tor.*

L’endemà el pastor va acompanyar l’amo que se’n tornava cap a Alós. En arribar a Santa Quitèria, va netejar la imatge i va demanar perdó a la santa. I ja es van haver acabat tots els mals de ventre.

(*Muntanyes Maleïdes*, p. 328-329)

3. Quina acció del pastor desagrada tant a santa Quitèria?
4. Quin és el càstig o escarment que el pastor rep de la santa? Com acaba la història?
5. Assenyala l’estructura (presentació, nus i desenllaç) d’aquesta llegenda?
6. Busca en el text tots els mots i expressions que tenen el sentit de “defecar” o “fer caca”.

2.3. El favors es paguen

1. Ets de l’opinió que qualsevol favor que algú et fa, te l’ha de tornar necessàriament després, o et sembla que un favor no s’ha de pagar mai?
2. Com explica Pep Coll, «*la relació dels pirinencs amb els sants sol ser pragmàtica, contractual: jo et dono oracions i diners, a canvi que tu em facis el favor que et demano.*» (*Muntanyes Maleïdes*, p. 317).

El pollí d’Erboló

Un home tenia una egua de molt bona mena, que no volia criar. Quan la bèstia anava de galet, la feia muntar al cavall, però no quedava mai prenyada. Quan en

tornava anar, la portava al ruc, i res de res. La bèstia era més baciva que la tartera del Ras de Conques. Un veí del seu poble li va dir: «Per què no la portes a Erboló? Es veu que aquella marededéu fa molts miracles... Si fa criar les dones, com diuen, també et pot fer criar l'egua!»

L'home va ensellar l'egua i cap a Erboló. Al ser al santuari, va estacar l'animal a la reixa del porxo, entrà dins i s'agenollà als peus de la imatge:

–Mare de Déu d'Erboló: us he portat l'Estelada, que és mansa com un corder però més baciva que una mala cosa. Si me la feu criar, us prometo que us donaré el pollí.

Pocs dies després, quan la bèstia tornava a anar calenta, va quedar prenyada ja al primer salt del cavall. Al cap d'un any, dia més dia menys, va pollinar. L'home va tornar tot content a Erboló, amb la mare i el pollinet. Un cop al porxo, agafà amb un feix el pollí i el portà al costat de la imatge.

–Gràcies Mare de Déu! Aquí teniu el pollí. Us el vaig prometre i és ben vostre. Si vós el voleu, és clar...

Feta l'ofrena, el devot girà cua i avançà cap a la porta. De tant en tant, es girava cap a l'altar confiat que el pollí el seguiria. La bestiola, però, continuava sense moure's, dreta al costat de la imatge. De la porta estant, l'home es posà a cridar-lo, estirant el braç com si li ensenyés un tros de pa: «Té, xicarrí, vine. Au, anem!» A la vegada, l'euga començà a renillar, tot reclamant el seu fillet. El pollí, però, no es va moure: semblava que tingués les potes clavades a terra, com el porc de fusta que acompanya sant Antoni. L'home no va insistir gaire. Abans d'anar-se'n, va dir:

*–Mare de Déu d'Erboló:
De favors sí que en feu!
Però també us els cobreu,
a fe de redéu!*

3. Mira què diu el refrany: «*Als sants i als minyons, no els prometis, si no els dons*». Tot i que probablement el protagonista de la llegenda sap perfectament aquest refrany i el seu significat, sembla que confia en una altra mena de solució. Transcriu les frases de la història que ho demostrin.

4. Busca en el text el fragment que equival a allò que deu pensar l'home i que es podria expressar, segurament, de la manera següent: «*Per aquest tracte tan galdós, no em calia fer tant camí!*».

5. Imagina per escrit què hauria pogut passar si el protagonista de la història no hagués acomplert la seua promesa. Pensa un final diferent, doncs, per a la llegenda.

3. Bruixes, dimonis i espectres

3.1. Les bruixes

1. Contesta les preguntes següents:

- ¿Què en saps, de les bruixes i de les seues transformacions?
- ¿En quina mena d'animals solen convertir-se?

2. Llegeix les paraules de mossèn Serafí (primer fragment) i de Pep Coll (el segon) abans de saber què passa en la història d'«El gat escoixat»:

Hi ha tres enemics, de caire sobrenatural, que la gent d'aquests poblets tem especialment: les ànimes dels difunts, els dimonis i les bruixes. [...] Per als habitants del Pallars, les bruixes constitueixen [...] una amenaça constant contra llurs vides i propietats. Cal doncs estar sempre a l'aguait, sobretot, perquè no és gens fàcil de descobrir-les. [...] La qualitat de bruixa sol anar acompanyada de la senilitat: les bruixes són dones velles gairebé sempre. Potser això és degut a l'experiència que han acumulat amb els anys o potser també, a la lletjor física de llur rostre.

(*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, p. 55, 73,)

Són dones de carn i ossos [i] un sac ple de malícia. Les bruixes araneses i aneuenques se solien concentrar al Pla de Beret i les cardosenques al Pla de Negua. [...] Abans de morir, el dimoni exigia a les bruixes que es busquessin una substituta a qui havien de lliurar el secret. Així, el nombre de bruixes es mantenia al llarg dels segles.

(*Muntanyes Maleïdes*, pp. 113-116)

El gat escoixat

L'hereu de casa el Cabaler de Roní se n'anava sovint a treballar a jornal, i per això passava moltes nits fora de casa. A l'estiu i a la tardor picava al bosc; a la primavera s'ajuntava amb una colla de raiers i baixaven les bigues riu avall, unes vegades fins a la Pobla, altres fins a Lleida, i també fins a Tortosa. Tot depenia de l'asserradora que els contractava.

Quan el raier tornava a casa després de cada viatge, trobava la dona i els fills molt esverats. Li explicaven que, mentre ell era fora, cada nit se'ls presentava a casa un

gatot negre que els feia tota mena d'orqueries per espantar-los. De primer l'home es pensava que tot eren manies de dones i de criatures que tenen un cor espantadís com les gallines. Tantes vegades se li van queixar que, finalment, l'home els va dir que estiguessin tranquils, que aquella nit ell comprovaria què carall passava.

A la tarda va sortir de casa amb la destrat al coll i les alforges rebotides, com si se n'anés al bosc uns quants dies. A la porta de casa es va acomiadar dels seus amb molts escarafalls perquè el sentís tot déu del poble. Quan ja era ben fosc, i tal com havia dit a la dona, va girar cua i va tornar a casa d'amagatotis. Va tapar la gatonera amb un roc i, armat amb una ganxa de rai, es va quedar amagat a l'entrada. Al cap d'una estona, la dona va cridar a dalt a la cuina:

–El gat, el gat! Correu, correu, mateu-lo!!

A l'instant, un gat negre es va esmunyir escales avall fins a l'entrada i es llençà de cap contra la pedra de la gatonera. L'home, que havia encès un llum d'oli, li endinyà un cap de ganxa entre cap i coll, però no l'encertà de ple. Tot i coixejar d'una de les potes del davant, el gat va poder fer caure la pedra i va colar pel forat.

L'endemà, la vella de cal Ros de Roní tenia l'espatlla trencada.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 122-123)

3. Digues:

- a) Quin estil de vida laboral du l'hereu de casa el Cabaler de Roní?
- b) En què consistia l'ofici de raier?
- c) Què vol dir la paraula "orqueries"?

4. Diu Pep Coll: «El gat escoixat és una versió molt lliure del cas que podríem titular com "La vella ferida", la història de bruixes més repetida del Pirineu aragonès i català.» (Muntanyes Maleïdes, p. 115). Centra't, ara, en la creació del suspens:

- a) En quin paràgraf es concentra tota l'acció?
- b) Quina és la frase que té més càrrega de sentit?
- c) Reflexiona sobre com està contada la història: què pretén aquesta dosificació de la informació?

5. Llegeix la interpretació que de les bruixes fa mossèn Serafí i digues si creus que les seues paraules poden contenir una certa lògica: «*De totes formes, penso que el fenomen de la bruixeria s'ha de veure, sobretot, com un mecanisme de defensa i també de venjança dels éssers més desvalguts i marginats de la comunitat rural. Aquestes persones, deixades de la mà de Déu, són les padrines dels nostres poblets. Perdut l'atractiu físic de la joventut i la capacitat de treball, la dona vella és l'ésser més inútil que hi ha sota la capa del cel.*»

6. Feu grups de tres persones i inventeu-vos una història de bruixes i de bruixots.

3.2. El dimoni

1. Digues què saps sobre la immortalitat i el mite de Faust?

2. Abans de veure què li passa al padrí protagonista de la història, Pep Coll ens explica que «*per més que la religió oficial adverteixi que darrere de les bruixes s'hi amaga el*

dimoni, aquest personatge no els ha fet mai gaire por, als pirinencs. Per la senzilla raó que el diable tan sols és perillós en assumptes de l'ànima» (Muntanyes Maleïdes, p. 209); i com corrobora mossèn Serafí, «el dimoni [...] s'ha especialitzat en els mals que afecten l'ànima. Col·leccionista empedreït d'ànimes, contínuament fa mans i mànigues per adquirir noves peces al preu que sigui.» (Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, p. 95)

Etern com la teia

El xicot era l'hereu d'una de les millors cases de la vall de Sant Joan Fumat. Tenia tot el millor que es pot tenir en aquesta vida: era jove, ben plantat i estava carregat de diners. Una nit que tornava tot sol d'una festa, va exclamar en veu alta:

–No m'hauria de morir mai! No sé pas què donaria a canvi de poder viure sempre!

A l'instant se li presentà el dimoni banyut:

–Si em dónes l'ànima, no et moriràs mai.

El jove, que no tenia un pèl de ruc, s'ho va rumiar un moment. «Sembla un bon negoci, pensava, ja que si no em moro, no la tindrà mai, la meua ànima. I en el cas que em morís, doncs, llavors fóra ell qui hauria trencat el pacte».

–Hi estic d'acord –va dir el jove hereu.

–Doncs, tracte fet! –saltà el dimoni.

Aleshores el dimoni li va donar una branca de teia:

–Endreça-la en un lloc de la casa, on no hi toqui l'aire ni l'aigua de la pluja. Tu seràs etern com la teia.

Aquella mateixa nit, el xicot amagà la teia en un forat de la paret, als caps de casa. Després, va viure uns anys donant-se tots els gustos, sense mirar prim. Aviat, però, va notar que es feia vell. «Com és possible?», va reaccionar indignat al principi. Tot d'una, però, recordant fil per randa les paraules que s'havien intercanviat amb el dimoni, es va adonar que no era tan bon tracte com li havia semblat, ja que amb el Banyeta havien acordat exactament que «ell viuria sempre». De fer-se vell, ni l'un ni l'altre no n'havien parlat.

I efectivament, el jove hereu va anar envellint com tot gat i fura d'aquest món. Aviat, es va quedar sol al pedrís de la plaça, perquè tots els companys de la seua telerada se n'havien anat en tres o quatre hiverns. Assegut al pedrís de davant de casa seua, va veure morir els seus fills. Encabat, quan les seues cames ja no podien donar un sol pas, es va arrupir al banc del foc. Des d'allí va veure morir els seus néts. Millor dit, no va veure res perquè feia anys que s'havia tornat cec, però va sentir com les campanes tocaven a morts. Al cap d'un temps es va tornar sord, i només podia distingir el fred, la calor i l'olor del menjar... Els besnéts, perquè no els fes nosa a l'hivern, el van traure del banc escó i el van instal·lar en una cambra fosca de la casa.

El vell va sobreviure a moltes generacions. Els fills naixien, es feien grans i morien, però el vell es quedava. Com es queden els objectes de la casa: els cremalls del foc o la pedra de la llinda de la porta. I així és com el veien els seus successors, com un objecte inútil, no pas com una persona que formés part de la família. De fet, no els donava gaire feina, ni els costava un duro, perquè el vell no menjava ni bevia. L'únic que feia era donar-los turment, ja que dia i nit no parava de queixar-se i d'astrolicar tot sol.

A la casa es pensaven que se li havia assecat el cervell i desvariejava, i ningú no li feia cas. En realitat, el vell demanava a crits alguna cosa, el que passa és que no entenien les seues paraules. Havien passat tants anys, que la llengua que es parlava en l'època de la seua joventut, havia canviat totalment.

Un dia van arribar uns forasters al poble. Eren gent instruïda, que havien llegit molts llibres. Per casualitat van anar a aquesta casa i, mentre eren allí, van sentir els crits del pobre padrí.

–És un vell que repapieja. És més vell que Matussalem –va dir la mestressa.

–Quants anys té? –van preguntar.

–No ho sabem, sempre l'hem vist així.

–Que el podríem veure?

–Oi, és clar!

Van entrar a l'habitació i, després d'escoltar-lo una mica, els forasters van dir:

–Aquest home parla en una llengua que fa molts anys que ha desaparegut. Nosaltres l'entendem perquè l'hem estudiada als llibres.

–Què dimonis deu voler?

–Sempre repeteix el mateix: que a sota la biga comunera del llosat, hi ha amagat un tros de teia, que sisplau, agafeu-lo i foteu-lo al foc perquè es cremi ara mateix.

Ho van fer i el vell es va poder morir finalment.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 225-227)

3. Busca el mot “teia” al *Diccionari de la Llengua Catalana* i al *Diccionari Català Valencià Balear*. Quina de les dues definicions et sembla més precisa per entendre millor el sentit d'aquesta rondalla. Per què? Què por representar el símbol de la teia? Busca també la definició de la paraula “astrolicar”.

4. Fixa't en els termes del contracte verbal entre el dimoni i el personatge principal: com és aquest contracte?

5. Fixa't en el procés d'envelliment del personatge i com la llengua que el vell parlava ha desaparegut. Com se sent enmig dels familiars i com el veuen els altres?

6. En la rondalla, com és presentada la immortalitat? Com una joia o com una càrrega? Per què?

7. Tenint present la història que has llegit, digues quines d'aquestes lliçons o ensenyaments són vertaders o falsos:

- a) cal acceptar els límits biològics de la vida.
- b) els pactes contra natura són, a la llarga, perjudicials per a la persona.
- c) cal gaudir sense mirar prim de tot sense acceptar-ne la caducitat.
- d) no hi ha límits per a la condició humana. Tot li és permès.

8. Reflexiona sobre el fet que el vell, segons que ens diu la història, «parlava una llengua desapareguda». Quina o quines creus que són les raons de la desaparició, segons que es pot deduir del text, de la llengua del protagonista? Et sembla que avui hi ha al món llengües que moren? Si és així, per què es produeix aquesta mort?

3.3. Espectres

1. Creus que certs misteris difícils d'explicar racionalment, com per exemple la presència de fantasmes, vampirs, etc., quan són indagats, cercats i escorcollats, desapareixen com el fum?
2. Com ens expliquen mossèn Serafí i Pep Coll, la creença popular pensa que els morts –«l'esperit dels morts»– tornen al món dels vius per causes ben diverses: per «reparar una injustícia de què han estat objecte», o perquè els cal «un darrer requisit per tal de poder assolir definitivament la glòria del cel», o per «tranquil·litzar els que s'han quedat en aquest món» (*Quan Judes era fadri i sa mare festejava*, pp. 55-56; *Muntanyes Maleïdes*, p. 162). De seguida que llegeixis la rondalla següent, t'adonaràs de la causa per la qual un personatge mort torna al poble ribagorçà de Durro:

Una mare d'ultratomba

Conten que fa molts i molts anys, la jove de casa de Pepe de Durro va morir de part, però la llevadora va poder salvar la criatura. A més d'aquesta nena, la dona en deixava dues més, l'una d'un any i mig, i l'altra de tres. El pare estava desesperat, ¿com se'n sortiria ell tot sol, de tirar endavant aquells tres angelets? L'endemà de l'enterrament, l'home es va llevar de bon dematí, embastà el matxo i enfilà el camí de l'Artiga. Volia tragar un viatge d'herba abans que les nenes es despertessin. Quan arribés a casa les faria llevar i després de vestir-les, les faria esmorzar.

A mig matí, però, quan arribà a casa, va trobar les nenes vestides, pentinades i tipes com pantiganes. La més xica dormia al bres, satisfeta com si acabés de popar, amb els faldars nets.

–Com us heu arreglat? –va preguntar el pare a la més gran, l'única que xerrava una mica–. Qui us ha fet l'esmorzar?

–La mama, la mama. Ha vingut la mama –va dir la nena.

–La mama? –va fer el pare tot estranyat–. I què us ha dit?

–Ha dit que ens portem bé, que jo he d'ajudar el pare... Que he de passar l'escombra i anar a buscar un selló d'aigua a la font. I també ha dit: no diguis al pare que jo he vingut.

L'home es va pensar que eren coses de canalla. Havent dinat, les portà a fer migdiada i anà a fer un altre viatge d'herba. A posta de sol, quan ja tornava a ser a casa per donar-los el berenar, va trobar les filles amb el morrets bruts, mastegant l'última mossada de pa sucata amb mel. La xica dormia al bres, neta com un albat.

–Qui us l'ha fet, el berenar? –va preguntar el pare.

–La mama –va dir la gran.

–No pot ser, mentidera! –va renyar-la–. A veure, dis-me per on ha entrat, a veure, ensenya-m'ho.

La nena li agafà la mà i l'acompanyà a la porta de casa.

–La mare ha entrat per aquí –va dir la nena senyalant la porta.

–Com anava vestida? –va insistir el pare.

–Duia un vestit de flors, molt bonic. És molt maca, la mama.

Durant uns dies va passar el mateix: cada cop que l'home tornava del tros o del corral de les vaques, s'adonava que mentre ell havia estat fora, algú havia estat a casa per tenir cura de les seues filles. Les dones de Durro encara estaven més sorpreses. Es feien creus que aquell home, a més de tirar endavant amb les vaques i l'argenda, pogués fer anar les filles cada dia tan netes i endiuemenjades

–No us hi heu fixat? –deien entre elles–. Les nenes de Pepe cada dia estan més maques! Van netes i pentinades, talment acabessin de sortir de la capsà.

Un dia, les veïnes van aturar la filla gran quan tornava de la font:

–Caram nena! Quin vestit tan bonic que portes! Qui te l'ha fet?

–La mare –va esbufegar la nena, deixant a terra el barral d'aigua que tot just podia arrossegar amb les dues mans.

–Au vinga mentidera –reganyà la dona–. Potser sí que ens faràs creure que el gat s'ha menjat la destràl començant pel mànec! La mare no viu a casa vostra!

–La mare ve cada dia a l'hora d'esmorzar i de berenar i ens fa molts petons... –va dir la xiqueta, i va continuar cap a casa.

Quan l'hereu era a fora, les dones més tafaneres de Durro espiaven les nenes de Pepe per la gotera del mallador de la casa veïna, però no veïen cap figura, ni sentien rialles ni plors, com si a la casa no hi hagués ningú. Picades per la tafaneria, un parell de veïnes van entrar un matí a la casa sense fer soroll. La nena gran i la mitjana eren assegudes al banc del foc, menjant-se una torrada. Les criatures mastegaven a poc a poc, amb els ulls fixats en un racó de la llar, com si estiguessin encantades. Ni s'havien adonat que hi havien arribat les veïnes.

–Qui us l'ha encès el foc, qui us l'ha fet la torrada? –van preguntar les dones.

–La mare –va dir la gran–. Que no la veus allà?

La nena assenyala cap al bres de la més xica, on ella i sa germaneta tenien els ulls clavats.

–Allà no hi ha ningú –va dir la dona.

–Ara se n'ha anat, però tornarà a la tarda –va fer la nena.

Quan les dones es van atansar al bres, es van quedar com si veiessin visions: la criatura bracejava i feia rialletes amb els llavis bruts de llet. Els llençols i els faldars estaven nets com una patena.

El pare sospitava que tot plegat fos obra d'alguna dona del poble que no es volgués donar a conèixer. Un matí, va traure el matxo del corral, fent veure que anava a la borda, però poc després tornava d'amagatotis cap a casa. L'home es quedà amagat a casa confiant que aclariria d'una vegada aquell misteri. Aquell dia, però, a la casa no va acudir ningú a cuidar-li la canalla, ni la seua dona ni cap mainadera. A mig matí, les nenes es van despertar i de crits i de plors no en vulgueu més. Totes tres bramaven alhora reclamant la mama. Durant tot el sant dia, l'home no va donar l'abast a netejar culets, a fer-les menjar i a entretenir-les. A la nit es trobava més cruixit que no pas si hagués dallat tot el sant dia. L'endemà es llevà de bon dematí i se n'anà al tros.

Al cap d'un any just d'haver-se mort la jove, quan la petita ja començava a donar els primers passos, la misteriosa mainadera va deixar d'acudir a casa Pepe. Llavors el pare, sol amb tres canalles, va veure-se'n un bull, però les va fer pujar totes tres, sanes, eixerides i més maques que un sol.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 170-173)

3. Havent llegit el relat, contesta les preguntes següents:

- a) Qui és aquest espectre o esperit?
- b) Per què apareix a la casa? Quina funció té?
- c) Qui el veu i qui diu que el veu?
- d) Quan desapareix, aquest espectre?
- e) Quines sensacions et produeix aquesta rondalla?

4. Què vol dir l'expressió «Potser sí que em faràs creure que el gat s'ha menjat la destrat començant pel mànec»? i la frase feta «veure-se'n un bull»? Escriu també el significat o un sinònim possible per als mots del dialecte nord-occidental «popar», «pantigana», «xiqueta», «bres», «mossada», «barral».

5. Com és explicitada en el text la tafaneria de les dones de Durro?

6. Recull d'aquesta rondalla les frases que transparenten una visió tradicional del rol masculí i del femení (tant pel que fa a la mare com pel que fa a les filles). Digues també què passa en la història quan el pare s'ha d'ocupar, tot sol, de les seues filles.

7. Rescriu de forma més breu aquesta rondalla ambientant-la, però, en l'actualitat i aconseguint que el rol tradicional home-dona quedi capgirat completament.

8. És prou sabut que els morts que, de tant en tant, tornen i passen pel món al qual un dia van pertànyer, prefereixen el domini de la nit. Per què penses que això és sempre així? Què creus que podria passar si, de sobte, els morts fessin acte de presència a plena llum del dia?

4. Mites

4.1. El mite

1. Llegeix aquest fragment, que marca les diferències entre el pensament racional i el discurs mític:

Recordo, Andreu, que al Semiari ens ensenyaven que la història del pensament occidental s'inicià a Grècia, en el segle VI abans de Crist. En aquells temps llunyans, l'home, embadalit davant els fenòmens de la natura, començà a substituir l'explicació mítica per una formulació racional o científica. [...]

Des de llavors, el pensament racional ha anat escombrant els vells mites i cosmogonies. I, fins i tot, creuen alguns –enlluernats pels progressos científics– que eliminarà la religió. No comprenen, amic Andreu, que per més avenci el progrés, sempre hi haurà preguntes que la ciència no podrà respondre. No s'adonen que l'àmbit sobrenatural de la fe no té res a veure amb la raó [...].

De totes formes, malgrat aquests dos mil cinc-cents anys de civilització racional, el discurs mític perviu encara ben arrelat en el poble, al costat –i al marge– del pensament racional, que malda per obrir-se pas en tots els camps del saber. El mite seguirà essent, durant segles, el recurs “explicatiu” preferit per la majoria de la població, desconixedora dels grans sistemes elucubratius d'Aristòtil, de sant Tomàs o de Hegel.

El mite sol aparèixer estructurat en forma de relat llegendari. Cada cultura és plena d'històries fantàstiques que tenen per objectiu l'explicació d'un fet determinat. La resposta mítica és, doncs, estructurada en forma de relat o rondalla, les forces naturals hi apareixen personificades i tot el conjunt adquireix un sentit simbòlic.

(Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, pp. 39-40)

- Quins elements d'aquest text pots relacionar amb la biografia de Pep Coll?
- Digues en quin moment de la història de la cultura occidental –i per què– les explicacions mítiques lligades a la natura comencen a ser escombrades.
- Segons que diu el text, és probable que el mite desaparegui completament? Què en penses, tu?
- Quina és l'estructura o format amb què ens és presentat tot mite?
- Resumeix breument, a partir d'una Enciclopèdia o d'una Història de la Filosofia, els sistemes filosòfics d'Aristòtil, de sant Tomàs d'Aquino i de Hegel.

4.2. La primera heroïna pallaresa

1. Llegeix la rondalla següent:

La vella de Romadriu

Juntament amb Montenartró, Romandriu és un poblet de la vall del riu de Santa Magdalena, molt prop ja dels límits del Pallars amb l'Alt Urgell.

Segons una rondalla molt estesa per la comarca, fa moltíssims anys que vivia en aquest poblet una vella que tenia un ramat d'ovelles. Un any, el darrer dia del mes de març, la padrina exclamà tot satisfeta, perquè ja feia bon temps:

Cent borrecs tinc a muntanya,
tots treuen un pam de banya.
Cent auvelles tinc a l'Urgell,
totes tinen lo seu anyell.
Març, marcerol:
no em fas més por que un caragol.

El març, que tenia fama de ser un mes molt dur i rigorós, es va enrabiard molt per aquestes paraules, que ell interpretà com el desafiament i la burla d'una vella insignificant. Llavors decidí d'enviar un fort escarment a la padrina, però, com que gairebé ja no li quedava temps, va demanar l'ajut del seu germà, el mes d'abril:

Abril gentil:
deixa-me'n un, deixa-me'n dos, deixa-me'n tres;
un que jo en tinc que en faran quatre
i a la mala vella els hi farem pernabatre!!

De seguida es va girar un fort temporal de vent i de fred, que va durar quatre dies. Aquesta maltempada, que cada any es repeteix, és coneguda per aquest motiu amb el nom de «mal-llevants», és a dir, dies manllevats, prestats.

A la infortunada vella, se li van pelar de gel tots els caps de bestiar. Només va poder salvar un corder molt xic, perquè se'l va posar sota les faldilles. Malgrat això, diuen que la temerària padrina seguia escarnint el mal temps:

Pel cul li'n pots dar,
que pel cap no poràs!!

Acabat el mal temps, només va poder esquerar un corder, però amb la cua més pelada que un jonc. A Romandriu, encara hi ha la cova on s'arrecerà la temerària padrina.

(*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, pp. 49-50)

2. Justifica l'afirmació que apareix al final del text sobre el «mite» —«*les forces naturals hi apareixen personificades i tot el conjunt adquireix un sentit simbòlic*»— en relació amb la rondalla que acabes de llegir.

3. «*Aquesta rondalla [...] és doncs la resposta tradicional als desgavells climàtics que any rere any ens amarguen l'inici de la primavera*» (*Quan Judes...*, p. 40). Explica quina relació s'hi estableix entre el nom de «mal-llevants» i la causa del fred tardà. (Pots llegir una altra versió de la mateixa rondalla a «La família que va fugir del Març», que trobaràs en el recull *Muntanyes Maleïdes* (pp.399-401).

4. «Aquesta padrina pirinenca em té el cor robat [...], ja que la seua acció em recorda els antic herois de la Grècia clàssica. D'heroïnes com la de Romadriu [...] jo no en conec cap més. De fet, ella fou la primera persona d'aquestes muntanyes que tingué el coratge de desafiar el caprici d'un déu pagà. El seu heroisme es pot comparar perfectament amb Prometeu» (*Quan Judes...*, pp. 40-41). Busca informació sobre el mite de Prometeu i indica clarament quina mena de càstig li infligí Zeus. Creus que són dos mites comparables? Per què?

5. Fixa't en el protagonisme que adquireix el mes de març, relacionat amb Mart –déu de la guerra–. Informa't sobre aquest déu i digues si és associat a altres elements que tinguin a veure amb la rondalla que has llegit.

6. Després de conèixer el mite de Prometeu, d'haver-te informat sobre Mart i de comprovar de quina manera el mes de març escarmenta la vella de Romadriu, creus que els déus pirinencs són menys cruels que els déus olímpics, com afirma mossèn Serafí (*Quan Judes...*, p. 41)? Raona la resposta.

7. Com t'imagines físicament la velleta protagonista. Fes-ne la descripció.

8. Localitza en el text els versos que exemplifiquen el to burlesc i sarcàstic que fa servir la vella de Romadriu.

9. Assenyala els trets dialectals (fonètics, morfològics i lèxics) que apareixen en els versos d'aquesta rondalla (veges el bloc V «Llengua» d'aquest Dossier).

10. «Març, marcerol: / no em fas més por que un caragol». Busca i transcriu altres refranys referits a la duresa i al rigor del mes de març.

11. Observa les semblances i les diferències dels grups de versos d'aquesta rondalla amb els següents, recollits també de la tradició popular:

*Març marçot
no m'has mort cap ovella
ni ovellet.
Cent borrecs tinc a Cerdanya,
tots ells amb un pam de banya;
cent ovelles a l'Urgell,
totes amb el seu anyell.
Cara de gos
de març marcell
que no m'has mort
cabra ni anyell,
truja ni porcell,
arri allí, malapell.
Abril gentil,
deixa-me'n un, deixa-me'n dos,
deixa-me'n tres, deixa-me'n quatre,
que aquesta vella
vull fer perbatre.*

*Març marçot
cara de gos,
bufa'm el cul,
que la cara no pots.*

4.3. Les encantades

Atès que «en aquests pobles de muntanya, amic Andreu, les diferències socials són, malauradament, molt marcades» (*Quan Judes...*, p. 187), sembla que l'acció de robar alguna peça de roba a les encantades esdevé una solució per escapar de la pobresa. Encara avui podem sentir llegendes d'encantades en diferents pobles del Pallars, la Ribagorça i l'Alt Urgell.

1. Llegeix aquests dos paràgrafs de «La roba de les encantades», i després contesta les preguntes:

Les encantades vivien en un indret de la muntanya de Sant Corneli, conegut amb el nom de Coma Ampla. De tant en tant anaven a rentar la roba al riu de Vilanova. Un dia, un home d'una casa de Pessonada, els va prendre una tovallola i se la'n va emportar cap a casa. La gent diu que mentre guardin aquesta peça de roba, aquesta casa no es podrà arruïnar, però tampoc fer-se massa rica. Diuen que un any va venir una pedregada tan forta, que deixà tot el terme més pelat que un jonc. Cap casa del poble no va poder matar el porc perquè se'l van haver de vendre. Doncs bé, aquell any, aquella família va fer igualment el mandongo, mentre les altres cases havien de ballar els goigs de Sant Prim.

[...]

Segons la versió de Son del Pi, les dones encantades vivien al Forat de les Encantades, situat a Sarcedo. Cada dia anaven a eixarravar la roba a la bassa de Quirilla. Una vegada, mentre rentaven, un home d'una casa de Son els robà un llençol. Llavors elles, tot enfadades li van dir que, a partir de llavors, per més que fes, casa seva «no pujaria ni baixaria»

(*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, p. 193)

- Digues en quins llocs viuen les encantades. Defineix «Coma» i digues de quin altre mot podria ser sinònim «Forat».
- Què signifiquen els mots «mandongo» i «eixarravar» i la frase feta «ballar els goigs de Sant Prim»?
- En el primer paràgraf apareix una comparació. Localitza-la i digues-ne el sentit en aquest context.
- Després de comparar els dos paràgrafs, digues quina mena de benefici o d'inconvenient comporta robar una tovallola o un llençol a les encantades.
- Totes les històries d'encantades poden amagar diverses simbologies. Intenta explicar i justificar les dels fragments llegits d'acord amb les tres interpretacions següents. Abans, però, tradueix al català les expressions llatines *in medio est virtus* i *aurea mediocritas*:

1. «Això de posseir un drap amb poders màgics [...] em recorda la llegenda mitològica de Jàson, el qual amb l'ajut dels argonautes, remou cels i terra, per tal d'aconseguir el velló d'or, símbol sagrat de la reialesa.»

2. «I, sense anar tan lluny, les relíquies dels nostres sants i verges, ¿no creus que tenen també un poder semblant?»

3. «El que em sembla curiós de les encantades és aquesta situació de mitjanía que garanteix el drap. M'agrada de pensar que aquest fet confirma la teoria segons la qual la felicitat es troba sempre al mig, mai als extrems. Els rics i els poderosos viuen amb l'ai al cor, com el ric Damocles, capficat per les oscil·lacions de l'espasa que penja d'un fil sobre llurs egrègies testes. A l'altre extrem, els morts de gana s'han d'escarrassar nit i dia, tan sols per poder sobreviure. Ni uns ni altres no són pas feliços perquè, com diu la sentència clàssica, in medio est virtus. De totes formes, aquesta espècie d'aurea mediocritas també pot ser interpretada com una maledicció.» (Quan Judes..., 188-189)

2. L'estiu de 1882, Jacint Verdaguer fa la primera excursió als Pirineus occidentals en cerca de material per al seu gran poema èpic *Canigó*. El dia 13 de juliol, visita, entre d'altres llocs, la Vall de Cardós i una de les primeres coses que veu és un «niu d'encantades»: «L'entrada a la vall, per on passa el riu d'aquest nom, és estreta i s'anomena Forat de Cardós, nom que donen també a una cova que hi ha a l'esquerra del camí, niu d'encantades, segons la gent del poble.» (J. Verdaguer, «Vall de Cardós», *Excursions i viatges*, 1887). Uns anys després, aquests personatges mítics apareixeran a *Canigó* en el vers 227 del Cant IX «L'enterro», en el moment que els monjos, els guerrers i diversos elements de la natura, que formen part del seguici fúnebre, ploren la mort de Gentil:

*La font del Comte raja gota a gota;
apar una encantada que sanglota,
amagada de l'heura en la verdor;
prou canta el rossinyol, mes cada nota
és un gemec que fa partir lo cor.*

L'espai geogràfic de la llegenda que segueix és el mateix que Verdaguer degué veure fa més de cent anys:

El secret de l'encantada

Antigament, bona part de les encantades de Cardós vivien en coves al Pui Tabaca, una muntanya de roca, punxeguda pel davant que presideix Ribera de Cardós; pel darrere, s'allargassa en forma de cresta tot separant la vall principal de la vall d'Estaon. Les encantades estenien la bugada per aquells esbalçaders de llenasca fosca. Sovint, la gent dels pobles del fons de la vall, contemplaven des de baix aquelles escampades de roba estesa, que pigallaven de blanc tota la muntanya.

Ja fa molt temps que les encantades van desaparèixer. Es veu que quan aquelles dones sentien els ning-nangs de les campanes, patien molt. Per a elles era un gran turment: com si els foradessin les orelles amb una tatxa. Els pobles de baix ho sabien i vingia tocs d'oració, a totes hores del dia!

Expliquen que abans d'esfumar-se del tot, la gent de casa Peretó d'Aineto van aconseguir d'estirar-los unes estovalles. Amb la peça, van caçar també una encantada que les tenia agafades per un bec i no les volia amollar de cap manera. L'encantada era com una dona normal, però molt xicarrona. Un cop a casa, van estropar les estovalles i van tancar l'encantada a la cuina perquè no se'ls escapés.

Un vespre, al fer-se fosc, la mestressa va començar a fer el sopar. Com tenia per costum, després d'encendre el foc, va penjar als cremalls una olla de llet per a fer sopes. Asseguda al banc del foc al costat de la porta, la Peretona vigilava que la presonera no se li esmunyís. Tot d'un plegat, l'encantada va cridar:

–Corre, corre! Que la llet s'escapa!

La mestressa, com una beneïta, va caure a la trampa. Instintivament, s'abocà cap a l'olla per evitar que li sobreixís la llet. L'encantada aprofità aquell moment de distracció: saltà del banc i s'esquitllà cap a la porta. Abans de sortir de la cuina, l'encantada va dir

–No sabreu mai per què és bona l'arrel de la roma.

La roma és una plantota dolenta que creix als prats, als pletius, a tot arreu. Té unes arrels molt gruixudes, les quals molta gent assegura que serveixen per a una cosa molt important, però ningú no sap explicar per què. Es veu que les encantades coneixien el secret.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 106-107)

- a) On vivien i a què es dedicaven les encantades?
- b) Com és descrita físicament l'encantada d'aquesta llegenda?

3. Conten que, en general, quan algú del país captura un d'aquests éssers mítics, «*el captiu sol ser conduït fins al poble i empresonat en una casa. Al cap d'un temps, el presoner s'escapa sense haver revelat als humans un secret important*» (Muntanyes Maleïdes, 102). Per què creus que l'encantada no vol revelar el secret de l'arrel de la roma?

4. Associa aquests mots que surten al text: 1. esblaçaders ____, 2. llenasca ____, 3. tatxa ____, 4. bec ____, 5. estropar ____, 6. cremalls ____, 7. pletius ____ amb les definicions següents:

- a) Clau curt amb la cabota grossa i plana.
- b) Indrets de la muntanya, sense tanques, on fa nit el bestiar.
- c) Punta comparable a un bec en què terminen certs objectes.
- d) Cadena amb ganxos que va penjada al canó de la xemeneia de la llar, que serveixen per a penjar-hi les olles, els perols, etc.
- e) Tros de penya, més o menys plana, que apareix en camps, camins i carrers.
- f) Precipicis, timbes, esbalços.
- g) Endreçar, desar, tornar un objecte al seu lloc.

5. En el text apareixen «xicarrona», «Peretona» i «plantota». Digues quin matís, to o efecte produeix l'ús de sufixos en aquests mots.

6. Localitza en el text una expressió metafòrica lligada als draps de les encantades. Digues amb quin fenomen atmosfèric es pot relacionar.

7. Diries que hi ha punts en comú entre aquesta llegenda i el segon paràgraf del text de l'activitat 1.? Raona la resposta.

8. Anota en dues columnes els elements realistes i els elements màgics que apareixen en el text. Creus que el món dels humans i el de les encantades són dos mons antagònics i

irreconciliables? Per què? En la lluita que s'estableix entre els uns i les altres, qui en surt vencedor?

9. En aquesta llegenda, «*les encantades apareixen com fetilleres o bruixes, coneixedores dels secrets de les herbes que els mortals no arribaran mai a descobrir.*» (Muntanyes Maleïdes, p. 102). Hi queda clar que el secret rau en la utilitat de l'arrel de la roma. Per saber algunes característiques i virtuts d'aquesta planta llegeix l'últim paràgraf de la llegenda i les informacions següents; després, fes-ne la síntesi:

- a) «*Jo vaig veure damunt d'Er la roma creixent arran de terra en fulles enormes a les pletes i pletius, com una repalasia (1959); a les d'Espot anomenaven romes les mateixes (1959), id. a la vall de Cardós, 1934 (en els pletius i també en els prats, Estaon; moltes en els pletius, grans fulles rodones i una tija alta al mig, Esterri de Cardós)*», (Joan Coromines, *Diccionari Etimològic*, VII, 431a4)
- b) «*Agrella (Rumex acetosa L.) [...] Virtuts. [...] L'agrella es considera aperitiva i diurètica; altres li atribueixen aquella màgica virtut de purificar la sang, que, en aquest cas hauria de relacionar-se amb la seua acció estimulante de l'aparell urinari, del fetge i de les funcions intestinals.*» (Pio Font i Quer, *Plantas medicinales*, p.141)

10. «*De vegades tinc la impressió que aquestes històries són records borrosos sobre antics pobladors de les valls que s'aixoplugaven en coves i forats, no gaire lluny de les poblacions. [...] Unes i altres [llegendes] tenen tot el regust ancestral de divinitats i creences anteriors al cristianisme.*» (Muntanyes Maleïdes, p. 102). Des d'aquest punt de vista, quina relació hi pot tenir el fet que les encantades no puguin suportar el toc de les campanes?

11. «*Tornant a la dèria de fer bugada i d'estendre-la prop de la cova, l'etnògraf Violant i Simorra hi veu una clara supervivència del mite cèltic de les rentadores.*» (Muntanyes Maleïdes, pp. 102-103). Busca informació sobre aquest mite cèltic.

12. De la informació següent: «*Al cim del Pui Tabaca –la muntanya on elles vivien en coves– han instal·lat una torre metàl·lica que reparteix el senyal de televisió per tota la vall. Ara sí, doncs, que les encantades de Cardós, amb tot el que representen, tenen els dies comptats!*» (Muntanyes Maleïdes, p. 102), explica el sentit de la darrera frase.

13. Comprova el tipus de paral·lelisme que s'estableix a continuació i destaca'n el to irònic: «*Al cap i a la fi, ¿què és el títol de funcionari o la nòmina de fi de mes – d'assalariats i jubilats–, sinó una assegurança contra la misèria? Avui dia, una part dels catalans i d'uropeus porten un determinat tren de vida –ni miserable, ni massa ric– gràcies a la possessió d'un paper màgic que ens garantitza un lloc de treball vitalici. Les administracions públiques, majorment, no donen l'abast a fabricar draps i lliurar-los als treballadors, un cop hagin superat unes oposicions. No cal dir que en èpoques de crisi econòmica –quan milers de minairons es queden sense feina– hi ha trompades per poder aconseguir un drap de les encantades.*» (Muntanyes Maleïdes, p. 104). Creus que es podrien establir altres paral·lelismes entre el drap de les encantades i, per exemple, aspectes de l'ofici d'estudiant, d'empresari, de transportista, etc.? Raona la resposta. [Sobre els «minairons», llegeix més avall l'apartat 4.4]

14. Un altre nom amb què són conegudes les encantades és el d'«encantàries». A continuació fem esment d'una altra llegenda, «Franceset, Franceset!» (*Muntanyes Maleïdes*, pp. 109-110), de la qual et donem un fragment, i que pots llegir sencera per tal de fer les activitats que et proposem:

La gent de Castanesa sabien que aquella roba era un tresor i, més d'una vegada algú havia provat de prendre'ls una peça, però mai ningú no ho havia pogut aconseguir. [...]

Fa molta anys a casa Francés hi havia un hereu molt eixerit, que damunt del cavall feia el que volia. Un any, la nit de Sant Joan, el jove va muntar el cavall i galopà com un llamp en direcció al seu prat. Quan se'n van talaiar les encantades, ja era massa tard. El genet, de cavall estant i sense aturar l'animal, els estirà d'una revolada unes estovalles i se les emportà. L'encantària que era prop de la tovalla li va dir:

*Franceset, Franceset:
pobre mai més no en seràs,
riquet sí que te'n faràs,
pro amb caldo de gallina no moriràs!*

- On vivien les encantades?
- Quines accions portaven a terme la nit de sant Joan?
- Quina mena de «tresor» creus que simbolitzava aquesta roba per a la gent de Castanesa?

15. Per contestar aquesta activitat i les que segueixen, cal haver llegit la llegenda sencera. Comença per la definició dels mots i locucions següents: «gleva», «ros», «gorg», «talaiar-se» (*veg.* atalaiar-se), «cornals», «robinada» (*veg.* rubinada); «en tancar i obrir d'ulls», «d'una revolada».

16. En quin marc històric es pot situar aquesta llegenda? Quins mots o frases t'hi fan pensar?

17. Quina és la maledicció que canta la jove encantada al genet? Relaciona el sentit dels versos de la cobla amb el final de la història. Per contestar aquesta pregunta pots tenir en compte la reflexió que et fem tot seguit: El món fantàstic de les encantades té les seues pròpies lleis, molt diferents de les humanes; qui les transgredeix robant alguna peça de roba pot ser castigat. Així doncs, si bé la gent de Castanesa associa aquesta roba a la riquesa, pot simbolitzar, també, un malfat.

18. Descriu les estovalles que, de tant en tant, penjaven del capdamunt de la torre de casa Francés de Castanesa.

19. En la llegenda es parla de la nit de sant Joan, la nit que tanca les portes a la primavera i les obre a l'estiu. Dels fets o accions que esmentem a continuació, encercla aquells que tinguin a veure amb aquesta nit, una de les més màgiques de l'any:

- una de les nits en què les encantades estenen la roba.
- tenen lloc balls de disfresses.
- el menjar típic és la coca, que cal menjar preferentment a l'aire lliure i al voltant de la foguera; en canvi, si ho fas a cobert, diuen que pot portar desventura.

- les herbes posseeixen les seues màximes virtuts. (Així per exemple, si es cull la falguera d'una determinada manera et pots tornar invisible; si es posa ruda al llit de les criatures, les bruixes no apareixen ni en forat ni en finestra; si fas que la persona que estimes porti valeriana a sobre, l'amor entre vosaltres s'aferma, etc.)
- les fogueres purifiquen el camp, l'espai i la gent que les envolta.
- es fa cagar el tió.
- la revetlla és la festa genuïna d'aquesta nit.
- als Pirineus es fa la baixada de les falles.
- els pagesos solien enterrar dins els solcs les brases de les fogueres i escampaven les cendres pels sembrats per afavorir les collites.
- es mengen castanyes i panellets.
- les bruixes i les encantades s'ensenyoreixen d'aquesta nit.

20. Amb l'ajut d'algunes dades que has pogut recollir mitjançant la lectura de llegendes d'encantades, la resposta a diverses activitats i amb l'ajut, sobretot, de la teua imaginació, redacta una descripció al més completa possible d'una encantada o d'un grup d'encantades.

4.4. Els minairons

1. Llegeix la introducció següent al món dels minairons:

A l'Alta Ribagorça en diuen diablors; al Pallars, a Andorra i a l'Alt Urgell, reben el nom de minairons –amb les variants de manairons o menairons–; i encara, en altres indrets meridionals, més allunyats del Pirineu, són coneguts per femilians. Tots aquests noms es refereixen a uns mateixos éssers diminuts que algú guarda tancats dintre d'un canut d'agulles. Sobre la natura real d'aquests éssers, també hi ha diversitat d'opinions. Alguns padrins em parlen de cuques, així en general, sense aclarir, per exemple, si aquestes bestioletes poden volar o no. Altres em diuen que són com un eixam de mosquits petitíssims, gairebé invisibles. N'hi ha que prefereixen comparar-los amb els borinots, a causa de la brunzidera que fan en sortir del canut. Ningú no dubta, però, que són tan remenuts que en un canut de canya n'hi caben a milers i que quan hom el destapa, surten delerosos exigint un treball. En fi, que són un corcó de feina, encara que no siguin ben bé corcs. [...] Lluny de constituir una espècie estranya, exclusiva del Pirineu, els minairons formen part d'una gran família de follets diminuts que viuen i treballen als boscos del contes de fades europeus.

(*Muntanyes Maleïdes*, pp. 89-91)

- a) Escribe els diferents noms que reben aquests éssers minúsculs i relaciona-ho amb les zones que s'esmenten en el fragment anterior.
- b) On viuen els minairons?
- c) A què els assimilien les diferents persones que els han vist o n'han sentit parlar?
- d) Digues si es tracta o no d'una espècie autòctona dels Pirineus.

2. Després de llegir les línies següents: «Segons els pallaresos, els minairons són una mena d'esperits tan minúsculs que hom els pot guardar a milers, tancats dins d'un canut d'agulles. Mentre que no destapis el tub, no passa res, estan allí dintre tan tranquils. Però, un cop els obres, comencen a demanar-te feina i, si no els en manes,

són capaços de fer-te la pell.» (Quan Judes..., p. 189), troba la relació entre la frase del text de l'activitat anterior: «En fi, que són un corcò de feina, encara que no siguin ben bé corcs» i l'última frase del text que acabes de llegir, partint de les frases fetes «ser un corcò de feina» i «fer la pell a algú». Què signifiquen aquestes dues expressions?

3. Així doncs, posseir un tub ple de minairons és una altra manera de «fer prosperar la casa». Entre els propietaris d'aquest canut màgic hi ha «els vividors amb fama d'emprar males arts per poder viure amb l'esquena dreta» (Muntanyes Maleïdes, p. 89). Digues el significat de la frase feta «viure amb l'esquena dreta».

4. Vegeu-ne un exemple en el fragment de la llegenda següent:

Els minairons

Fa molts anys, a casa el Manresà de Farrera tenien llogat un dallaire de casa Marçal, el qual sempre duia un canutet a la butxaca i mai no explicava a ningú que hi guardava. Un dia els amos li van manar que dallés el prat més gran que tenien a l'argenda. El mosso es llevà a punta de dia i se n'hi anà. Passades un parell d'hores, la mestressa li va portar l'esmorzar, i el va trobar encara sota una pomera esmolant la dalla. Encara no havia començat a segar.

Al migdia, quan li portà el dinar, l'home dormia a l'ombra del mateix arbre, sense haver dallat ni un brot d'herba. La mestressa el despertà:

–Com é que ancara no hau dallat re? –li digué enfadada.

–Tranquil·la, senyora, que ja hi ha temps! –li contestà ell fent el Simon de l'oncle.

A mitja tarda, quan li va portar el berenar, l'home encara no havia tocat feina i seguia sota l'arbre amb la bota als dits. Això, a la mestressa, li féu pujar la mosca al nas.

–Si no dalleu tot lo prat avui, ja podeu fotre el camp d'aguesta casa! Aquí bé en tenim prou de gossos, massa i tot!!

–Mai tant, dona, mai tant! –contestà ell fent el ronsa. I afegí amb calma–: No us feu mala sang que tot s'arreglarà.

A la nit, quan va ser l'hora de plegar, el mosso es presentà a casa dient que ja havia enllestit tot el prat i que li portessin de seguida el sopar que tenia més fam que deu cadells. L'hereu de la casa no se'n fià i volgué anar al tros per comprovar-ho. En veure tota l'herba segada, es quedà bocabadat.

Segons diuen, el dallaire guardava en aquell tubet els minairons, uns éssers molt petits, els quals, quan s'obria el tub, eixien a milers i exigien feina, tot cridant:

–Què farem, què direm!... Què farem, què direm! [...]

(Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, p. 194)

- Què fa el mosso des de primera hora del matí fins a mitja tarda?
- Per què el dallaire de casa Marçal es pren amb tanta parsimònia l'encàrrec de dallar el prat d'herba?
- Describeu els personatges que el dallaire guarda dins el canut.
- Digues el significat del mot «argenda»; el de la frase feta invariable «Mai tant!», el de les frases fetes variables «fent el Simon de l'oncle», «féu pujar la mosca al nas», «fent el ronsa», «no us en féu mala sang»; i la locució «a punta de dia».
- Localitza la comparació que hi ha en el text.

- f) Subratlla els trets dialectals de les frases següents: «Com é que ancara no hau dallat re?» i «Si no dalleu tot lo prat avui, ja podeu fotre el camp d'aguesta casa!»
- g) Quin sentit té el crit de «Què farem, què direm!» que emeten els minairons? En aquest text, quina és la feina concreta que aquests éssers diminuts porten a terme?
- h) Allò que diuen els minairons, et recorda alguna altra obra de Pep Coll? Quina?

5. Una altra mena de propietaris d'aquest canut ple de minairons són «els hereus de les cases bones» (*Muntanyes Maleïdes*, p. 89). Si fa un moment veiem els minairons dallant un prat enorme, ara coneixerem una altra de les activitats típiques d'aquests éssers màgics: la d'atarterar rocs. Llegiu la llegenda següent:

Lo Tarter dels Minairons

L'hereu de la Borda del Feu, una masia de la Guardia d'Ares, tenia el canut dels minairons. Un matí anava amb el seu mosso a la fira d'Organyà per comprar una mula. Quan ja eren a la Collada del Pillat, l'amo es va recordar que s'havia descuidat el canut a casa i hi va fer tornar el mosso:

–A sota del meu matalàs –li va dir– hi trobaràs un canutet d'agulles. Vés-lo a buscar, però sobretot, no l'obris. No el destapessis per res del món!

El mosso, cames ajudeu-me, va tornar a la masia. Va agafar el canut i, picat per la tafaneria, va voler esbrinar què coi hi guardava el seu amo allí dintre. De tornada, quan tot just si havia travessat el barranc, va obrir el canut. Al traure el tap, va sortir un raig de minairons que feia feredat de sentir: «Què farem, què direm? Què farem, què direm?», brunzien neguitosos davant dels seus nassos com un eixam de mosquits. El mosso, tot desconcertat, no sabia cap on girar-se. Finalment se li va ocórrer de dir:

–Agafeu tots els rocs que trobeu i atartereu-los allà dalt.

Com emportats pel follet, els minairons es van afuar cap a l'indret on el mosso els senyalava i, en un batre d'ulls, hi van tragar totes les pedres de la muntanya. Immediatament, van tornar a arremolinar-se damunt del seu cap: «Què farem, què direm? Què farem, què direm?», rondinaven cada cop més neguitosos.

–Doncs ara... –rumiava el mosso–. Doncs ara, fiqueu-vos dintre del canut!

En un ai, van colar tots per l'ull del canut, com si se'ls xuclés un remolí del riu. El mosso va enroscar el tap ben enroscat i va respirar tranquil. Encabat, va continuar el camí, fins que va trobar l'amo que ja l'esperava a l'Arreposador de Cabó.

L'endemà al matí, l'amo treia foc pels queixals.

–Què reïres de Déu me'ls hi vas fer fer ahir als minairons?

–Jo? No re... No el vaig pas obrir el canut –balucejava el mosso.

–No ho neguis, que bé m'ho he prou trobat aquesta nit. Estaven xops de suor.

–Perdoneu la meua tafaneria –va confessar finalment el mosso–. No sabia què mana'ls, i al final, els vaig dir que traginessin rocs.

–Doncs tu sí que has tornat a nàixer, xicot! Si no els haguessis manat cap feina, t'haurien fet la pell allí mateix.

Des de llavors, l'indret del bosc on van actuar els minairons, es coneix com el Tarter dels Minairons. Són unes garberes de rocs i cantals, allargassades com un riu i situades al mig del bosc, a l'altre cantó del barranc de la masia del Feu.

(*Muntanyes Maleïdes*, pp. 93-94)

- a) Cap a on es dirigien l'hereu de la Borda de Feu i el seu mosso?
- b) Temps era temps, les fires constituïen un esdeveniment molt important arreu del país. Aquí es parla de la d'Organyà, però Pep Coll ha esmentat, en els seus llibres, altres fires, com la de la Pobleta de Bellveí o la de Salàs de Pallars. A partir d'alguna dada que ja et dona la història, busca més informació de la importància d'aquestes fires.
- c) Busca el significat dels mots «atartereu», «afuar», «garberes», «cantals»; de la interjecció «Què reïres de Déu»; de la locució «en un batre d'ulls»; i de la frase feta «treia foc pels queixals».
- d) Què mou el mosso a obrir el canut?
- e) A quina activitat es lliuren els minairons un cop han sortit del canutet d'agulles?
- f) De quina manera el mosso aconsegueix de calmar el neguit dels minairons?
- g) Reprodueix el fragment que demostra la manera com els fets contats han deixat empremta sobre la toponímia de la zona.
- h) Passa a estil indirecte totes les parts dialogades de la llegenda.

6. Fixa't en la interpretació següent que fa el mateix Pep Coll: «*Certament, els minairons fan la mateixa feina que els mossos i els jornalers del camp, que els esclaus a l'Antiguitat clàssica, que els serfs de l'Edat Mitjana, que els obrers de les ciutats industrials... L'escriptor Bertolt Brecht, en un dels seus poemes més coneguts, es preguntava fa unes dècades: "Tebes, la de les Set Portes, qui la construï? Als llibres figuren els noms dels reis. Arrossegaren els reis els grans blocs de pedra?" Per descomptat que no. Els monarques ja tenien prou feina a donar les ordres, eren els minairons els qui realment van haver de suar la cansalada. Decididament, la nostra civilització –potser totes les civilitzacions– han estat obra d'alguna mena de minairons.»* (*Muntanyes Maleïdes*, p. 92). Penses que aquesta interpretació és encertada? Estàs d'acord que, tant abans com ara, són els minairons els qui han de «suar la cansalada»? Raona la resposta.

7. Intenta localitzar i visionar el curtmetratge de dibuixos animats *Els manairons*, produït per TVC i Tomavistas (editat i distribuït per BCN Multimedia), en el guió del qual va col·laborar Pep Coll. Després, i inspirant-t'hi, intenta crear un guió on hi hagi minairons i adolescents com a protagonistes. Si no te n'acabes de sortir, pots provar de fer un guió per a teatre de titelles.

8. Si us interessa completar la informació sobre els minairons i altres éssers diminuts de tot l'àmbit lingüístic català, també podeu fer la consulta de la pàgina web: www.xtec.es/~averge3/tercer/follets.htm

4.5. Els óssos

1. Per saber la relació dels óssos amb el món pirinenc, llegeix la informació següent:

Fins fa pocs anys, amic Andreu, el llop i l'ós senyorejaven pel nostre Pirineu. [...] El simpàtic ós, pesat i gansoner de moviments, havia campat a lloure fins fa pocs anys pels boscos del Pirineu. Avui, els pocs exemplars que hi sobreviuen, tenen ja els dies comptats perquè l'home els ha condemnat a mort. De llur ancestral convivència amb la gent de muntanya, ens en resta ja molt poca cosa: uns quants noms de lloc: (Pla de l'Ós, Pui de l'Ós, Font de l'Ós...) i una espècie de ball ritual ("El ball de l'ós") que imita el pas i la gesticulació d'aquest animalot tan romancer. I, és clar, tenim també el record d'un grapat d'anècdotes divertides o tràgiques [...]. Dintre de pocs anys, l'atàvica lluita entre l'home i les feres haurà acabat per als habitants de les valls del Pirineu. El dia que caigui, ferida de mort, l'última bèstia, els pirinencs clouran una llarga etapa de llur història per al domini de la natura. Llavors els vencedors podran ventar les campanes i abatanar els cremalls perquè s'haurà acabat una guerra de milers d'anys. [...] Haurà valgut la pena aquest extermini, amic Andreu? Personalment, no posaria pas les mans al foc d'assegurar-ho. Penso més aviat, que l'exterminació d'una part de la natura –per més perillosa que aquesta pugui ser– no ocasionarà cap benefici a la humanitat. trencar violentament un equilibri ancestral, tot abusant del poder de la intel·ligència, no m'entusiasma gens ni mica. En fi, probablement dintre d'uns anys, a les futures generacions de pallaresos, no els restarà ni tan sols el record d'aquestes bèsties, abans senyores del país: sabem prou bé la rapidesa amb què els vençuts són oblidats.

(Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, pp. 137-139)

- a) Segons el text, quina ha estat l'acció dels humans sobre l'ós?
- b) Què en resta, avui, de la presència ancestral de l'ós al nostre Pirineu?
- c) Relaciona l'última part del text amb la idea de preservar la diversitat biològica per a les generacions futures. Creus que l'autor hi fa un discurs catastrofista? Raona la resposta.

2. Per llegir millor la història «El ferrer maleït», mira què diu el text següent:

El mateix captaire que l'any de la picor va maleir les muntanyes, va rebaixar un descregut al nivell humiliant de la bèstia. Els pirinencs creuen que l'ós és un home maleït. Potser per això, al llarg dels segles han sentit un respecte gairebé sagrat envers una persona condemnada a arrossegar pel món un rebaixament tan vergonyós. Ni en la forma de caminar, ni en el seu comportament, aquesta fera no ha acabat d'oblidar del tot el seu origen humà. Els pastors no acostumen a dir-ne pestes de l'ós. [...] Segons la llegenda El ferrer maleït, quan l'ós encara era una persona, tenia una ferreria. L'etnòleg Mircea Eliade, en un llibre suggerent titulat Ferrers i alquimistes, relaciona aquest ofici amb la descoberta dels primers metalls, especialment amb la manipulació del ferro. D'acord amb aquesta teoria, els ferrers primitius serien una mena de bruixots ja que tan sols ells sabien el secret de la producció dels metalls. Els pirinencs, però, ignoren les digressions dels estudiosos. Ells han sentit contar als vells la llegenda del ferrer maleït, història que demostra tant el comportament humà de la fera, com el pànic que aquesta sent pel foc. Hi ha una altra versió que encara explica millor la por al foc de la bèstia. Resulta que el ferrer, en un moment de descuit, es va fer una cremada a la mà amb el ferro roent. "Càgon redéu!", va renegar. "Amén de Déu em tornés ós! Així em faria més respecte el foc!" A l'acte, el renegaire quedà convertit en ós.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 31-32)

3. Llegeix la llegenda:

El ferrer maleït

Hi havia una vegada un ferrer que vivia tot sol en una casa. Era tot un tros d'home: corpulent, forçut i més pelut que l'ós. Quan agafava el mall amb les seues manasses, el ferro ja tremolava. Per acabar-ho d'adobar, l'home renegava com un carreter. Tenia la ferreria a l'entrada del poble i no es feia gaire amb els veïns. Sabedors del seu mal geni, la bona gent procurava de no tenir-hi gaires tractes. Però és clar, un dia o altre hi havien d'acudir, si no volien fer anar descalços els animals de peu rodó. Les bèsties també el coneixien, de manera que quan ferrava una mula, la bestiota, com qui diu, no gosava ni respirar.

Un matí va arribar un captaire al poble. Va entrar a la ferreria i, de la porta estant, va demanar una almoina per l'amor de Déu. El ferrer, que en aquell moment manxava el forn on feia escalfar una ferradura, se'l va mirar del cap fins als peus. El pidolaire semblava un encortador de llops: escassigallat de roba, brut i sense afaitar, amb els peus descalços.

–Té, calça't! I encabat, véste'n a péixer, bestiota! –va bramar el ferrer. I va llençar la ferradura bruent als peus del mendicant.

El captaire, aïrat per aquell insult, se'l va mirar fit a fit i li etzibà aquesta maledicció:

Ós ets, i ós seràs!
A tot arbre pujaràs,
sinó a l'arç que et punxaràs
i a l'avet que relliscaràs.

A l'acte, el ferrer quedà convertit en un ós i tot seguit va fugir esbramegant cap al bosc.

Tots els óssos són descendents d'aquell ferrer. Per això, són unes feres que poden caminar dretes com les persones i s'enfilen a tots els arbres tret de l'arç i de l'avet. Aquell captaire era, en realitat, Nostre Senyor.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 35-36)

- Detecta a l'inici del text els elements premonitoris que es confirmen en la part final del relat.
- Defineix els mots següents «fornal», «encortador», «escassigallat», «bruent», «aïrat» i la frase feta «mirar fit a fit».
- Describeix el caràcter del ferrer i digues quines conseqüències tenia això sobre la gent del poble i sobre les bèsties.
- Qui és en realitat el captaire que un dia es presenta a la ferreria a demanar almoina?
- Reprodueix l'insult que el ferrer etziba a l'humil pidolaire.
- Quina maledicció en format de fórmula versificada llança el pidolaire sobre el ferrer insolidari?
- Segons la història, quina relació existeix entre l'ós i el ferrer maleït?

4. Com que el ferrer ha pecat (ha insultat Nostre Senyor), rep el càstig de convertir-se en ós. Localitza en el poemari *Visions & Cants* de Joan Maragall el poema «Joan Garí». Després dissenya dues columnes que et permetin de veure clarament les semblances i les diferències entre la «Visió» de Maragall i la llegenda que has llegit. Intenta, també, analitzar-ne la simbologia.

5. De fet, aquest relat explica la història d'una metamorfosi. Digues un parell d'autors –i les obres corresponents– que hagin tractat el tema de la metamorfosi en la seua literatura.

6. Potser saps per la premsa o per la televisió que aquests darrers anys s'ha iniciat un pla de reintroducció de l'ós al Pirineu, un fet, però, que sovint ha estat envoltat de polèmica. Després de llegir la informació que aporta el mateix Pep Coll (reproduïda més avall, sota les propostes de redacció) i de buscar informació en el llibre *L'ós del Pirineu, crònica d'un estermi*, d'Eugeni Casanova, o per Internet, tria una d'aquestes dues modalitats de redacció:

- a) Redacta un text expositiu d'uns 200 mots que reculli l'experiència i la polèmica d'aquesta reintroducció de l'ós.
- b) Redacta un text argumentatiu, també d'aproximadament 200 paraules, en què quedi ben clara la teua posició, la teua opinió, sobre la reintroducció de l'ós al Pirineu.

Escriu Pep Coll: «*L'ós, igual que nosaltres, tan sols es menja la carn de les bèsties que mata. Quan surt de caça, no ataca mai a la babalà. Abans de donar el cop contra un ramat, escull minuciosament la seua víctima. Observa les ovelles, una per una, i tria la més grassa, si pot ser de color negre, que fan la carn més gustosa. Mai no arremet contra un cap de bestiar amb esquella, ja que el soroll podria delatar-lo. Si el ramat és de bestiar gros –vaques o egües–, només s'atreveix amb els vedells i els pollins. [...] Un dels darrers exemplars d'ós bru del Pirineu fou abatut a trets pel Besolí d'Àreu l'any 1952. [...] D'acord amb la famosa teoria de Darwin, els humans estem emparentats amb el simi o amb una bèstia semblant; l'ós en canvi, segons els pirinencs, és descendent d'un ferrer maleït per Déu, d'un persona, al capdavant. Els nostres avantpassats eren infrahumans i ferotges, molt més bestials que els avis de l'ós. Tal volta doncs, no deu ser tan estrany que haguem acabat exterminant aquest plantígrad, pacífic i bonhomíós.*» (Muntanyes Maleïdes, pp. 34-35)

5. Facècies

5. 1. Una de banyes

1. Sobre els acudits, digues:

- En quines situacions es conten acudits?
- Sobre quines matèries es poden contar acudits o “facècies”?
- Com funcionen? Hi ha burla?
- Quins casos recordes de burles o acudits?

2. Llegeix què diu mossèn Serafí sobre els acudits i les burles:

De tota aquesta colla d'acudits i mofes que mútuament s'imputen els habitants d'aquestes contrades, caldrà, amic Andreu, que et faci cinc cèntims d'alguns lligams invisibles que sostenen la comunitat rural ben estructurada. En el marc d'una societat tradicional com la pallaresa, l'individu queda situat, ja des del naixement, dins de dues comunitats tancades: la família i el poble nadiu. [...] Massa sovint als nostres pobles hi ha cases enemistades, que no es fan entre elles.

(*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, pp. 219-220)

Peus teus, peus meus

L'hereu de cal Banyes de Montesquiú era una mica orc. L'home era prou treballador i bona persona, però de vegades tenia cada sortida que n'hi havia per tirar la gorra al foc. La seua dona, que havia baixat de Corroncui, era una mala puta. De tant en tant, feia anar l'home al poble dels seus pares amb l'excusa de pujar-los una càrrega de vi o d'anar a visitar-los, senzillament perquè feia temps que no en sabia re.

–Potser estan malalts. T'hi hauries d'arribar amb un salt. De pas, els podries pujar una micota d'oli –rondinava un bon dia la gata moixa tot dinant.

Havent dinat, tant si et plau com si et pesa, ja em tenies el pobre Banyes embastant el ruc i emprenent un viatge de sis o set hores de camí. Aquella nit, mentre ell era fora, la dona rebia la visita del Casó o de qualsevol altre del poble, i es passava la nit donant farratge al conill. L'endemà al matí, l'home tornava a casa, cruixit del viatge, sense saber que les banyes li havien crescut un parell de dits. O potser, encara que ho hagués sabut, tant se li n'hagués donat...

Una vegada, el Banyes va tornar a dormir a Montesquiú la mateixa nit. Va arribar a casa a tal hora i, sense encendre el llum, es despullà i es ficà al llit. L'home, però, tot i estar rendit del viatge, no podia dormir. Després de donar un parell de tombos, tot neguitós sota els llençols, va mormolar a la dona:

–Aquí passa alguna cosa estranya.

–Dorm tranquil i calla –va protestar ella–. Què ha de passar, home?

–Doncs, no ho sé, però jo trobo moltes cames per aquí dintre.

–No sigues orc! Vinga, dorm d'una vegada!

Tanmateix, sense aclarir aquell misteri, el Banyes no podia aclucar els ulls. Tot d'un plegat, va incorporar-se i, d'una revolada, va fer volar del llit les mantes i els llençols.

–A veure si ens aclarim d'una vegada –va dir el Banyes. Va grapejar un parell de turmells i preguntà–: De qui són aquests peus?

–Meus, beneit, de qui han de ser? –va contestar la dona.

–Molt bé! Aquests són els teus i aquests, els meus. A veure doncs: peus teus, peus meus –l'home els va palpar, de dos en dos, altra vegada–. Però, llavors aquests altres, ¿de qui collons són?

–Són meus, home –va dir el Casó.

–Doncs, ho hauries pogut dir abans, carallot! –va fer el Banyes–. Que m'hauries estalviat un bon maldecap.

Desxifrat el misteri dels peus, el Banyes s'abrigà amb la manta, es girà de cantó i s'adormí com un soc.

(Muntanyes Maleïdes, pp. 273-274)

3. Resumeix l'argument d'aquesta facècia

4. Fixa't en les paraules i expressions d'aquest text, i indica si tenen alguna peculiaritat especial:

- El nom del protagonista mostra la temàtica i la intenció de la història? Per què?
- El llenguatge és popular?, vulgar?, culte? Subratlla alguna expressió que mostri el caràcter de la protagonista del relat. Justifica la tria que has fet.
- L'humor, en aquesta facècia, funciona com una burla? Cap a qui va dirigida?
- En què creus que consisteix la burla de "l'hereu de cal Banyes"? Quina finalitat et sembla que té el diàleg amb què s'acaba la història?

5. En quin context comunicatiu es podria haver contat aquesta facècia? En un lloc públic? En un de privat? En petit comitè? En una reunió de molta gent? Formal? Informal? Per què?

6. Redacta un text que tingui com a motiu una història de banyes. Busca el to que prefereixi: o bé un to humorístic a la manera de «Peus teus, peus meus», o bé un to més seriós, amb intervenció de detectius i d'advocats i tot.

5. 2. Mofar-se del poble veí

1. Respon a les dues preguntes següents:

- a) Saps algun acudit en el qual la gent d'un poble es burla de la del poble del costat? Conta'l.
- b) Quina importància tenien per a l'agricultura els animals de càrrega abans que apareguessin els tractors i altres ginys mecànics?

2. En la línia d'allò que abans comentava mossèn Serafí, aquest continua:

Hi ha una gran varietat d'històries burlesques, que hom atribueix a la gent del poble veí, les quals em mereixen una atenció especial. [...] [Les] consideracions [fetes] a propòsit de la comunitat familiar, poden ser aplicades igualment a la comunitat-poble. Aquest segon cercle, tot i ser més ampli, cenneix una societat també tancada, un grup ben definit. L'estigma del poble nadiu serà també un senyal que, igual com la marca a l'orella del bestiar, acompanyarà tota la vida l'individu.

(*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, pp. 219-220)

Els ous d'egua

Temps era temps, la gent dels pobles de la vall d'Àneu no havien vist mai cap egua ni cavall. També desconeixien les mules i els matxos, els quals naixen, com és prou sabut, d'un creuament de la raça dels cavalls amb la dels rucs. Així doncs, de les tres menes de bestiar de peu rodó que brama per aquests mons de Déu, aquella pobra gent només coneixia els ases. Com que havien de tractar amb rucs tot el sant dia, els aneuencs no podien fer re de bo. Ja ho diu el refrany: «Qui va amb rucs i dones, no treballa totes les hores».

A la Vall de Cardós, en canvi, ja negociaven amb egües i cavalls des de temps immemorials. Quan cada any, per la fira del 15 d'octubre, els cardosencs es presentaven a Esterri amb els seus escamots de pollins i sobranys, els aneuencs es morien d'enveja. Però, creguts com són, no deien re. Se n'haurien guardat com de caure al riu, de demanar un favor als firandants de Cardós.

Fins que un any, un veí d'Esterri no es va poder aguantar més i va preguntar a l'hereu de casa Perot de Lleret:

–Com t'ho fas per criar aquest bestiar tan rebonic?

–És molt fàcil. A la Vall de Cardós tenim llavor de pollí –va dir ell sense donar-hi gaire importància.

–No me'n vendries pas una mica, d'aquesta llavor?

–Prou, home. Vine a buscar-ne a casa el dia que vulguis!

Acabada la fira, aquell veí va fer esquella per tot Esterri que havia descobert el secret del bestiar dels cardosencs. Es va reunir el poble i van decidir que una comissió del municipi aniria a Lleret a comprar unes quantes arroves d'aquella sembradura. Van embastar un ruc amb corbellons i van enfilat la vall d'Unarre. Camina que t'esgarrono, van travessar tot atifats el coll de Campirme, les bordes d'Estaon i, finalment la collada de Jou. A casa Perot de Lleret ja els esperaven.

–Venim per la llavor de pollí –es van presentar.

–Ous d'egua, voleu dir –va aclarir l'hereu.

–Sí, és clar, deu ser això...

L'home els va vendre dues carbasses de porc, tan enormes que només en van poder fer cabre una a cada corbelló.

–Coveu els ous durant tres setmanes i us naixeran els pollins. Sobretot no els deixeu refredar –els va recomanar el Perot.

Tot just arribar a Esterri, el batlle va fer fer una crida perquè totes les dones del poble fessin torns per anar a l'ajuntament a covar els ous d'egua. La febre dels pollins es va mantenir ben alta durant tres setmanes. Va passar, però, la quarta setmana i els pollins no trencaven la closca, ni semblava que donessin senyals de vida dintre de l'ou. L'alcalde va ser el primer de caure de l'ase:

–Que no ho veieu? Aquests ous d'egua són clocs!

I va ordenar: Aneu-los a tornar i que us en donin de bons, que per bons els hem hagut de pagar!

Van carregar els ous al ruc i cap a Lleret a canviar la sembradura! Quan faltaven poques passes per coronar la collada de Campirme, el ruc va relliscar a la llenasca i es va fotre de lloros. Les carbasses van caure dels corbellons i es van arrullar costes avall. Una d'elles es va anar a esclafar contra la soca d'un ginebre, prop del jaç on dormia una llebre. La bestiola es llevà i es precipità com una esperitada en direcció al bosc. Els d'Esterri la van perseguir una estona.

–Ture't, xurret! Ture't! –cridaven darrere la llebre. Finalment, homes i ruc van haver de tornar cap al poble amb els corbellons buits i la cua entre les cames. No se'n podien avenir, de la desgràcia que els havia passat. Durant tot el camí de baixada, de planys i de lamentacions no en vulgueu més:

–Malaguanyat de pollí! Tan de bona raça com era!

–I tant! Tenia encara la closca al cul i ja fotia uns salts com un isard!

(Muntanyes Maleïdes, pp. 382-384)

3. Situa en un mapa la vall de Cardós on hi ha la vila de Lleret i les valls d'Àneu on hi ha el municipi d'Esterri.
4. Explica el sentit del títol. Et sembla una combinació xocant?, divertida i còmica?, real?, irreal? Per què?
5. Tota la rondalla es basa en les burles, habituals en altre temps, entre pobles veïns. En què es basa l'engany o el malentès? Què coneixien els habitants de Lleret que ignoraven els d'Esterri?
6. Busca en el text els fragments que contenen una bona dosi de misogínia i de beneiteria atribuïda als habitants d'Esterri i transcriu-los al teu quadern.
7. D'aquest tipus d'històries, Pep Coll n'ha recollit arreu un bon grapat. Te'n podràs adonar perfectament si llegeixes, en el recull *El rei de la Val d'Aran*, els relats «La fusta del pont de Garòs» (p. 173) i «El tresor de la sargantana» (p. 174). Del primer, descobreix per què, quan algun aranès vol emprendre alguna obra o projecte, sempre hi ha algun amic que li aconsella: «–Para compte, no fos cas que tallis curt. Que no et passi com a la fusta del pont de Garòs.». Del segon, «El tresor de la sargantana», anota –un cop llegida la història– el motiu pel qual els habitants de Bausen reben el “nomarro” de «sarnalhèrs, o sigui ‘caçadors de sargantanes’».

6. Llegendes familiars i urbanes

6.1. La taca misteriosa

1. Has sentit contar alguna vegada alguna història referida a una família concreta del teu barri o poble, que es caracteritzi per alguna gran acció d'un avantpassat seu (haver-se enriquit i prosperat ràpidament, haver participat en una guerra...), o per algun fet fabulós o exòtic (un viatge a un lloc molt llunyà...), o per algun fet traumàtic (una prohibició familiar que hagués canviat el rumb de la seua vida...)? Què et va cridar l'atenció d'aquella història? Per què?

2. Les llegendes familiars es coneixen també amb el nom de “privades” o “particulars”, i poden fer referència a un casal, a una família o a una vila. Aquesta llegenda, segons que ens explica Pep Coll en el pròleg del recull *El rei de la Val d'Aran*, es manté encara viva, un segle després que els fets es produïssin, en la memòria dels descendents o parents dels protagonistes:

La presonera

En les èpoques de vaques flagues –que solien abundar més que les grasses– bona part dels joves del Baish Aran se n'anaven a França a buscar feina. Molt pocs, els més agosarats, feien el cop de cap més fort i s'embarcaven cap a les Amèriques. Un xicot de casa Lledós de Bossòst va prendre la decisió de fumbre el camp a l'Argentina. Ho va comunicar a la seua xicoteta, filla de casa Minhana, i la noia va dir que sense ell no podria viure, que estava disposada a acompanyar-lo fins a l'extrem del món, si calia, però que els seus pares no ho permetrien. La parella van acordar en secret que marxarien junts, d'amagat dels pares d'ella.

El dia convingut, el de Lledós va dir adéu a la seua família i, per no aixecar sospites als de casa Minhana, va abandonar el poble tot sol en direcció a França. Es va aturar a Hòs, un poblet de poc més avall de la frontera on va esperar la seua xicoteta, tal com la parella havien planejat. La noia es va llevar també abans que trenqués el dia, es vestí amb una esgarrapada, però no va poder sortir de l'habitació perquè la porta estava tancada amb clau. Els pares, assabentats a última hora de les

intencions de la filla, havien pres una solució dràstica. En tot el dia no van deixar-la sortir de la cambra.

I l'endemà i els dies següents igual: li portaven el menjar i l'aigua, i li canviaven l'orinal. El noi va esperar-la durant dos dies, però a l'últim va imaginar que la noia s'hi devia haver repensat, i va continuar el camí fins a Bordeus, on es va embarcar cap a Buenos Aires. Al cap d'un temps, quan els vells de Minhana van considerar que el perill de fuga havia passat, van obrir la porta de la cambra, però van deixar tancada la del carrer. La família es va trobar una filla estranya, trastornada pel captiveri. La noia era incapaç de rentar una peça de roba o de passar l'escombria, ni per enfilar l'agulla era bona. Semblava atùida, desvalguda, però a la vegada, es mostrava nerviosa, presa per un neguit que no la deixava viure. Un dia va dir a la seua germana:

–Si no puc sortir a prendre l'aire, em tornaré boja.

Llavors la germana li va obrir la porta de casa. La presonera va sortir al carrer i, després de donar un tomb pel poble, va entrar a l'església i s'hi va estar una bona estona. L'endemà va anar ben dreta cap a l'església, sense badar boca als coneguts que la saludaven pel carrer. S'havia tornat una noia estranya, callada i abstreta, que fugia de la gent com si fossin el dimoni. Es passava tot el sant dia asseguda en un banc de l'església.

Una nit, quan feia estona que era a dormir, de cop es posà a panteixar de manera angoixant. Els familiars van córrer esverats cap a l'habitació. La malalta s'ofegava, deia que hi havia alguna cosa que li oprimia el pit amb força, que no la deixava respirar. Al cap d'una estona va arribar el metge però no hi va poder fer res. Abans de fer-se de dia, la malalta va exhalar l'últim sospir i va deixar de patir.

Conten els familiars que, en el moment de morir, es va sentir un gran terrabastall a la casa, com si un tros de llosat hagués caigut damunt les golfes. Van pujar-hi i de primer tot era normal, sense cap desperfecte. Al cap d'una mica, van descobrir que damunt de les fustes del terra hi havia un taca lluminosa en forma de cercle. Van intentar treure-la fregant amb un drap raspant amb ferros, però no hi hagué manera que se n'anés. La misteriosa taca queia justament damunt el llit de la morta. L'endemà passat, quan van portar la difunta al cementiri, la corona de claror es va esfumar sense deixar rastre, amb el mateix misteri amb què dos dies abans havia aparegut.

(El rei de la Val d'Aran, pp. 149-151)

3. Contesta les preguntes de comprensió següents:

- a) En quin indret succeeix la història?
- b) Quin paper juga el jove de Bossòst en aquesta llegenda? Tenia cap altra alternativa? Per què?
- c) Quin és el comportament dels pares respecte de la protagonista? Et sembla correcte o no? Per què?
- d) Per què emmalalteix la jove protagonista d'aquesta llegenda?
- e) Quina és la marca de caire misteriós o fantàstic que va associada a la jove morta? Creus que simbolitza alguna cosa? Què?

4. Pensa una llegenda familiar i fes-ne un primer esbós escrit, que narri alguna feta memorable d'un familiar teu. Contrasta-la amb el relat «La presonera», i, fixant-te en el lloc, els personatges, les accions, el final sorprenent, etc., escriu-la d'una manera

conscient per tal de despertar l'interès dels teus companys i companyes i d'altres possibles lectors.

6.2. Cadàvers sota la neu

1. Quines llegendes urbanes coneixes o t'han explicat, de l'estil dels cocodrils trobats a les clavegueres de Nova York, de morts enterrats amb mòbil inclòs, o cotxes que van en direcció contrària i de sobte desapareixen.

2. Perquè et puguis fer una idea exacta del significat i de les característiques d'una llegenda urbana, llegeix, en l'Annex 4, l'article de la Maria de la Pau Janer i subratlla'n les idees essencials. En el mateix Annex 4 també trobaràs una llegenda urbana escrita per Pep Coll, que fa posar els pèls de punta. Després, llegeix la llegenda següent:

Tràgica lluna de mel

El novembre de l'any 1903, un xicot d'Irgo que se n'havia anat a treballar a França va tornar uns dies al seu poble de la Ribagorça per casar-se amb una noia veïna del poble, amb qui festejava abans de la partida. L'endemà mateix de la boda, la parella va iniciar el viatge cap a França. Quan van ser a l'Ospitau de Vielha, es van trobar que el port estava tancat a causa d'un temporal de neu. L'endemà el mal temps continuava i l'endemà passat, si fa no fa igual, no semblava que de moment la tempesta tingués cap intenció d'amainar. La parella cada dia estaven més neguitosos, especialment el nuvi tenia por de perdre la feina que després de tants esforços havia aconseguit a França.

–Si tardo més dies dels que he demanat per casar-nos –li deia a la dona–, l'amo em despatxarà i haurem de buscar-nos la vida.

El tercer dia a la nit, un xicot d'Aragó que també s'esperava a l'hostal i se les donava de valent, va dir que ell no aguantava més.

–L'hostaler ens ho pinta més negre de lo que en realitat és per fotre'ns els quartos –va mormolar a la parella–. Demà al matí, faci el temps que vulgui, jo tiro cap a la Val d'Aran.

El nuvi es va deixar convèncer per aquell galifardeu: si l'aragonès sortia, ells dos no es quedarien pas allà baix, matant el temps vora el foc. L'endemà al matí, a pesar del torb que continuava bufant i a pesar dels consells de l'hostaler, els temeraris viatgers van enfilat el camí del port de Vielha.

Al cap d'un parell d'hores, l'aragonès tornava a l'hostal mig congelat. Va explicar que a mesura que guanyaven altura, la muntanya es convertia en un infern de vent i de neu, que era impossible avançar. Que ell havia reulat a l'altura de les marrades de la Girgosa, però tampoc n'estava segur perquè no s'hi veia a dos pams del nas. Pel que fa als seus companys de viatge, havien continuat amunt. No havia pogut convèncer l'home que havien de retrocedir, i això que la dona ja no podia amb l'ànima i avançava a rossegons.

Dies més tard, l'hostaler es va assabentar, a través de familiars dels nuvis, que la parella no havia arribat a França, que ni tan sols havia passat per la Val d'Aran. Tot i que la ruta del port ja tornava a estar oberta, cap dels viatgers que el passaven havia trobat rastre dels desapareguts. De fet, tampoc era estrany, ja que segurament devien estar colgats de neu.

A finals del mes de maig, quan el desgel havia desabrigat bona part de les solanes que donen a la Ribagorça, va sortir de Vielha una expedició d'homes a la recerca dels cossos. Després de resseguir la muntanya i de burxar totes les congestes de vora el camí, van trobar finalment la dona. Era al planell del coll deth Hòro, sota una clapa de neu. L'home, en canvi, no va aparèixer en part de món. Al cap de molt temps, l'excursionista Juli Solé Santaló i el seu guia Batalla van trobar el cadàver del nuvi, no gaire lluny del coll deth Hòro, però al vessant aranès de la collada. Pels indrets on van aparèixer els cossos, es pot imaginar lo que devia ocórrer el matí de la tragèdia. L'home, que anava al davant, devia confondre el coll deth Hòro pel pas del cap del port, de manera que quan van arribar a la carena, en comptes de girar cap a la dreta i flanquejar, va tirar pel dret cap a l'altre vessant i es va estimar per l'escabrosa canal deth Hòro.

El cos del nuvi era una carcanada d'ossos rosegats per les aus carronyeres, que tan sols havien respectat la part inferior, protegida pels pantalons i les sabates. A l'entorn del cadàver hi havia tot de cartes escampades, suposadament del mateix joc amb què la jove parella s'entretenia a l'hostal durant les llargues hores de l'espera. La cartera de la butxaca era buida de diners, de manera que, van suposar els excursionistes, altres carronyers sense ales havien trobat abans el cos i s'havien guardat bé de donar-ne part.

Pel que fa a la núvia, probablement no va saber mai que ell s'havia estimat. En adonar-se, des d'unes passes més enrere, que el seu home de cop havia desaparegut dins l'espessor de la tempesta, ella no es devia atrevir a fer un pas més i va retrocedir fins al planell. I així la van trobar els homes de Vielha: arraulida sota la neu amb el cos tendre i incorrupte com una santeta. Diuen que fins i tot la cara de la noia tenia la mateixa expressió de sis mesos enrere, com si encara esperés l'home estimat que l'havia de treure d'aquell infern de glaç i se l'emportaria cap al càlid paradís de França.

(*El rei de la Val d'Aran*, pp. 149-151)

3. Recull en la història totes aquelles paraules o frases que, abans de saber que la parella de nuvis és morta, ens anuncien el tràgic final.

4. Fes les activitats següents:

- a) Tenint en compte el lloc on troben els cossos morts de la parella de nuvis, quina és la causa més probable de la tragèdia?
- b) Quins són els elements, en aquesta llegenda, que li donen versemblança?
- c) Busca i anota les marques temporals del text i subratlla aquelles que fan referència a una possible llarga estada de la parella a l'hostal de l'Ospitau de Vielha. Digues també quant de temps passa des que la parella abandona l'hostal fins que la troben morta.
- d) En parlar d'«aus carronyeres», quantes espècies d'aus distingeix el narrador? Quina mena d'acció porten a terme cadascuna d'elles?
- e) Subratlla els mots del text que pertanyen a una llengua diferent del català. De quina llengua es tracta? Escribeu els mots i busca'n la forma catalana equivalent.
- f) Busca en el darrer paràgraf de la llegenda un exemple clar d'antítesi («Figura retòrica de tipus lògic que consisteix a oposar, dins de la mateixa frase, dos mots o grups de mots de sentit contrari per tal de posar en relleu una idea com a efecte del contrast.», Margarida Aritzeta, *Diccionari de termes literaris*, Ed. 62, p. 29).

5. Llegeix, al recull *Muntanyes Maleïdes*, la llegenda titulada «Un parell de pernades» (pp. 40-41) i busca el seu paral·lelisme –tot marcant les semblances i les diferències– amb el rumor intítulat «El gos del Japó»,ⁱ que reproduïm a continuació:

El gos del Japó

Una parella de turistes catalans van al Japó, i en un carrer de Tòquio troben un gosset petit i de pèl molt curt que els segueix contínuament i juga amb ells. Li agafen afecte, veuen que està abandonat i se l'emporten. A l'avió, aconseguen passar-lo en una bossa sense que el gos els delati.

Un cop a casa veuen que li surt bromera de la boca i decideixen portar-lo al veterinari. El veterinari observa l'animal amb sorpresa: no es tracta pas d'un gos sinó d'una espècie exòtica –i molt grossa– de rata de claveguera.

6. Com t'expliques que, igual que passa amb els acudits, la inventiva humana continuï produint llegendes i rumors arrelats en el nostre temps i en el nostre espai? Creus que hi ha alguna cosa que ens ho exigeix? Ens revelen alguna mena de cosa? Quina?

7. Llegeix el parell de rumorsⁱⁱ pertanyents a l'imaginari contemporani que et presentem tot seguit. Tria'n un –aquell que et resulti més suggeridor– i escriu-ne una narració imitant l'estil de Pep Coll:

Text 1:

Els morts es fan sentir

En la casa dels amos d'una fàbrica de tints se senten els crits d'una criada assassinada. La criada va quedar embarassada de l'amo, i la mestressa, gelosa, va simular un accident fent caure l'ascensoret del menjar sobre el cap de la criada. El cap va caure al fons de l'ull de l'ascensoret. La fàbrica va quedar deshabitada i maleïda. De nit se sent cridar el cap de la criada des del fons del forat.

Text 2:

L'alpinista perdut i la mà

En una ocasió un escalador que feia escalada lliure rellisca, i quan comença a caure apareix una mà que l'ajuda. Quan arriba a baix i comenta el fet, li expliquen que un noi va caure en aquell lloc i es va matar. En la caiguda va perdre la mà, i no la van poder recuperar. Ara quan algú cau en aquella muntanya surt una mà que el salva i desapareix.

ⁱ Grup de Recerca Folklòrica d'Osona, «Benvingut/da al club de la SIDA» i altres rumors d'actualitat. Temes d'Etnologia de Catalunya, 5. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Barcelona, 2002; p. 51.

ⁱⁱ *loc. cit.*, pp. 132 i 136, respectivament.

C. PECES NOVES

1. El mite de Malpui

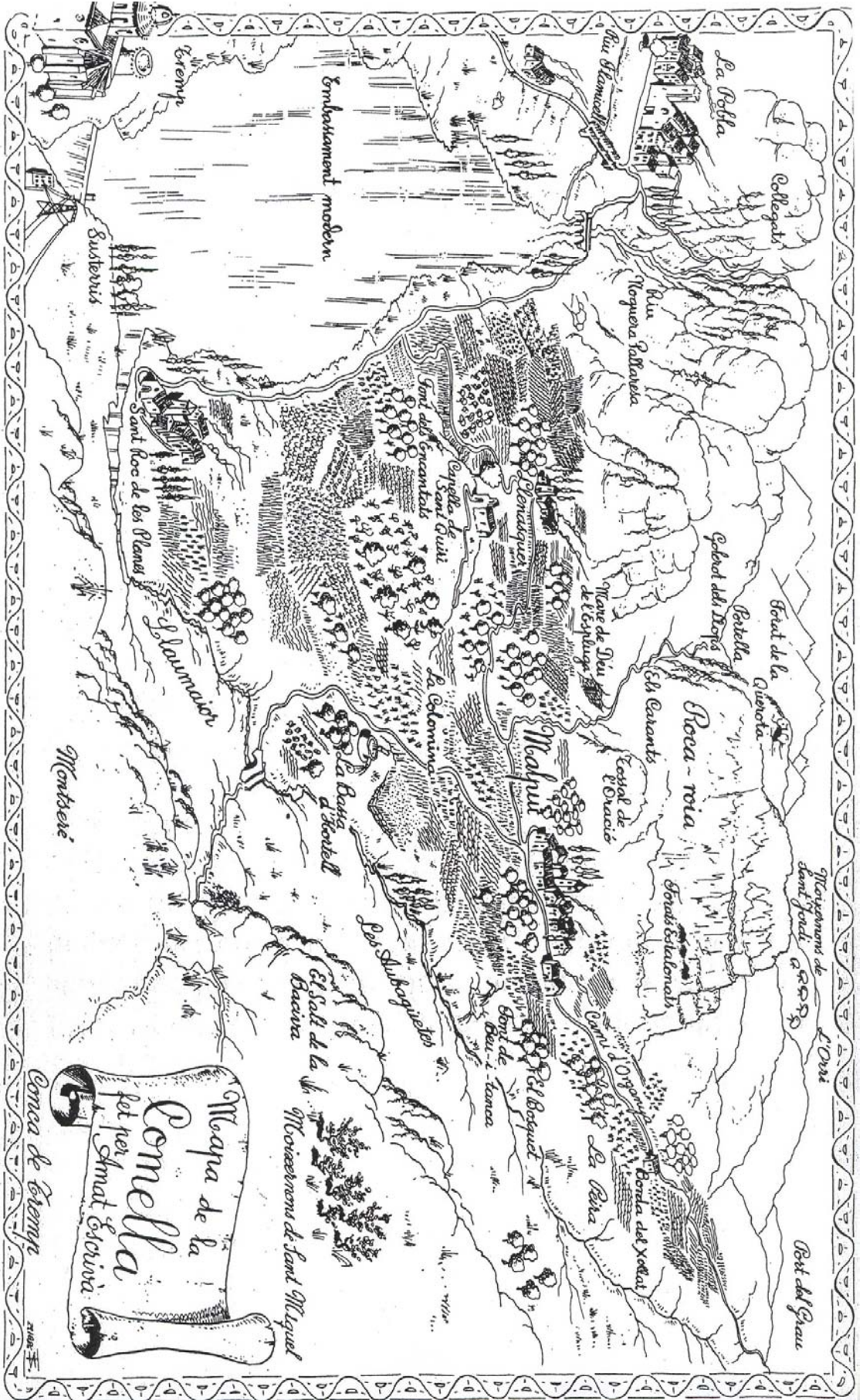

1. En el primer llibre publicat per Pep Coll, *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* (1986), l'autor parteix encara del seu poble nadiu, **Pessonada**, al Pallars Jussà. Llegiu-ne, ara, els fragments següents (pp. 7 i 58):

El febrer de 1965 es va constituir a Pessonada un «teleclub», fruit de la nova política del «Ministerio de Información y Turismo», presidit llavors per Manuel Fraga. El Ministeri va regalar el televisor, mentre que el poble es responsabilitzava del local i de tots els tràmits burocràtics i legals de la nova entitat. [...] Aquesta caixeta màgica de la il·lusió congregava davant seu, durant les llargues vesprades d'hivern i les tardes de diumenge, una bona colla de veïns bocabadats, que es feien creus que hi hagués a Espanya tanta gent que parlés en castellà.

Recordo que a la canalla, més que no pas els programes televisius, ens seduïa la possibilitat d'ampliar el territori dels nostres jocs dins un casalot fins llavors tancat i barrat, i que ens semblava immens. Així doncs, la vella Casa Rectoral, amb aires de misteri, es convertí durant molts dies en el marc habitual de les nostres aventures. En sortir d'estudi, i amb el pa amb vi i sucre a les mans, recorríem àvidament les habitacions del casalot, sempre a la recerca de racons desconeguts. Fou com si de cop i volta ens haguessin fet un gran obsequi, la millor joguina que ens podien donar a la canalla d'un poble molt petit, sense castell ni ruïnes notables.

[...] L'ermita de la Mare de Déu de la Plana és una capella romànica, situada al peu mateix de la Roca de Pessonada, a uns deu minuts del poble. Presideix la capella una diminuta, però preciosa, imatge de fusta policromada, la Verge de la Plana. Un parell de cops cada any, tots els veïns de Pessonada pugen a la capella per celebrar-hi la missa.

Embassament modern

La Pobla

Collgoubs

Riu Fluvià

Riu Cardener

Rocacorba

Sabadell

Fluvià

Embassament modern

Comarca de Girona

Mapa de la Comarca de Girona

fet per Amal i Estel·ler

- a) En quin moment històric cal situar els fragments? Quins són els aspectes que t'hi fan pensar?
- b) Hi ha alguna descripció, per petita que sigui, sobre el poble o els seus voltants? Anota-ho.
- c) Quin contrast presenta el text entre les activitats dels xiquets i les de la resta de persones?

2. A *El secret de la moixernera* (1988), Pep Coll imagina un espai literari, **Malpui i els seus voltants**, que reprendrà en obres posteriors –*La mula vella* (1989), *Totes les dones es diuen Maria* (1989), *L'edat de les pedres* (1990), *Els arbres amics* (2004) o *El salvatge dels Pirineus* (2005)–: el mite de Malpui comença a cobrar vida i s'expandeix. Llegeix aquestes paraules de Pep Coll²⁶:

Malpui apareix per primera vegada en la meua novel·la El secret de la moixernera. La història passava a Pessonada, com al primer llibre, Quan Judes era fadrí i sa mare festejava però, ara igual com els personatges, volia que el poble fos també de ficció. No imaginava llavors que el mite de Malpui serviria de marc per a històries posteriors. Malpui és un poblet petit (unes 20 cases) de la Conca de Tremp, amb un element geogràfic distintiu i peculiar: la penya de Roca-roia (amb el punt culminant de Rocalta). És un accident geogràfic que literàriament dóna molt de si (com el mar, la muntanya o l'horta). En aquest sentit El salvatge dels Pirineus no es podria pas qualificar com a novel·la de la muntanya sinó de la penya.

3. Llegeix els fragments següents d'*El secret de la moixernera*:

[...] el meu poble es diu Malpui i [...] es troba situat a la vall de la Comella. [...] I bé, així doncs la Comella és un petit triangle de país limitat per Roca-roia, la muntanya de Montseré i la Noguera. No us escarrasseu de localitzar-la en cap mapa, almenys dels que s'han fet fins ara, perquè els nostres estudiosos, preocupats per territoris més rics i poblats, hi han passat sempre de llarg. [...] Enlairat sobre un petit turonet, però a la vegada arrecerat al peu mateix de la majestuosa Roca-roia, es troba el poblet de Malpui. [...] El nombre de veïns no supera el centenar i, sempre segons els més vells, ha augmentat molt des del seu record. Els cabalers es casaven al poble, s'hi construïen la casa nova i feien una boïga allí on trobaven un trossot de terra erma. [...] Antigament Malpui tenia només una dotzena de cases i [...] a la nit tancaven el poble i no podia entrar ni sortir ningú. [...] Les vint cases actuals del poble es toquen les unes amb les altres, com si així s'ajudessin mútuament a aguantar-se dretes. [...] A la vintena de famílies, afegiu-hi el forn de pa, el molí d'oli, la font i el safareig, i l'església parroquial. Si no m'he deixat al tinter cap altra carallada, ja teniu el poble sencer. [...] Tot plegat, el poblet de Malpui, vist des de qualsevol indret de l'altre costat de riu, sembla un tarter de pedres que s'han esllavissat de la penya.

(*El secret de la moixernera*, pp. 22-25)

- a) Subratlla totes les dades importants del text que fan referència al poble de Malpui i al seu entorn i completa-les amb altres dades que apareixen en el capítol II de la novel·la. Després, ordena tota aquesta informació en un quadre esquemàtic que reculli els aspectes següents:

²⁶ Pep Coll en resposta a les preguntes d'Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005).

A. Característiques del poble (1. carrers, 2. cases, 3. habitants, 4. distàncies respecte de nuclis de població importants, etc.); **B. Característiques físiques de la vall de la Comella** (1. muntanyes, 2. rius, 3. vegetació, 4. conreus, 5. pobles propers, etc.).

- b) Mentre vas llegint aquest mateix capítol II, ressegueix i encercla en el mapa que reproduïm els indrets i accidents geogràfics de què parla el text.
- c) Busca en aquest capítol l'explicació sobre l'origen del nom de Malpui. Sintetitza'n per escrit la informació essencial.

4. La producció literària dels segles XIX i XX compta amb nombrosos exemples d'espais geogràfics mitificats: el Yoknapatawpha de William Faulkner, el Macondo de Gabriel García Márquez, el Región de Juan Benet, la Mequinensa de Jesús Moncada, l'Obaba de Bernardo Atxaga o el Malpui de Pep Coll. Llegeix en l'Annex 5 els articles que en parlen i fes les activitats següents:

- a) Caracteritza de forma breu tots els espais imaginaris o no que hi apareixen.
- b) A part dels que surten en els articles que has llegit, busca altres exemples de geografia mítica (amb els seus referents més o menys reals) en la literatura dels segles XIX i XX. Et suggerim els autors següents: Llorenç Villalonga, Sebastià Juan Arbó, Guillem Viladot, Jaume Cabré, Marcel Proust, Miquel Llor, Narcís Oller, Leopoldo Alas Clarín, Francesc Serés, Pep Albanell, Salvador Espriu, Joan Obiols, Maria Barbal. Si en saps d'altres, anota'ls també a continuació.
- c) Redacta un article, a l'estil dels que has llegit en l'Annex 5, sobre l'espai mític de Malpui creat per Pep Coll.

5. Dibuixa un mapa imaginari, a la manera del de la Comella de Pep Coll, i omple'l de noms de pobles o ciutats, rius, muntanyes, etc., inventats per tu. Per elaborar-lo i a tall de suggeriment, et proposem que pensis en llocs que et porten records d'infantesa, o en els quals has viscut un temps, o als quals vas sovint i et produeixen bones vibracions.

2. Els contes i les narracions

2.1. Totes les dones es diuen Maria (1989)

A *Totes les dones es diuen Maria*, les diferents cares de l'amor associades a una gran diversitat de dones ocupen l'espai central de cadascun dels relats: dones misterioses, poc afortunades amb els homes, carregades de fills, enamorades, desenganyades, menystingudes, misterioses, boges, venjatives, criminals, perverses, geloses, boniques, lletges, devorades pel marit... En uns escenaris i en unes situacions sovint quotidianes, fan acte de presència la imaginació, el somni, la fantasia, l'ambigüitat, la poesia, l'humor, els diferents punts de vista o els finals sorprenents. Pep Coll hi treballa, a més, uns espais i uns temes que reprendrà en reculls de contes i novel·les posteriors, com *L'edat de les pedres*, *El rei de la Val d'Aran*, *Els arbres amics* o *El salvatge dels Pirineus*.

D'entre el conjunt de narracions, n'hem triat quatre que ens han semblat prou representatius del volum: «Tornar a néixer», «La reina mare», «La guineu salmó» i «La pastora».

1. De «Tornar a néixer», fes les activitats següents:

- a) Selecciona les frases i els detalls que descriuen el físic de la Núria abans i després de l'operació.

- b) Caracteritza els dos personatges masculins que hi apareixen.
 - c) Analitza l'estratagema que fa servir la protagonista per alliberar l'odi que sent cap a l'Andreu i cap al doctor Buxaderas.
 - d) Busca informació sobre el mite de Pigmalión i relaciona'l amb la narració que has llegit.
2. De «La reina mare», treballa en les propostes següents:
- a) Caracteritza el personatges de la Lluïsa. Digues quina mena de relació ha tingut amb la Teresa, la mare de l'Enric.
 - b) Resumeix les dues versions que presenta la narració sobre l'origen del narrador-protagonista, l'Enric de ca l'Aubac.
 - c) Quins són els trets físics de l'Enric que el fan pensar en el parentiu amb Alfons XIII i amb el Joanet.
 - d) Localitza el punt d'unió entre aquesta narració i «L'home que corria més que el sol» (*L'edat de les pedres*), per una banda, i «El rei de la Val d'Aran» (*El rei de la Val d'Aran*), per l'altra.
3. De «La guineu salmó», fes aquestes activitats:
- a) Resumeix en quatre o cinc línies aquesta història.
 - b) Recull tots els noms simbòlics que apareixen en aquesta narració i classifica'ls en quatre apartats: 1. De persona, 2. Geogràfics, 3. De dies de l'any, 4. D'éssers divins.
 - c) Explica, a partir del que ens conta la narració, el ritual que se segueix en els pobles esquimals a l'hora d'escollir un noi i una noia. Hi ha alguna cosa que et sorprengui? Quina i per què?
 - d) Escribeu les frases o els petits fragments en què el llenguatge es converteix en una sèrie de metàfores relacionades amb el sexe.
 - e) Observa la manera de mesurar el temps en aquesta narració. Recull totes les marques de temps que apareixen en el relat.
 - f) Compara el final de la història amb «La llegenda dels encantats» (reproduït en aquest dossier a «Miracles de sants») i amb el poema «El mal caçador» de Joan Maragall. Quines semblances i diferències hi trobes?
4. De «La pastora», dóna resposta als punts següents:
- a) Describeu el personatge del Ton. Digues de quina manera aquesta descripció està al servei dels seus orígens muntanyencs i del seu ofici de pastor.
 - b) Busca els mecanismes que fa servir l'autor en aquesta narració per aconseguir l'ambigüitat o el doble sentit.
 - c) Localitza en aquest relat tots els efectes d'anticipació o premonició (presentació prèvia d'allò que és aclarit al final de la història) i transcriu-los en el mateix ordre en què apareixen.

2.2. *L'edat de les pedres* (1990)

El llibre aplega, dividit en tres parts, un conjunt de narracions de temàtica i estructura ben diversa, la majoria de les quals són narrades en primera persona. S'hi retroben, ja sigui d'una manera explícita o bé sobreentesa, els espais mítics de la vall de la Comella, que Coll inicià en la novel·la *El secret de la moixernera* (1988): Malpui, Llenasquer,

Sant Roc de les Planes, Bonarri, però també tot de llocs ben reals com Lleida o el barri de la Bordeta d'aquesta mateixa ciutat, o encara la Pampa argentina.

El pas del temps plana per damunt de gairebé totes aquestes narracions i els fets històrics se centren, bàsicament, en el segle XX: el primer terç d'aquest segle, la Dictadura de Primo de Rivera, l'època de la República, la Guerra civil espanyola, i la llarga postguerra.

El volum conté belles narracions de caràcter mític, enigmàtic, fantàstic o inquietant al costat de relats de caire més experimental amb plantejaments molt originals, imaginatius i divertits, plens d'humor i de dobles sentits. La llengua hi és rica i expressiva; de fet, algunes de les històries –les del final del volum especialment– amaguen, sota una trama molt senzilla, una bona excusa o un magnífic pretext per treballar figures retòriques com la personificació, la comparació o l'al·legoria i aspectes gramaticals i lèxics com els pronoms, les locucions i les frases fetes.

1. Ressegueix l'espai mític de Malpui i el seu entorn (explícit o sobreentès) en les narracions següents: «L'edat de les pedres», «Mossèn Manel i la Mònica», «El cabaler», «Amb la merda al coll», «El miracle de Sant Roc», «L'home que corria més que el sol», «Bon dia, dona d'aigua!», «Les velles amistats». Transcriu-ne els fragments més significatius.

2. Localitza les referències més o menys presents a la Guerra civil espanyola en les narracions «L'edat de les pedres», «Mossèn Manel i la Mònica», «El miracle de Sant Roc» i «L'home que corria més que el sol». Rellegint-les, quina conclusió en treus, d'aquest fet històric que va marcar profundament la gent i els pobles dels Pirineus?

3. Digues quines de les narracions del volum estan escrites en primera persona. ¿Amb quina intenció o finalitat creus que ho fa l'autor? Després, compara aquestes narracions en primera persona amb aquelles que empen la tercera, ¿quines diferències hi observes?

4. De la narració «L'edat de les pedres», fes les activitats següents:

- a) Explica en quin sentit aquesta narració conta la història d'un desarrelament i resumeix la tragèdia final.
- b) En el relat se'n explica que les dues protagonistes, la Lola i la Mercè, se'n van cap a Amèrica l'1 de gener de 1930 i decideixen de retornar a Catalunya, a Malpui, el 30 d'abril de 1976. ¿Et semblen, aquestes, unes dates prou significatives? Per què? ¿Què saps sobre els *indianos* i sobre l'exili de molts catalans i catalanes després de la Guerra civil espanyola? Completa allò que tu saps amb altres informacions que trobis en un manual d'Història o a Internet.
- c) Demuestra com el pas del temps transcorre, en aquest relat, de forma paral·lela a l'edat de les pedres, és a dir de les muntanyes.
- d) Rellegeix l'epíleg del llibre, on es clou aquesta narració, i anota les explicacions que fa el narrador quant a la gènesi i el títol del volum.

5. Fixa't en la manera en què estan narrades les històries a «Mossèn Manel i la Mònica» i a «El miracle de Sant Roc». De la primera, resumeix les tres possibilitats d'història que la narració exposa per a un mateix personatge; i de la segona, exposa els quatre punts de vista diferents que expliquen l'enigmàtica mort del protagonista, el Jaume de ca la Bepa.

6. Analitza l'ús tan enginyós lingüísticament parlant que, de la prosopopeia, es fa en aquest relat titulat «Llops».

7. A «El cabaler», la història recorda una mica la llegenda del comte Arnau en la versió del poeta Joan Maragall. Per què? Quina és la frase o escena que t'hi pot fer pensar?

8. «Amb la merda al coll» és una narració en què l'element escatològic és el protagonista. Transcriu les frases que exemplifiquen aquesta característica singular.

9. Després de llegir «L'home que corria més que el sol», fixa't en les propostes següents:

- a) Al final del relat el narrador fa una afirmació sobre el procés d'escriure. Subratlla-la i explica'n el sentit, tot repassant les activitats que trobaràs en l'apartat «La creació literària» d'aquest dossier.
- b) Aquest conte ha inspirat una cursa curiosa anomenada “Cuita el Sol”, puntuable per a la Copa Catalana de Curses d'Alta Muntanya i que té lloc el primer dissabte de juny. S'han de recórrer 4 Km. amb un desnivell de 1700 m.: des de la plaça del poble d'Àreu (1.200 m., Vall Ferrera), just quan s'hi pon el sol, fins al cim del Monteixo (2.905 m.), abans de la posta de sol. Si tens curiositat per saber com un relat de ficció pot convertir-se en un fet real, informa't en la pàgina www.cextalleida.org del Centre Excursionista de Lleida o telefona al número d'aquesta entitat 973.242329.

10. A «Bon dia, dona d'aigua!» i a «Bona nit, dona de pedra!», si bé l'espai geogràfic en què estan emmarcades les dues històries és diferent, s'hi presenta una mateixa temàtica, la de l'amor impossible, inabastable, que amaga l'etern dilema entre la realitat i el mite:

- a) Quin és el marc geogràfic de cadascuna de les narracions?
- b) Per què els amors que s'hi expliquen no poden arribar a bon port? Exemplifica la teua resposta amb frases i petits fragments extrets dels dos relats.
- c) Llegeix a les pàgines 65-66, la referència a les “encantades” i contrasta-la amb els textos i activitats que proposem a «Mites», dins el bloc «Una Cosmogonia» d'aquest dossier.
- d) Llegeix la introducció a «Bona nit, dona de pedra!» i aprofita la informació que dona per completar la visió dels Pirineus que apareix a «Els Pirineus com a marc», que trobaràs també dins «Una Cosmogonia».

11. Del conte «Estranys», explica quina mena de fantasmes governen o s'imposen sobre el personatge-protagonista.

12. Destaca, a «Dimonis», totes aquelles característiques dels diferents personatges que permeten d'associar-los amb el títol de la narració i que, doncs, el justifiquen.

13. Tota la narració «Les velles amistats» és una llarga confessió del narrador, l'Andreu, a la Dolors en què explica la seua manera de veure el món:

- a) Sintetitza en quatre o cinc línies la visió que l'Andreu té del món i de la vida.
- b) Per què, de tantes dones com ha conegut l'Andreu, no n'hi ha hagut cap que hagi restat al seu costat per sempre? Digues el nom de totes aquestes dones.

- c) Més que no pas les relacions passatgeres amb diferents dones, ¿què és allò que més pesa en la manera de pensar i actuar de l'Andreu?
- d) Fes un retrat o descripció (física i psicològica) del capellà Miquel Planes. ¿Amb quins altres éssers de la mitologia fantàstica dels Pirineus té una certa retirada? Per què? Què t'ho fa creure?

14. «La senyora de l'estiu», com podràs comprovar, és una història de banyes, però l'amant del personatge-protagonista és una mica especial:

- a) Quin és el nom d'aquesta amant?
- b) Selecciona i transcriu unes quantes frases on es vegi de forma ben clara l'ús de la figura retòrica anomenada «personificació» o «ficcio de persones», que «consisteix a presentar els objectes o els éssers irracionals com a persones que parlen o que tenen qualitats o es comporten com les persones» (Margarida Aritzeta, *Diccionari de termes literaris*, Ed. 62, p. 90).

15. El relat «El drapaire de Ponent», a part de ser una bona excusa per aprendre el significat d'un grapat de frases fetes, conté una al·legoria sobre el panorama literari a les terres del Ponent català en la dècada dels anys vuitanta:

- a) Transcriu un total de deu frases fetes i busca'n el significat.
- b) Quina mena de retrat s'hi fa dels escriptors ponentins de finals dels vuitanta?

16. De la narració «Exercicis de llengua», fes les activitats següents:

- a) La frase “tenir la llengua llarga” conté dos sentits possibles, un de literal i un altre de figurat. Digues el significat de tots dos sentits.
- b) Enumera les diferents activitats que la Martina, el personatge-narrador, és capaç de fer amb la seua llengua.
- c) Recull els noms i/o oficis de tots els homes que han passat per la vida de la Martina i fes-ne una breu caracterització física i psicològica.
- d) Justifica, a partir dels titulars de diari que apareixen a la pàgina 140, la veracitat o la falsedat, l'apreciació justa o injusta, del que ha passat amb la narradora-protagonista.
- e) Localitza en la pàgina 135 el fragment que parla de la salut de les llengües del món. En què consisteix un procés de normalització lingüística? Quins objectius persegueix? Què opines sobre la necessitat de normalitzar les llengües malaltes o en recessió?

3. Les novel·les

3.1. Els personatges

Considerem que *les peces noves* de la creació del novel·lista pallarès contenen fils de continuïtat molt clara en temes, en espais, en llenguatge amb les que hem anomenat *peces velles restaurades: les rondalles*. Això caldria entendre-ho en el sentit que no hi veiem trencament sinó continuïtats.

Ho dividim en dues parts diferenciades per estudiar-ho millor –peces restaurades i peces noves– i en subratllem l'aspecte d'invenció d'aquestes *peces noves*: les seues novel·les²⁷ Estudiarem aquestes seues novel·les en quatre vessants que s'entrecreuen, s'imbriquen i es relacionen íntimament entre si: personatges, espais, temes i veus narratives. Considerem que d'aquesta manera es pot comprendre millor la seua obra, però només ens centrarem, de manera més exhaustiva, en els personatges.

De bell antuvi, subratllem que Pep Coll té una marcada tendència a narrar *el compàs vital d'un sol personatge principal des del naixement fins a la mort*.

Podem considerar-lo com una mena d'itinerari de vida en un sentit simbòlic, potser exemplar, tal vegada plantejat pel novel·lista com una investigació: “què passaria si un home decidís de viure sol en un feixanc?, què se li esdevindria?” és la pregunta que Pep Coll es formula en *El salvatge dels Pirineus*.

Començarem amb Bonaventura Mir, aquest personatge principal, home que aspira a viure sol, d'*El salvatge dels Pirineus* (2005). El protagonista d'aquesta obra conté certs ingredients que sintetitzen algun dels trets dels seus protagonistes. La pregunta que governa el nostre estudi és: podem resseguir algunes característiques comunes en els personatges de les novel·les de Pep Coll?

Cada cop sembla més clar que sí. Per començar, subratllem la seua **singularitat, la seua mirada conté una visió molt personal**. Sovint són personatges que presenten una certa raresa percebuda com a tal pels altres de la seua comunitat. Com ara, Bonaventura Mir està trastocat: són els altres que el veuen així. Ell deixa constància notarial de tots els fets que li esdevenen i tots els llocs i espais que ocupa en el feixanc. És un clar model del que en podríem dir una certa paraula escrita notarial que anomena el món, el domina, i, alhora, l'ha de sobreviure. L'arxiu notarial de la feixa és la particular creació literària del notari Bonaventura Mir.

L'afany d'escriure ja era un tret característic del primer personatge conscient del novel·lista: Amat Escrivà, el protagonista d'*El secret de la moixarnera*, que maldava per escriure una mica angoixadament i impul·losament un evangeli per al seu poble.

Escriure és, doncs, un leit-motiv. La mirada personal, quasi exclusiva, sobre el món, sobre l'altre queda impresa en paper i cerca el seu destinatari.

Aquesta constatació ens porta a considerar la continuïtat de la seua obra. L'evolució, basada sobre una xarxa essencial ja configurada a l'inici, l'escriptor amplia, poleix, arrodoneix, matisa. Constatem, que en allò que és bàsic, no modifica aquesta xarxa, només l'amplia i evoluciona quant a tècnica narrativa (car el narrador es planteja com contar millor les històries: esdevé més conscient dels instruments literaris com ara la veu narrativa i, fins i tot, demostra perícia en crear personatges secundaris amb nova vivacitat, com ara el venedor de Bíblies a *El salvatge dels Pirineus*, que sembla inspirar-se, en un estudi més a fons, en aquells que van conèixer els Pirineus en el segle XIX: els viatgers anglesos que ens han deixar llibres interessantíssims. Som en el mateix projecte literari: retratar exhaustivament els Pirineus, ara amb la mirada dels viatgers anglesos.²⁸

Arrelament vital a un lloc, a un espai. Tant els primers personatges com l'últim estan alimentats per aquest espai social. Costa molt de veure'ls realitzats fora d'aquest espai

²⁷ Prenem en consideració de manera especial *El secret de la moixarnera Els arbres amics* i *El salvatge dels Pirineus* i fem referències puntuals a altres obres seues com ara *El segle de la llum* o el volum de contes *L'edat de les pedres*

²⁸ Dos dels viatgers més destacats, publicats en català, són Herbut Ballantine amb *Una croada als Pirineus* (1894) publicat per Garsineu, Tremp, 1993; i Arthur Young amb *Viatge a Catalunya*, Garsineu, Tremp (1993).

d'origen. El retorn és un altre *leit-motiv*. Retorna Manel Gavarrí, el personatge d'*El segle de la llum* i retornen certes dones del primer relat de *L'edat de les pedres*. Aquest retorn, però, no té un origen nostàlgic, no és amerat de malenconia sinó il·luminat per un procés intel·lectual de narrar per primera vegada aquell món.

A vegades, el paisatge (o sigui l'empremta del lloc) –o la seua metonímia: els arbres– els persegueixen com un fat. El fat dels arbres, com ara el podador d'*El arbres amics*, que, pel fet d'haver nascut a la soca d'un roure, sempre es veurà relligat als arbres i serà amb els arbres que serà feliç. Desoir aquest fat el destruiria, per això s'hi aferra.

En cert sentit Bonaventura Mir també s'aferra a aquest espai sinó que aquest feixanc és un lloc recòndit, escapçat, aïllat, empresonat. Ell, però, no ho percep com a presó sinó com un *topos* de llibertat. Són els altres que el veuen com a boig. I, tanmateix, no para d'observar amb els prismàtics el poble de Malpui. No para fins que sap què succeeix en el món extern.

Naturalment, el paisatge que deixa empremta, que es duu com un fat, són els Pirineus. «La serralada dels Pirineus sembla un xiprer ajagut a terra que els llenyataires acaben d'abatre a cops de destrat. El fullatge d'aquest arbres fabulós amaga centenars de pinyes rodones, camuflades entre les branques que arrenquen a banda i banda del tronc principal. Una de les boles més minúscules del xiprer pirinenc es diu Bonarri.» Així arrenca *Els arbres amics*. Observi's que l'espai queda descrit en termes metafòrics: el xiprer ajagut a terra, forma retòrica que cal relacionar amb la descripció del Pirineu feta per Jacint Verdager a *Canigó*, cosa que subratlla els fils de continuïtat amb la seua obra.

Un altre tret que els seus personatges mostren és que **la novetat, l'originalitat no són valors gaire positius. L'erudició acadèmica, tampoc.**

A Bonaventura Mir li fa nosa tot el que ve de fora. Lluita aferrissadament perquè el deixin en pau, perquè no toquegin el seu món personal –llevat de la vinguda de la muller, que ja li va bé que vingui un cop al mes! Bonaventura se sent agreujat quan ella incompleix la promesa (o contracte).

De més a més, sovint els seus personatges veuen i viuen una contradicció entre el valor dels llibres «que són només un mirallet que reflecteix el que li posen davant» i la saviesa ancestral de la memòria, del lloc, de l'origen. Els savis que surten a *El salvatge del Pirineus* són mancats de la gràcia del saber de veritat. Són només **aparença de saviesa**.

I, finalment, aquests personatges lluiten amb la natura. Fa la impressió que no sempre hi guanyen. És un combat desigual que la rondalla de la Vella de Romadriu mostra com un arquetip: el combat del personatge amb la natura pren un relleu dramàtic per a Bonaventura Mir perquè la pluja torrencial li espatlla els conreus i l'esllavissada d'una part de la roca de la muntanya li fa malbé el millor lloc del feixanc. La natura sempre és poderosa; l'home hi perd. El Florenci, en un sentit més positiu, esporga els arbres, els adreça, els educa i aconsegueix una certa bellesa i fruits. Sempre, però, hi ha un combat braç a braç contra la força desordenada de la natura.

1. Després de llegir el text, subratlla'l i sintetitza'l en forma de quadre esquemàtic tot destacant les característiques comunes dels personatges principals de les novel·les de Pep Coll.

2. En les novel·les, els personatges encarnen les idees. Després de llegir el text i de reflexionar, atreveix-te a escriure quina idea (o idees) caracteritzen cada personatge de Pep Coll.

3. Tots els personatges de les novel·les de Coll apareixen lligats a un espai geogràfic pirinenc, però evolucionen marcats per altres passions. Com a exemple, Bonaventura Mir vol viure sol en un feixanc però “no para d’observar amb els prismàtics el poble de Malpui. No para fins que sap què succeeix en el món extern.” Hi sabries veure alguna semblança amb els homes i dones moderns? L’aspiració a la soledat completa és un tret de les persones del segle XXI? La tafaneria de saber el que s’esdevé al món amb Internet o la TV s’assembla a la passió per mirar de Bonaventura Mir? Redacta la teua reflexió en un escrit d’unes vint ratlles que demostris la teua capacitat de mirar i observar al teu voltant de tal manera que parli de la soledat i de la companyia, de mirar la TV o Internet en els temps d’ara.

3.2. *Els arbres amics* o la recerca del propi paradís

3.2.1. Marc geogràfic

1. Pep Coll reprèn en aquesta novel·la els espais mítics de Bonarri (lloc d’alta muntanya; pàgines 9-44, 59, 97) i de Malpui, Llenasquer... (situats en el Pre-pirineu; pàgines 45, 46, 51, 54, 60, 73, 87, 89, 93). Ressegueix les referències a aquests espais i intenta caracteritzar-los com a llocs antagònics. Afegeix-les, després, a les que ja has recollit en fer les activitats de l’apartat «El mite de Malpui».

2. Un altre dels espais que esdevindran essencials per al Florenci és l’horta de Lleida (capítols 17 i 20). La néta del Florenci, per exemple (p. 116), travessa l’horta de Lleida amb bicicleta per portar menjar al seu padrí i ajudar-lo. Fixa’t en la descripció que la novel·la fa del paisatge d’horta i compara-la amb l’article següent del mateix Pep Coll, tot subratllant els elements iguals o semblants:

Pels camins de l’Horta

Ara que ha arribat el bon temps et plau de passejar amb bicicleta pels camins de l’Horta de Lleida. Tot just has deixat enrere l’últim edifici, quan comences a endinsar-te en un món nou: un acollidor jardí de fruiters solcat per laberints de camins i de regs. A la primera recta t’avança una ciclista, amb la samarreta multicolor enganxada al cos com una segona pell. Tu però, no tens pressa i observes els fruiters, que ara viuen moments decisius. Mires com els préssecs treuen el nasset sota les despulles de les flors pansides; et fixes en les peres, petites i turgents com pits adolescents abans que comencin a penjar com mamelles madures; olores el perfum de les pomeres, sempre més romanceres i assenyades a l’hora de florir.

No gaire lluny del camí, els roncs monòtons d’un tractor bressolen el pagès que el mena. Aquestes nits d’abril, l’home deu dormir malament, amb un ull obert espiant el termòmetre. Es malfia d’aquest estiu prematur que va arribar de cop el Dissabte Sant. El pagès de l’Horta sap per experiència que qualsevol matinada pot gelar. No cal haver llegit el poeta per saber que «un matí d’abril pot passar la mort sobre un món desvetllat amb tots els noms florits». De dia el pagès tampoc no dorm. Sulfata, rega, escolta l’home del temps, i sobretot somia en una bona collita i en el preu de la fruita... Gat escaldat com és, sap que fins al maig no podrà respirar tranquil pel fred, i que llavors començarà el neguit de les bromades. Els pagesos de l’Horta no dormen mai, ni a l’hivern, que han d’esporgar sota la boira.

A mitja pujada canvies el pinyó i travesses la sèquia que marca el límit entre el regadiu i el secà. El gran oasi de l’Horta és clapat per petits deserts aturonats.

Mortes de set, les botges envegen les pomeres que només uns metres més avall riuen amb totes les seues flors, amb un pam d'aigua als peus.

Mentre tornes cap a la ciutat –tan llunyana, però tan a tocar– penses que l'Horta és tot un món, on, com a tot arreu, també hi ha plantes riques i pobres, i penses també que, sense l'aigua dels rius del Pirineu, l'Horta fóra un desert, en lloc del rebost d'Europa.

(Segre [Lleida], 26.4.92)

3. Amb l'excusa de conèixer els detalls de l'herència que l'oncle Florence Pradinas ha deixat al Florenci, el narrador descriu un tercer espai important en la novel·la: el nord de Califòrnia (EUA). Transcriu els trossets que parlen d'aquest nou espai geogràfic i dels seus trets culturals més característics (capítol 19).

3.2.2. Temes

1. La novel·la presenta diferents **ecosistemes forestals**. De la guia d'arbres i arbustos que trobaràs al final del llibre, tria **cinc** exemplars d'arbustos, d'arbres de ribera o que es crien en llocs humits i/o exòtics, d'arbres fruiters de l'horta, d'arbres d'alta muntanya, d'arbres que es poden trobar en places, carrers i jardins de la ciutat, i **dos** exemplars d'arbres de secà. Classifica'ls en el quadre següent i anota al costat de cadascun un parell de característiques. Pots, si vols, complementar la informació del llibre de Pep Coll amb el teu llibre de Naturals o amb el catàleg d'arbres que Anna Alberni inventaria en el poemari *Arbres* de Josep Carner (Butxaca 62, Ed. 62, pp. 208-220):

ARBUSTOS I ARBRES	NOM	CARACTERÍSTIQUES
Arbustos		
Arbres ribera o llocs humits		
Arbres de l'horta		
Arbres de secà		

Arbres d'alta muntanya		
Arbres de ciutat		

2. A partir de la mateixa guia del final del llibre, anota la simbologia (mitologia) dels arbustos i arbres següents: avellaner, cep, savina; ametller, bedoll, figuera, lledoner, noguera, olivera, palmera, roure i sequoia.

3. Enmig de la trama de la novel·la, apareixen una sèrie d'arbres i arbustos que tenen un significat especial per al Florenci i dels quals s'exposen les qualitats o virtuts. Vés-les resseguint i esquematitza-les en el quadre següent:

freixe (p. 24-25)	
avet (p. 36-37)	
roure (p. 36-37)	
bedoll (p. 37)	
cep (p. 45-46)	
ametller (p. 38)	
avellaner (p. 41)	
olivera (p. 71)	

4. Hi ha molts poetes (Verdaguer, Maragall, Costa i Llobera, Alcover, Carner, Guerau de Liost, Sagarra, Espriu...) que han cantat en els seus versos diferents tipus d'arbres. Busca en els seus llibres poemes que tinguin a veure amb sis dels arbres que apareixen a la novel·la de Pep Coll. Tria els que més t'agradin i transcriu-los sencers (si són curts) o agafa'n només alguna estrofa o alguns versos (si són llargs). Per fer aquesta recerca,

pots partir d'alguna Antologia de la poesia catalana o del poemari *Arbres* de Josep Carner.

5. Debateu a classe un dels temes següents:

- a) El respecte a la natura.
- b) El futur dels nostres boscos.
- c) El canvi climàtic i la limitació dels recursos naturals.

6. Els diversos oficis pels quals passa el Florenci es converteixen en una excusa novel·lística per parlar de la **ramaderia** i de l'**agricultura**. Ressegueix en la novel·la tots aquells elements que van lligats a l'ofici i a la vida de pastor. Intenta definir, sintetitzant la informació que hi trobis, les característiques d'aquest ofici. Informa't també sobre la transhumància (pp. 40-44).

7. Com ja saps, no hi ha pastor que no tingui el seu gos d'atura fidel. En la novel·la apareix el Pelut, a qui el Florenci tracta amb una gran delicadesa. Rellegeix les pàgines que s'hi refereixen (pp. 32, 43-44, 47, 51, 59, 61, 73-74) i demostra –mitjançant algunes citacions– la tendresa, l'afecte i la humanitat que li demostren tant el Florenci com el mateix narrador. Observa també el tractament afectuós cap a un altre animal, la Cendra, en les pàgines 12-19.

8. Un altre escriptor de Ponent, Josep Vallverdú, va convertir un gos en protagonista de tota una novel·la. A quin gos i a quina novel·la ens referim? Què saps d'aquest protagonista creat per Vallverdú? Hi veus algunes coincidències amb el Pelut d'*Els arbres amics*?

9. Aquesta novel·la constitueix també tota una lliçó sobre la vida i l'ofici de pagès, i s'hi expliquen, per exemple, diferents tècniques aplicades als arbres i a alguns arbustos (la poda, la plantació a *palmeta*, l'empelt...) que els pagesos fan servir en el seu ofici. Tria'n un parell i descriu-les d'acord amb el que es diu en la novel·la (cep i vinya, p.46; olivera, p. 52; fruiters, pp. 97-98; ametller, pp. 83-85).

10. Rellegeix els dos primers paràgrafs de la pàgina 86, en els quals es parla d'una lluita entre les oliveres i els ametllers, anomenada «guerra subterrània de les arrels». Explica en què consisteix aquesta guerra.

11. Un tema recurrent en l'obra de Pep Coll –tant en els recull de llegendes i rondalles com en les seues obres de ficció– és la diferència entre **rics** i **pobres**. Analitza aquest tema a partir de les referències que trobaràs, sobretot, en les pàgines 59, 69, 70 i 74.

12. En aquesta novel·la, l'itinerari vital del personatge-protagonista va lligat a la **història** o als costums del país. En aquest sentit, recull de la novel·la tots aquells elements que ens ajuden a comprendre els fets històrics i els costums de les terres pirinenques.

13. Ressegueix en la novel·la dos dels moments històrics clau de la Catalunya del segle XX: a) la Guerra civil espanyola i b) el règim del general Franco. Contrasta el que es diu en la novel·la (en els capítols 10 i 11 pel que fa a la Guerra i a partir del 12 pel que fa a la Postguerra) amb la informació que trobis en el teu llibre de Socials o d'Història, i analitza, sobretot, l'actitud o posició que adopta el Florenci davant d'aquests dos fets

històrics. Informa't també sobre «la guerra d'Àfrica» (p. 23), el conflicte que Espanya mantenia encara l'any 1923 al nord d'aquell continent.

14. Florenci Pradinàs ha d'emigrar de Malpui a l'horta de Lleida, a causa de la crisi de l'agricultura tradicional que es produeix en el camp català a mitjan segle XX. Llegeix el que en diu la novel·la (pp. 82-83, 87) i amplia-ho amb altres informacions del teu llibre de Social o Història que parlin del procés migratori de la Catalunya rural cap a les ciutats.

15. Feu un debat a classe sobre els processos migratoris en la Catalunya d'avui: ¿Quins paral·lelismes trobeu entre la gent de muntanya que emigrà a partir dels anys cinquanta i les persones d'altres països (especialment del Magrib, de Sud-amèrica i dels països de l'est d'Europa) que han fet cap a Catalunya? ¿De quina manera la diversitat cultural és un element enriquidor per al país d'acollida, en aquest cas Catalunya?

3.2.3. Personatges

1. A l'inici de la novel·la, el narrador ens explica el curiós naixement del Florenci. Després de localitzar-ne el fragment, digues:

- a) A què és comparat l'interior del tronc del roure d'on trauen la criatura?
- b) Com creus que es pot relacionar això amb la trajectòria professional del Florenci?

2. Esmenta els diferents oficis que el Florenci exerceix al llarg de la seua vida i digues en quin/s capítol/s se'n parla.

Oficis	Nom de l'ofici	Capítol/s que en parlen
1r.		
2n.		
3r.		
4t.		
5è.		
6è.		

3. Hauràs observat que una de les dèries del Florenci és enfilear-se als arbres. De fet, encara nadó, ell i la Cendra –la gata– fugen de casa i pugen fins a la branca més alta d'una noguera. Rellegeix aquesta escena (p.13-15) i localitza'n altres en què veiem un Florenci feliç enfileat dalt d'un arbre (com es diu en la novel·la: «*L'ensurt de la noguera no li va servir d'escarment, al petit Florenci; al contrari, va agafar gust a enfilear-se als arbres darrere la Cendra*», p. 16). Esmenta breument aquestes escenes i anota-hi la pàgina corresponent.

4. A l'edat de dos anys, el Florenci ja es guanya les garrofes i tothom se'l disputa pel seu bon ofici:

- a) De quin ofici es tracta?
- b) En què consisteix exactament? Hi ha algú més que l'ajuda?
- c) Té alguna/es habilitat/s especial/s perquè tots els pagesos el vulguin contractar?

5. Florenci és un enamorat dels arbres, fins a convertir-se en la seua gran passió –o fins i tot la seua obsessió–, i en cap moment se'n penedeix (com diu ell mateix: «*Si nasqués una altra vegada, m'agradaria tornar a fer el mateix, mira què et dic!*»). Tria i comenta breument un parell d'escenes que demostrin la certesa d'aquesta afirmació.

6. Explica breument el pas del Florenci per l'escola (p. 18-31). Fes una atenció especial a l'escena de les lletres i dels nombres, on es demostra allò que més endavant dirà del Florenci el pastor Tura: que es tracta d'un noi «*llest com l'argent viu*» (p. 34).

7. Un dels aspectes importants d'aquesta novel·la és la relació entre el Florenci i el pastor Tura. Recull els elements presents en la novel·la (especialment als capítols 5 i 6) que et permetin de fer una descripció d'aquest pastor i de presentar el lligam que hi ha entre tots dos personatges:

Descripció del Tura	Lligams entre el Tura i el Florenci

8. Digues quin és l'ofici dels altres germans del Florenci: l'Alfons, el Benet, el Ciriri i el Cirili, l'Esteve i el Dionís (cap. 13)

9. A cal Batllell, que és la casa més rica de Malpui, Florenci hi troba feina i alguna cosa més. Comenta –rellegint la novel·la a partir de la p. 46– la importància que té aquesta família de Malpui en la vida del Florenci.

10. Un bon dia, el Florenci emprèn l'ofici de guardabosc (caps. 15 i 16):

- a) Què i/o qui l'empeny a fer-se guarda forestal?
- b) Li resulta una experiència del tot satisfactòria?

c) Per quin motiu deixa d'exercir aquest ofici?

11. El Florenci és també un home amant de la llibertat. Hi ha algun/s moment/s en la novel·la on es pugui veure un Florenci que rebutja tot allò que va contra la llibertat de la persona humana? Reprodueix-ne el/s fragment/s o resumeix-ne la idea.

12. L'enginy i la imaginació són qualitats que van estretament lligades al personatge del Florenci. Destaca alguna/es escena/es que ens presentin el Florenci com un home enginyós i imaginatiu.

13. Quan l'acomiaten de guardabosc, el Florenci es converteix en pagès de l'horta de Lleida (Cap. 17). Contesta les preguntes següents:

- a) Qui li n'havia parlat abans, de l'horta de Lleida?
- b) Què fa la família del Florenci per poder comprar les terres de l'horta?
- c) Es tracta d'un bon negoci? Per què?
- d) Es pot dir que l'experiència del Florenci com a pagès de l'horta és completament inútil? Per què?

14. De pagès de l'horta, el Florenci passa a jardiner municipal (Cap. 17 i 18). Digues com hi va a parar i comenta alguna altra anècdota curiosa lligada a aquesta nova feina del Florenci.

15. Així que va comprant nous exemplars per al seu projecte de palau forestal, el Florenci es va arruïnant. És llavors que un fet inesperat canvia la sort del Florenci i de la seua família. A quin fet ens referim? Dóna'n detalls.

16. El Florenci, ja milionari, celebra una festa a la qual convida tota la seua família (pp.106-107). Respon a les preguntes següents:

- a) En què consisteix el regal que fa a cadascun dels personatges reunits?
- b) Quines reaccions provoca el regal en els diferents membres de la família?
- c) Et sembla coherent la manera d'actuar del Florenci? Raona la resposta.

17. Quina mena de descobriment relacionat amb el món dels arbres fa el Florenci en el seu viatge a San Francisco (Califòrnia) per arreglar tota la paperassa de l'herència de l'oncle Florence Pradinas?

18. Al capítol 20, la novel·la ens explica el projecte més ambiciós del Florenci: el de construir un palau forestal. Després de rellegir aquest capítol, completa:

Model en què s'inspira el projecte	
Forma que té el centre de la figura	
Nombre d'arbres a cada nau	
Nom de cada portal	
Arbres del portal de la Muntanya	

Arbre plantat al punt mig del creuer	
Dimensions de la sequoia	
Procedència dels faigs i plàtans	
Nombre d'exemplars (arbres i arbustos)	

19. La gent de l'horta lleidatana coneix el Florenci amb el nom de «el boig de les garses» i el seu fill Joan insinua que potser caldria tancar-lo en una «residència de salut mental»; a més, ja vell, s'instal·la en una barraca situada entre les branques de la sequoia. De tot plegat i del que has anat llegint en la novel·la, contesta les preguntes següents i raona les teues respostes:

- Penses que el Florenci és un boig i un solitari?
- Trobes algun tipus de relació entre *Els arbres amics* i l'última novel·la de Pep Coll (fins ara) *El salvatge dels Pirineus*?

20. Cap al final de la novel·la, en un breu repàs del que ha estat la seua vida al costat dels arbres, el Florenci es mostra un punt desencisat. Després de llegir el fragment que reproduïm a continuació –tota una filosofia de la vida–, respon:

«Un altre que parla del ditxós paradís dels arbres!», va pensar el Florenci. Va recordar el Tura, el primer que li n'havia parlat, referint-se als conreus de Malpui. Al cap d'uns anys de viure-hi, o millor dit de matar-s'hi treballant, va comprovar que aquella terra, seca i pedregosa, de paradís no en tenia re. Més tard va ser la Cecília, la que li va fer creure que el paradís dels arbres era a l'horta de Lleida, i quan hi va ser, ell s'ho va trobar...

–El paradís dels arbres no existeix enlloc –va sentenciar el Florenci–. Se l'ha de construir un mateix. (p. 110)

- A què es pot atribuir aquest cert desencant?
- Explica el significat o intenció de la sentència final.
- Completa la resposta anterior amb l'ajut de la frase següent: *«El palau, a fi de comptes, volia ser l'obra culminant de la seua vida: l'autèntic paradís dels arbres.» (p. 115)*

21. Una de les característiques d'aquesta novel·la és l'aparició d'elements premonitoris –en les primeres pàgines, sobretot– que el lector acaba de relacionar així que llegeix la part final de la història. En aquest sentit,

- relaciona l'escena de l'herència (p.105) amb la que explica la decisió familiar de posar-li Florenci de nom (p.11);
- fes la mateixa cosa amb l'escena de la mort del Florenci (p.117), d'una banda, i la de la soca de roure vella i oberta per un llamp (p.10) i les escenes del bedoll (p.35-37, 62), de l'altra.

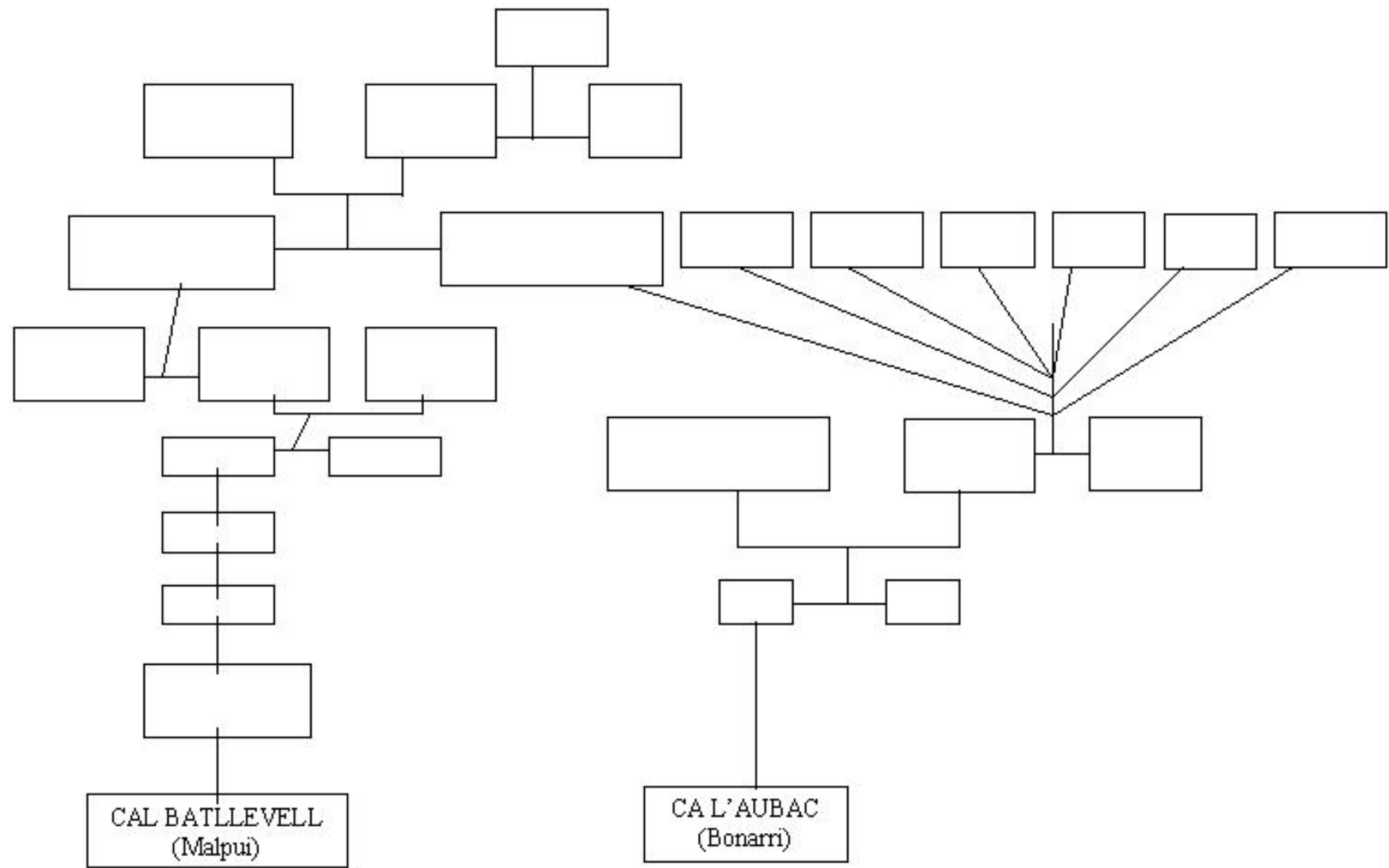
22. Diu el narrador de la novel·la:

Un oncle de l'Angelina, que feia d'advocat a Barcelona, va regalar-los un quadre emmarcat on hi havia l'arbre genealògic de la família Batllell. Una soca robusta, plantada l'any 1712 per un tal Antoni Gassa, s'enfilava ben dreta al llarg de més de dos-cents anys, obrint camals a dreta i esquerra fins al branquilló de la copa, anomenat «Angelina Gassa (1920)». Al seu costat hi havia una branca nova, «Florenci Pradinàs (1918)», enganxada a la dona com un empelt. El dia que va penjar el quadre a la paret del menjador, el Florenci se'l va mirar i remirar durant molta estona. (p.81).

Partint d'aquest fragment i amb les dades que et forneix la resta de la novel·la, completa els arbres genealògics del Florenci (Ca l'Aubac) i de l'Angelina (Cal Batllell). (Pot ser-te útil la informació de les pàgines 9, 11, 76, 77, 81, 82). Després –i seguint el mateix model o dibuixant un arbre amb un bon tronc, camals i branques–, demana informació a la teua família per fer el teu propi arbre genealògic.

23. La novel·la explica la trajectòria vital d'un personatge, Florenci Pradinàs, des que naix fins que mor, que és una de les característiques que solem trobar en les obres de ficció de Pep Coll. D'*Els arbres amics*, hem triat alguns dels moments clau i/o curiosos i altres tipus de dades d'aquest personatge.

Ara, afegeix, en la graella següent, les dades que falten en els apartats «Any / Època», «Lloc», «Edat Florenci» i «Moments clau i/o curiosos». A més, en l'apartat de «Moments clau i/o curiosos» pots afegir informació teua a la que nosaltres hem posat, i en el de «Frase/s i / o fragment/s significatiu/s» cal afegir-hi aquelles frases o petits fragments que t'han agradat especialment o que et semblen també significatius (és possible que hagi de deduir algunes de les dades i que et costi una mica d'omplir tots els requadres; de tota manera prova de completar-la tant com puguis):

Any / Època	Lloc	Edat Florenci	Moments clau i / o curiosos	Frase/s i / o fragment/s significatiu/s
16.10.1918	Bonarri	--		<ul style="list-style-type: none"> «La mare l'havia faixat abans d'entaforar-lo a la soca del roure» (p. 10)
1920		2 anys	fa d'estaquirot vivent, d'espantaocells professional	<ul style="list-style-type: none"> «[...] el petit Florenci es posà a fer guàrdia envoltat de flors de cirerer. Així doncs, tot just si tenia dos anys complerts i ja es guanyava la vida com una persona gran.» (p. 17)
1923	Bonarri	■		<ul style="list-style-type: none"> «[...] el seu fill té l'obligació de venir a l'escola, hi ha una llei del govern que hi obliga. Si la setmana entrant no ve, el denunciaré a la guàrdia civil d'Esterri. Li prometo que ho faré!» (p. 18) «[...] em fa l'efecte, senyor Tites que hauré de buscar algú que m'ajudi a descobrir-lo, aquest tresor que porto dins del cap. Un mestre com vostè, que no sap diferenciar el ginebró de la savina, no crec pas que em pugui orientar.» (p. 31)
	Bonarri	11 anys		<ul style="list-style-type: none"> «El dia 30 de novembre, el Tura i el seu ajudant van emprendre la marxa cap a les pastures d'hivern. Més avall de Bonarri, van barrejar les ovelles amb altres ramades que feien la mateixa ruta. En total, es van reunir dos milers de caps de bestiar, conduïts per sis pastors, tres al davant i tres al darrere, i ajudats per deu gossos, entre ells el Pelut. Al Florenci li agradava obrir la marxa al davant de tot, armat del seu bastó.» (p. 42)

		16 anys	fa de pagès a Malpui (poda la vinya i les oliveres); mosso a cal Batllell; s'enamora de l'Angelina	<ul style="list-style-type: none"> • «Quan trobava un pagès treballant, es posava al seu costat i, sense demanar-li permís, l'ajudava en la feina que fos.» (p. 47) • «El Florenci es va enfil·lar il·lusionat en un dels camals de l'olivera i a la primera carícia la branca va deixar caure una pluja d'olives damunt de les borrasses que havien estès sota l'arbre. Al plegar al vespre, l'amo va felicitar-lo per la rapidesa amb què n'havia après.» (p. 48) • «Ell, el mosso més insignificant de la casa, que, com qui diu, no tenia on caure mort, pretenia una noia que ho tenia tot: era maca, rica, instruïda i elegant. I posats a tenir, fins i tot li tenia el cor robat. A pesar dels entrebancs, el noi l'estimava: per ella no li hagués fet re de trencar-se el cap.» (p. 53)
1936			Guerra civil; fuig a França; camp de concentració; soldat republicà; fa esclatar un polvorí; cau en mans dels feixistes; 12 mesos com a soldat	<ul style="list-style-type: none"> • «—Als uns els diuen feixistes —explica el francès—. Els altres són els republicans. »El Florenci no sap quin escollir: tots dos li sonen igual d'estranyos. Després, quan li aclareix que Catalunya (i, per tant, Malpui) cau dins de la zona republicana, es decanta per aquestos. Llavors el fan pujar al camió de la filera esquerra i poc després parteix de nou cap a la guerra de la qual havia fugit mig any enrere.» (p. 64) • «Mentre el Florenci contemplava embadalit el gran arbre de foc, els seus companys de trinxera corrien cames ajudeu-me, alguns prop d'on ell estava aturat. Un que el coneixia li va dir que toqués el dos de pressa, que si l'atrapava el capità l'afusellaria.» (p. 67)

	Malpui	21 anys		<ul style="list-style-type: none"> • «Tenia la intenció de quedar-se a Malpui i esperar que tornessin els seus. Però, on viuria entretant? I què menjaria? No era gens fàcil, de trobar feina al poble. Va passar casa per casa oferint-se a treballar de jornalero, però a tot arreu li deien que de bona gana el llogarien però que la guerra havia fet malbé les collites i no hi havia menjar ni per a ells.» (p. 69) • «El Florenci, brut de pols i de suor, no gosava abraçar-la gaire fort per por d'empastifar-li el vestit. Durant l'abraçada no es van dir re. Sobraven les paraules. L'essencial era que ells dos, a pesar dels anys, a pesar de la distància a què els havia abocat la guerra, a pesar de tot, ells dos eren vius i es continuaven estimant.» (p. 73)
maig 1942				<ul style="list-style-type: none"> • «[...] l'Angelina es va treure la roba negra que portava en senyal de dol per la mort del pare i es va posar el vestit blanc de núvia. Tot i l'absència de l'amo, la viuda va voler una festa ben sonada, digna de cal Batllell de Malpui. Després de la cerimònia religiosa a l'església del poble, el banquet de noces va tenir lloc a la Fonda Cortina de la Pobla, que era el restaurant més afamat de la comarca. Al casament hi van assistir cinc-cents convidats, entre parents i amics de cada família.» (p. 76) • «La viuda manava en tot, excepte en les oliveres. El Florenci les tenia reservades per a ell, i no permetia que ningú en toqués una fulla sense el seu consentiment. Era ell qui les esporgava i, a l'hora de recollir les olives, qui dirigia les operacions de la collita.» (p. 82)
1944	Malpui		naix el primer fill, l'Antoni	<ul style="list-style-type: none"> • «Al cap de dos anys del casament va néixer el primer fill. Li van posar Antoni, igual que l'avi en pau descansi, que a la vegada es deia com el besavi, i aquest com el rebesavi, i així fins moltes generacions enrere.» (p. 82)

		27 anys	<ul style="list-style-type: none"> • «Els treballs del camp que fins llavors es feien amb la suor de les persones i dels animals es van mecanitzar. D'aquesta manera, es produïa més i més fàcilment, i per tant, els productes es podien vendre tirats de preu.» (p. 82) • «De manera que va arrencar les oliveres de la finca i al seu lloc va plantar-hi ametllers, “l'arbre dels torrons” que deia el Tura. L'ametller era un arbre jove i modern que prometia molt. »I ja tenim el Florenci, il·lusionat amb els ametllers com una criatura amb una joguina nova.» (p. 83)
1958		40 anys	<ul style="list-style-type: none"> • «Al cap d'una setmana el Florenci es posava sota les ordres d'un enginyer forestal. Li van donar un uniforme de guarda, com el que havia portat fent de soldat però més nou, i una pistola de mentida, una arma que només servia per espantar els que hi anessin amb males intencions de robar fusta. Els boscos queien lluny i no s'hi podia pas anar a peu, sinó amb jeep a través de pistes forestals. L'enginyer li va dir que s'havia de treure el carnet de conduir com més aviat millor. El Florenci va tornar al pis molt desanimat.» (p. 88)
	Lleida		<ul style="list-style-type: none"> • «Des del punt de vista econòmic, l'explotació agrícola de la Torre Batllell va ser un fracàs. Tot aquell poti-poti de fruiters barrejats, que s'havia de conrear a mà perquè el tractor no podia circular entre els arbres, no donava ni per pagar els adobs ni els sulfats que el Florenci hi escampava. Per tirar la casa endavant, l'Angelina en tenia sort de la consulta del fill.» (p. 99)

			<p>visita de Franco a Lleida; ensarrona Franco; funcionari de l'Ajuntament de Lleida com a jardiner municipal</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «–I aquestes rodones més grosses? –va preguntar intrigat. »–Corresponen als darrers trenta-tres anys –va dir el Florenci–. Justament des que Sa Excel·lència governa Espanya. Són anys de vaques grasses, diguin lo que vulguin els enemics de la pàtria; l'arbre prou que ho proclama.» (p. 101) • «Els anys de jardiner municipal va ser molt fructífers. El Florenci va omplir els carrers, places i parcs de Lleida d'escultures magnífiques de fusta viva, escultures que de fet tan sols ell contemplava, ja que la gent de ciutat, a part de ser incapaços de distingir una acàcia d'un oliver no acostumen a perdre el temps.» (p. 102)
1982				<ul style="list-style-type: none"> • «Li quedaven un parell d'anys per retirar-se de jardiner municipal, quan un bon dia el Florenci va engegar la feina a rodar. Va dir que no podia esperar més, que ell tenia coses més importants a fer que cavar jardinetes i cultivar parterres. Aquesta decisió tan arrauxada volia dir renunciar al sou que li correspondria com a jubilat.» (p. 102)
		65 anys		<ul style="list-style-type: none"> • «–Enhorabona, pare: ets multimilionari!.» (p. 105) • «Al cap de dues hores, l'helicòpter va tornar a San Francisco. El Florenci estava entusiasmat per la descoberta de les sequoies.» (p. 108) • «[...] ha arribat el moment d'explicar fil per randa l'obra del palau forestal. En una primera aproximació, es podria definir com un edifici monumental construït amb arbres en comptes de pedres. Un edifici però també un jardí, ja que els arbres havien de continuar vius. El jardí monument ocupava una extensió aproximada de cinc hectàrees a la finca de la Torre Batllell.» (p. 112)

		75 anys	va envellint, li fallen les cames; s'instal·la a viure al cor del seu palau forestal	<ul style="list-style-type: none"> • «Amb una planxa d'uralita i quatre fustots es va muntar una barraca a les branques de la sequoia, i allà feia vida estiu i hivern.» (p. 115)
	Lleida			<ul style="list-style-type: none"> • «Quan l'Angelina va arribar a Urgències encara no havia mort. Al veure la dona abocada damunt de la llitera, el ferit va fer un gran esforç per enraonar: »–Vull que sàpigues –va balbucejar– que no he sigut mai un desgraciat. »–Ni jo tampoc –va somicar la vella–. Aquella figa tan dolça que em vas donar, te'n recordes?... –L'emoció li impedia articular les paraules.» (p. 117)

3.2.4. Tècniques, recursos i llenguatge

1. Es pot definir *Els arbres amics* com una **novel·la de formació** o d'aprenentatge, un «gènere novel·lístic en el qual es narra la història d'un personatge al llarg de la seva formació intel·lectual, moral o sentimental, entre la joventut i la maduresa. [...] Originàriament s'anomena *Bildungsroman*, terme alemany que significa “novel·la de formació o d'educació”» (Margarida Aritzeta, *Diccionari de termes literaris*, Edicions 62, p. 134). Relaciona aquesta definició amb diferents passatges d'*Els arbres amics* que permetin d'adscriure-la a aquest gènere novel·lístic (pots començar pel segon paràgraf de la pàgina 18).

2. Cada capítol d'*Els arbres amics* constitueix una aventura o episodi vital diferent lligat estretament a les diverses espècies d'arbustos i arbres que desfilen per la novel·la. Comprova si això funciona realment així agafant-ne com a mostra només els quatre primers capítols, i digues sintèticament quina és l'aventura o episodi vital del protagonista i els arbres o arbustos que s'hi relacionen.

3. En la novel·la trobaràs diverses referències a la **saviesa popular**, que resideix en la memòria de les persones grans dels Pirineus. Localitza-les (pp. 31, 40-41, 43, 79), compara-les amb el que diem a les activitats de l'apartat «La tradició oral» i redacta un escrit sobre aquest tema.

4. Un dels trets estilístics que trobem en la literatura de Pep Coll és l'art de l'autor a l'hora de contar històries. Amb l'ús de tècniques lligades a l'**oralitat**, Coll inclou en les seues obres de ficció llegendes i rondalles –tant les tradicionals com les inventades per ell–, que donen un to amè i divertit al relat o a la novel·la. Comprova-ho rellegant la rondalla de l'esbarzer (pp. 34-35) i la història de la figuera i el campanar (pp. 53-58). Destaca'n, després, els trets orals que hi apareixen: ús del diàleg, tipus de mots, connectors textuais, personificacions, etc.

5. Pep Coll incorpora també en *Els arbres amics* llegendes o referències a **mites bíblics i grecolatins**, en concret el de Moisès i l'esbarzer en flames (p. 27), el de l'«angelet trapella» (Cupido) (pp. 72 i 74) i el dels enamorats Brauli i Filomena (Filèmon i Baucis) (pp. 79-81). Completa la informació sobre els mites de Moisès i Cupido, i comprova el paral·lelisme existent entre la història de Brauli i Filomena i el mite de Filèmon i Baucis cantat pel poeta llatí Ovidi (les *Metamorfosis*, llibre VIII).

6. També les **supersticions** i els **elements màgics i onírics** són presents en la novel·la. Així per exemple, els familiars descobreixen en el ventre del Florenci infant un petit bony (una hèrnia) i sotmeten el menut a una pràctica supersticiosa perquè pugui sanar (pp. 11-12). Resumeix-la.

7. Reprodueix, de la pàgina 24, la fórmula màgica que el pastor Tura recita davant del Florenci per aconseguir que una branca de freixe emeti sons musicals i resumeix-ne el ritual que cal seguir.

8. De la història de la sequoia (pp. 108-111), destaca'n l'aspecte sagrat que té aquest arbre per als indis cherokees.

9. Rellegeix el somni que té el Florenci a les pàgines 65-66 i intenta explicar-ne el significat.

10. En el capítol 4, s'explica la història d'un tresor amagat sota un arbust, una de les llegendes tradicionals dels Pirineus, i al llarg de l'obra es fan diverses referències a la nit màgica de Sant Joan (a l'apartat d'aquest dossier en què parlem de les encantades, «Mites», hi trobaràs una activitat). Omple el quadre següent destacant els aspectes essencials que es refereixen a la nit de Sant Joan:

naixement Florenci (pp. 11-12)	tresor amagat (Cap. 4)	baixada de les falles (p. 26)	pas de les estacions (p. 30)

11. Tal i com t'expliquem en l'apartat «La creació literària» d'aquest dossier, Pep Coll tendeix a utilitzar diferents **imatges** que relacionen alguns oficis populars amb el de l'escriptor o de l'artista. A *Els arbres amics*, això també apareix en els personatges del Florenci i de la Cecília: si bé el Florenci (pp. 91-92, 94-95, 97-99, 102, 115) es dedica a transformar la natura per fer-la més bella, la Cecília (pp. 70-71) fa escultures de pedra amb motius al·legòrics (l'amor, la llibertat...). Rellegeix aquestes pàgines i explicita els termes del símil esporgador / escultora – artista.

12. Un altre aspecte estretament lligat amb l'activitat anterior és la lluita que l'artista manté amb la seua obra. El Florenci, en esporgar els arbres, els fa més bells i artístics, és cert, però la natura, que té les seues pròpies lleis, s'hi rebel·la desmantellant-li i destrossant-li l'obra. Recull en la novel·la exemples ben clars d'aquest combat a què es lliuren el Florenci i la Natura.

13. Cerca per Internet informació sobre el «*Land art*» i estableix els possibles paral·lelismes entre aquesta pràctica artística i la manera de fer del Florenci, aquest escultor de la fusta viva.

14. L'ofici d'esporgador també permet de ser comparat amb el de mestre. Fixa't en allò que Pep Coll explica en una entrevista:

–Ell té una mentalitat d'artista, de creador, i no s'amotlla als convencionalismes. Un caràcter d'artista vol dir un caràcter lliure, i amb els arbres, com dieu, té una relació de mestre-alumne. Ell vol fer els arbres a la seva imatge. I s'hi planteja la qüestió de fins a quin punt els arbres són lliures o estan escanyats per l'esporgador, que seria el mestre o educador [...]. –Sí. Li agraden els arbres, però no tots. Els torts, per exemple, gens. En certa manera li agraden perquè els vol fer millors, com les persones. És esporgador, artista, mestre. [...] –La semblança entre l'ofici de l'esporgador i el del mestre m'és familiar. [...] [sobre la mala imatge del mestre Tites que apareix en la novel·la] –Perquè no està arrelat al territori i pensa que els arbres importants són els que hi ha als llibres, no els que creixen al voltant.

(Lluís Bonada, *El Temps* [València], 21-27.9.04)

Estàs d'acord amb allò que diu Pep Coll? Raona la teua resposta.

15. De vegades els arbres es converteixen ells mateixos en un símil artístic. Com ha dit Pep Coll: «*El bedoll no dona fruits, la seva fusta no és especialment resistent i cap animal en menja les fulles: en canvi, canvia molt de colors, és un arbre artista*» (en l'article d'Ignasi Aragay, *Avui* [Barcelona], 8.9.04). Comprova i explica la veracitat d'aquesta idea en el fragment de la novel·la que parla del «bedoll» (p. 37) i en el capítol 16, en què Florenci simula l'incendi d'un bosc de faigs.

16. L'**humor** és un altre tret comú a la majoria d'obres de Pep Coll. Analitza el to humorístic que impregna el parell d'escenes següent: la de la guineu que confon el que hi ha dibuixat en una pissarra amb la realitat (pp. 22-23) i la que ens presenta el personatge històric de Francisco Franco (pp. 99-101). Fes un llistat dels components humorístics que hi saps veure.

18. A la pàgina 78, pots llegir els versos que el Benet ha escrit en honor del seu germà Florenci. La forma i el contingut d'aquests versos tenen a veure amb el gènere popular de l'**auca**. Busca informació sobre aquest gènere –què és i com s'elabora– al *Costumari Català* de Joan Amades o a la pàgina web titulada «La paret de les auques», www.auques.net. Després, confecciona amb altres companys i companyes de la classe una auca sobre el tema, personatge, fet històric, etc. que vulgueu.

19. A part de l'equilibri que, en les seues obres, demostra Pep Coll quant a l'**ús de la llengua** estàndard i el del dialecte geogràfic, la llengua literària de l'autor presenta algunes innovacions respecte de la normativa gramatical del català. En aquest sentit, localitza, al llarg de la novel·la els mots següents: «aquestos», «encabat», «lo» neutre, «l'hi» (en comptes de “la hi”, “li ho”...), «al» + infinitiu, «coneixe'l», «a mitjans del segle XX», etc., i contrasta l'ús que en fa Coll amb el que diuen les gramàtiques catalanes. Feu un debat, després, sobre aquesta qüestió amb el vostre professor o professora de Llengua Catalana i Literatura.

20. Transcriu les frases de la novel·la que contenen els mots següents: «molla» (p. 36), «besulles» (p. 37), «berena» (p. 45), «regodien» (p. 49), «verolaven» (p. 53), «desgrimpar» (p. 56), «pernejava» (p. 61), «gleva» (p. 62), «orques» (p. 71); busca'n, després, en un diccionari el significat i anota'l al costat de cada frase.

23. Fes l'inventari d'expressions referides a l'acte de “defecar” (‘expel·lir els excrements’) que apareixen en les pàgines 62 i 63 de la novel·la.

24. A *Els arbres amics* hi ha un gran nombre de comparacions entre els arbres i altres elements prou diferents, en principi. Localitza-les i ordena-les en dos blocs: **a)** les comparacions entre els arbres i les persones (pp. 23, 35, 65-66, 70, 91) i **b)** les comparacions entre els arbres i els edificis i/o monuments del món (pp. 87-88, 89, 102, 112). En base a aquestes que has recollit, inventa-te'n de noves i redacta un text que les inclogui.

25. En els primers paràgrafs del capítol 1, el narrador utilitza el present d'indicatiu per explicar una història passada, la del naixement del Florenci. Fixa't en aquest ús, transcriu-ne alguns exemples i digues amb quina intenció o finalitat et sembla que el narrador l'empra.

3.3. *El salvatge dels Pirineus*: l'inici de la novel·la

1. **Un exercici.** Pep Coll ha deixat dit en més d'una ocasió que una novel·la no és exactament una història, sinó que una novel·la –com ja va dir Mercè Rodoreda– són paraules; el que és important no és tant allò que es conta sinó la manera com la història és dita o contada. És amb les paraules, doncs, que l'escriptor atrapa el lector i el fa entrar en la trama de la novel·la. D'una forma semblant, els inicis, les primeres línies, d'una novel·la esdevenen sovint una altra de les fórmules eficaces que usa l'escriptor per despertar, en el lector, l'interès per la novel·la i aconseguir que s'hi interessi fins al final.

És per això que et transcrivim a continuació l'inici d'*El salvatge dels Pirineus* (2005), perquè el llegeixis amb atenció. Després fes la lectura del comentari que en fem i contesta les preguntes:

Aúuu! Aúuu! Aúuu! Una nova tongada de lladrucs va interrompre els murmuris monòtons de les últimes hores de la nit. Ressonaven en algun indret de la penya de Rocalta i s'abatien damunt les teulades i els carrers de Malpui com una pedregada d'estiu. El Sèbio de Perutxo es va rebotar damunt del matalàs de llana folrat pel llençol de cànem. Amén rebentessis d'una vegada!, va rondinar fet un manat de nervis. Es va incorporar tot posant els peus a terra, però aquesta vegada, en comptes d'anar a tancar la finestra de l'habitació, o de tornar-la a obrir perquè la calda encara era pitjor que els crits del gos, aquesta vegada l'home va encendre la palmatòria del canterano i es va calçar i vestir a corre-cuita. La dona, que va sentir la balda de la porta, va mormolar del llit estant:

–On vas, Sèbio?

–Aviat ho sabràs! Cagon lo ruc de Déu!

(El salvatge dels Pirineus, p. 9)

Del dir al mostrar

El novel·lista comença la història *mostrant* tot de sensacions diferents lligades a tots els sentits. Als ulls del lector, se'ns presenta, en el passat, una percepció més genèrica: unes sensacions d'enuig i un lloc concret: una cambra de Malpui on deduïm que hi ha un personatge que no sabem si és principal o no ho és: un Sèbio de Perutxo, que, quan enraona, usa expressions escatològiques i empeltades d'una forma de veure la religió molt popular, que expressen una actitud indignada: «Amén rebentessis d'una vegada» o «Cagon lo ruc de Déu».

Els sentits: d'entrada, els sons: lladrucs i murmuris. Després, tàctils: matalàs de llana folrat pels llençols de cànem. Després una sensació metafòrica interna del personatge: manat de nervis. Tàctil altre cop: els peus a terra. Sensual: la calda d'estiu. Visual: fosc i després llum, la palmatòria del canterano...

El narrador mostra el començament de la història mirant una habitació on hi ha els dos personatges que fan intervencions orals sense adreçar-se al lector. Són intervencions d'una oralitat directa i contundent.

El narrador s'ha esfumat de l'escena i només mostra el que sent i el que veu. Tres accions: un home indignat renega, s'aixeca i encén un llum. Només s'hi entreveu una comparació: els lladrucs del gos arriben com una pedregada d'estiu.

Semblantment, no se'ns diu res expressament sobre l'època ni el lloc, però les paraules «matalàs de llana folrat pel llençol de cànem», «palmatòria del canterano», «balda de la porta» ja ens donen el sabor d'una certa època: potser el 1800 i escaig tal com ens confirmarà la lectura de la novel·la.

Fora d'això, no se'ns anticipa res ni tampoc hi ha cap indicatiu clar de veu narrativa pròxima ni d'apel·lació a cap experiència comuna del lector. Ara el lector queda empès pel corrent de la història que segueix una velocitat i forma semblants en tot el primer capítol.

- a) DIR i MOSTRAR²⁹ són formes distintes de narrar una història. Amb què relacions el dir i amb què el mostrar? Justifica què et sembla més eficaç i quines característiques té una forma i l'altra?
- b) Què vol mostrar el fragment? Fes atenció als sentits, a les accions, a les maneres de parlar dels personatges.
- c) En quina època situaries l'escena? Per què?
- d) Hi ha l'anticipació d'alguna cosa que passarà en la novel·la? Quina és la tècnica bàsica, doncs, per atreure l'atenció?
- e) La veu narrativa, com et sembla que és: pròxima o llunyana als personatges?

2. Ara, perquè puguis veure aspectes diferents d'un inici de novel·la, llegeix el començament d'*El secret de la moixernera* (1988) i el comentari de sota. Després respon a les preguntes:

N'hi haurà prou de dir-vos, per ara, que sóc l'Amat Escrivà però al poble tothom em coneix pel Xic de la Tonya. Tinc vint anys i no compliré els vint-i-un perquè, a tot estirar, em queden un parell de dies de vida. ¿Coneixeu el cas de les ovelles atrapades en una borda, perquè se'ls ha ajustat la porta i no la saben obrir des de dins? ¿O la situació desesperada del moixonet enxampat a la llosella?... Val més, però, que no corri tant i vagi al gra, perquè, si començo a ficar cullerada en altres històries, no tindrè temps d'explicar-vos la meua, que és, al cap i a la fi, allò que m'interessa.

(El secret de la moixernera, p. 11)

L'inici de una novel·la marca certes pautes i promet certes expectatives

¿Com comença la novel·la *per persuadir el lector de la seua veritat* i alhora com ho fa perquè el lector *quedi atrapat en les seues argúcies literàries*? –diguem-ho així.

D'entrada usa una veu narrativa que s'identifica amb el protagonista: és la veu del protagonista que vol narrar la seua història. Després empra una tècnica més vella que l'anar a peu: ***amb el llenguatge amagar a consciència la informació completa que el narrador posseeix. O més exactament: mesurar-la, dosificar-la amb intenció i, en un sentit molt clar i potser paradoxal, anticipar-la en tota la seua complexesa.***

«N'hi haurà prou de dir-vos, per ara» és l'inici. El novel·lista controla –«jo sé més coses però només et diré, per ara, això»– i se situa amb claredat meridiana en “el dir” des del

²⁹ DIR: Expressa sense a penes distància entre narrador i protagonista. La veu narrativa és la mateixa que diu el narrador. MOSTRAR: Expressa amb distància variable el que el narrador veu, sent i escolta de la història que vol contar.

jo pròxim, quasi immediat, i pel que sabrem després, en el final de tota la història, el jo és atrapat com un «moixonet enxampat a la llosella».

Ocultació controlada i anticipació, doncs, expressat en un llenguatge que és original, significatiu i peculiar (i potser amb ressons de la infantesa: les trampes com a experiència infantil).

Tot seguit: la presentació d'una identitat personal amb dos noms: l'un vinculat al poble, a la comunitat –Xic de la Tonya– en què se subratlla la condició d'“home” i “fill de la mare”, i doncs, al vincle biològic; l'altre vinculat a l'escrit, a la literatura: «Amat Escrivà», talment com si el nom fos, clarament, una vinculació a la lletra impresa i al probable ofici d'escrivent.

«Tinc vint anys i no compliré els vint-i-un perquè, a tot estirar, em queden un parell de dies de vida.» El lector queda parat per la peripècia personal del personatge en plena juvenesa: per què li queden un parell de dies si és un jove en la flor de la vida?, pot preguntar-se el lector.

De més a més, el novel·lista empra la primera tècnica pròpia del llenguatge parlat: **apel·la directament a l'experiència comuna, compartida pel lector** (una manera més pròxima al contador oral o, fins i tot, al mestre?). «Coneixeu el cas de les ovelles atrapades en una borda?» i, després, es corregeix sobre la marxa «val més, però, que no corri tant» –una altra marca de llenguatge parlat, de conversa natural. Finalment, expressa allò que pretén narrar: la vida del personatge, d'ell mateix (atrapat a prop de la mort, com sabrem després).

En resum, potser el que més destaca en aquest començament és **el desig de proximitat amb el lector i, lligat amb això, el desig de veritat compartida: “jo em trobo acorralat i vull contar-te la meua vida”, ve a dir-nos el novel·lista.** Vol fer interessar el lector per la pròpia història. Les marques de conversa –l'apel·lar a l'experiència comuna i el corregir-se sobre la marxa– ho subratllen.

- a) Rellegeix el paràgraf que inicia la novel·la. Subratlla tots els verbs en forma personal del text. Indica quin és el més important, al teu parer.
- b) Què et suggereixen les imatges expressades pel novel·lista? Hi veus alguna relació amb la situació del protagonista que narra?
- c) 1. Assenyala alguna expressió característica del llenguatge col·loquial i mira de cercar-ne la utilitat de cara al lector que llegeix.
2. Hi veus, també, alguna manera de fer característica del llenguatge col·loquial?
- d) Els dos noms del protagonista podríem representar dues vessants de la personalitat del protagonista? Quines serien?
- e) La veu narrativa com la veus? Pròxima al protagonista o allunyada?

3. Finalment, et donem un altre inici de novel·la; en aquest cas, es tracta també d'una novel·la policíaca, d'intriga, *L'abominable crim de l'Alsina Graells* (1999), que se centra en l'assassinat d'un polític dins un cotxe de línia que fa el trajecte entre Barcelona i Lleida. Inspirant-te en els comentaris i respostes a les preguntes dels dos exercicis anteriors i amb l'ajut del professor/a, intenta demostrar la manera com el narrador vol atrapar, des del primer moment, l'atenció del lector:

El cadàver, malgrat ser de cartó-pedra, de plàstic o d'un material sintètic qualsevol, desprèn una pudor que empesta. L'inspector Sergi Massanés roman impertèrrit al seu pupitre, com si respirés el mateix aire insípid de sempre, amb els ulls clavats a la tarima on el professor manipula el maniquí. Bona part dels seus companys d'aula fan ganyotes de fàstic, alguns ostentosa­ment es tapen el nas amb els dits, d'altres, com el de l'esquerra, s'aixequen de la cadira disposats a sortir de l'aula. El professor es desentén per un moment del ninot, i fulmina amb la mirada els alumnes desertors: «La societat encara fa més pudor!», pontifica el de la bata blanca. «El que no pugui aguantar la pudor que ho deixi córrer. Massa delicat per a ser un bon policia!!»

(L'abominable crim de l'Alsina Graells, p. 9)

4. Ara, pensa el que podria ser la trama d'una novel·la teua i mira d'escriure les set o deu línies inicials. Després, compara i comenta aquest inici teu amb els de la resta de companys i companyes de la classe. Feu una votació per escollir-ne els dos o tres millors i animeu-vos a construir, si no una novel·la, almenys una petita narració.

V. LENGUA

1. La tasca de filòleg de Pep Coll

L'any 1991 sortí publicat un llibre importantíssim de Pep Coll, *El parlar del Pallars*, al qual dedicà uns quinze anys de feina i que mostra el vessant filològic de l'escriptor. Anys després, aquest assaig és encara vàlid per poder descobrir d'una manera ràpida i senzilla no només els trets dialectals més importants del pallarès sinó també el significat de mots i expressions que de vegades costa de trobar en els diccionaris habituals. D'aquest llibre, va escriure Ramon Sistac, professor de Dialectologia Catalana a la Universitat de Lleida:

Pep Coll domina molt especialment la realitat del seu medi –o del medi del qual procedeix– perquè, a més de tot el que hem dit, és un bon boletaire (com demostra també la seua producció literària). Ja ens hi anem atansant. Tot això incideix en un pregon coneixement del país, del seu país, el Pallars. Coneixement que va portar alguns dels seus conciutadans a fer-lo president del Centre d'Estudis del Pallars. I ara sí que ja tenim les dues premisses necessàries: coneixement de l'idioma i coneixement del Pallars. Ja només ens cal de lligar els dos conceptes: coneixement de l'idioma del Pallars.

Arribats ací, un toc d'alerta, no ens animéssim massa: l'idioma del Pallars no és res més que el català –pel que diu Joan Coromines pel cap baix de mil anys ençà–; però això ja ens ho explicarà l'autor.

[...] És a dir, un llibre de dialectologia light. Light en el bon sentit de l'expressió: no es tracta dels continguts, perquè realment hi trobarem un estudi rigorós i uns materials importants. Més aviat és la presentació, allò que és light. No som pas davant d'un treball fet per a ús d'especialistes (per bé que aquests també en trauran profit), i aquest n'és el principal mèrit: tot hi ha estat posat a l'abast de tothom, fins i tot dels mateixos pallaresos. I crec que ho agrairan.

(Ramon Sistac, Pròleg a *El parlar del Pallars*)

1. Observa el paral·lelisme entre la tasca de recollida de mots i d'històries a què es lliura mossèn Serafí, el rector de Malpui, en el fragment següent de la novel·la *El secret de la moixertera* i el treball de camp que hagué de fer Pep Coll per poder incorporar mots, frases i històries dels Pirineus a la seua obra literària:

Per altra banda, la historieta li va plaure molt, al meu mestre, i se la va anotar tot seguit. Em confessà llavors que era el col·laborador d'un capellà de Mallorca, que es deia mossèn Alcover, el qual recollia totes les paraules i totes les rondalles dels pobles on parlem català. Aquest mallorquí era un savi rodamón que anava de poblet en poblet escoltant com parlaven a cada lloc. El rector de Malpui l'havia conegut l'any 7, a la Pobla, quan feia una d'aquestes excursions científiques. M'ensenyà una pila de fulls plens de paraules que només diem a la Comella i d'historietes de tots colors. Quan n'hi hauria un bon plec, en faria una tramesa al savi sacerdot. Amb les cartes que rebria de tots els altres indrets, aquest estudiós de la nostra llengua escriuria després un llibre i així tots els catalans les podríem aprendre.

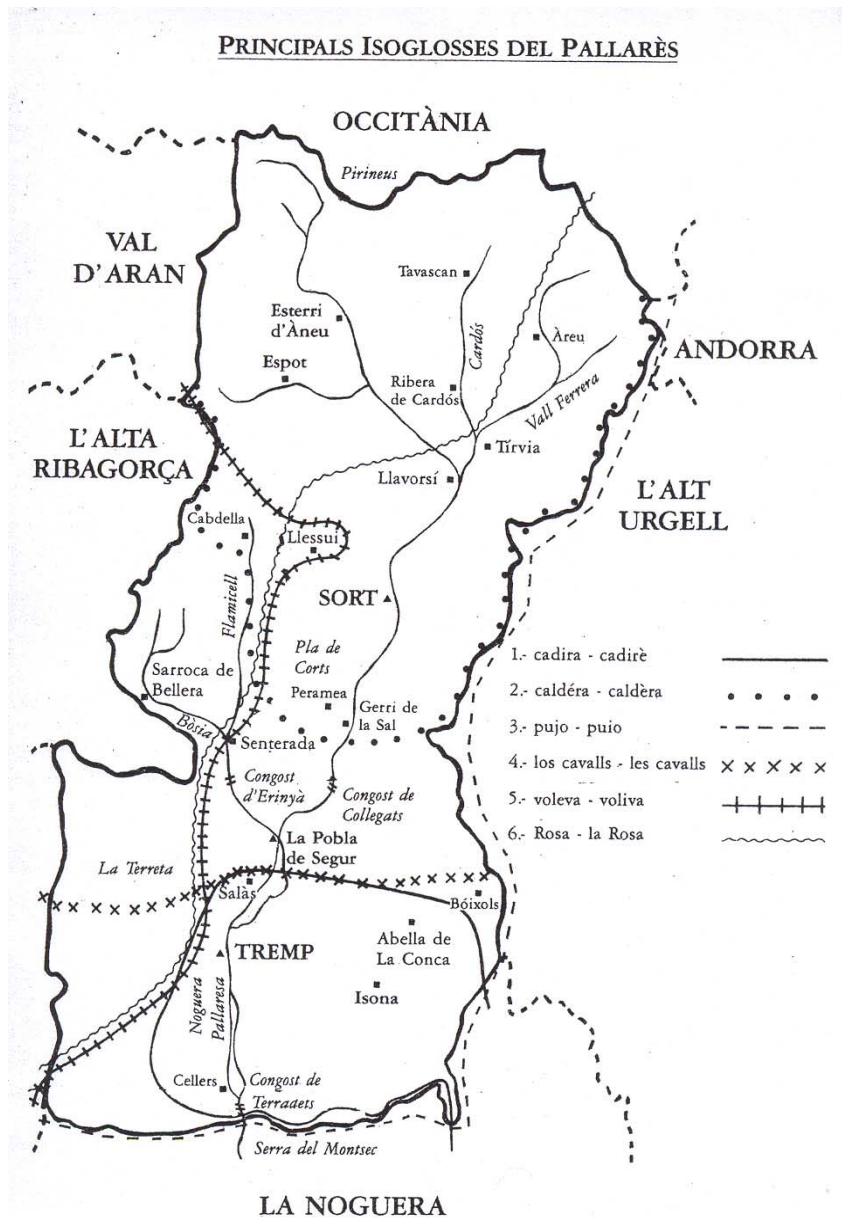
(*El secret de la moixertera*, pp. 67-68)

- a) Informa't sobre la figura de mossèn Antoni Maria Alcover. Subratlla'n la tasca de lingüista i de recol·lector de «rondaies».
- b) Consulta el llibre d'Antoni M. Alcover *Dietari de l'excursió filològica de l'any 1906* i llegeix les pàgines que corresponen als dies 29, 30 i 31 d'agost. Fixa't en

les referències a la Pobl de Segur i a altres poblacions properes i en la manera com recull i explica els mots que sent de la gent del país.

2. Des de qualsevol punt de vista, el fet d'atansar-se des de fora a una forma de parlar el català significa ampliar la nostra visió del món, conèixer aquest món a través dels mots que els habitants d'una zona determinada –en aquest cas la pallaresa– han anat emmotllant al llarg dels segles i fer-nos humanament més tolerants. El professor Ramon Sistac, en el seu llibre *El català d'Àneu* (Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 1998), considera els Pirineus com potser la cruïlla lingüística (català, occità, aragonès, basc) més important del sud-oest d'Europa i estableix algunes modificacions al quadre clàssic dels dialectes catalans: dins el català nord-occidental inclou, per una banda, el pallarès i el ribagorçà (i els parlars híbrids catalanoaragonesos) com pertanyents a un únic *continuum* dialectal, i per l'altra, el lleidatà o nord-occidental estricte.

Per tal de situar exactament el parlar del Pallars, reproduïm el mapa elaborat pel mateix Pep Coll:

3. Llegeix a *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* les narracions «La morisca» (pp. 25-26), «Riure's del mort» (pp. 67.68) i «El pont del diable» (p. 105) i transcriu-ne els trossets de diàleg que reproduïxen ortogràficament el parlar del Pallars. Encercla els trets fonètics, morfosintàctics i lèxics del **pallarès**, classifica'ls i busca'n l'explicació consultant l'«Annex dialectal» i els «Aclariments lingüístics» que hi ha al final dels llibres *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* i *El secret de la moixertera*, respectivament, o llegint la informació detallada que trobaràs en el llibre *El parlar del Pallars*.

4. De la llegenda «La xent del lloc» (*Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, p. 228-229), que reflecteix el parlar **ribagorçà** de Durro, passa els fragments dialectals a català estàndard.

5. Fixa't en les opinions següents de Pep Coll³⁰ sobre aspectes purament lingüístics i la seua relació amb el tipus de literatura que escriu:

–De vegades, quan dubto si una expressió (especialment en un diàleg) és prou genuïna en català, intento imaginar com la diria el meu pare. La meua mare, que encara viu, m'ha explicat algunes històries de la seua infantesa a Les Iglésies. Per això em va fer il·l·lusió de dedicar-los el primer llibre que vaig publicar, Quan Judes era fadrí i sa mare festejava.

–Quan vaig començar a escriure, com a Diccionari Normatiu només hi havia el Fabra, i era molt incomplet, sobretot en mots del català occidental. Així doncs, de la mateixa manera que vaig fer un treball de camp recollint llegendes, també el vaig haver de fer recollint paraules. A part d'escriptor, vaig haver de fer de filòleg. Crec modestament que el fet que alguns escriptors occidentals (també Barbal, Vidal, Montcada i altres) empréssim en els nostres escrits mots inèdits al Fabra, aquestos han aparegut per fi, al Diccionari de l'IEC. Com vaig fer notar a Esterri [vegeu-ne referència en l'activitat 6], alguns amb una definició poc exacta.

–Abans de posar un nom propi (sigui de lloc sigui de persona) m'ho penso molt i sovint consulto l'Onomasticon. Coromines, Fabra i Alcover són tres pilars en què s'aguanta la llengua, imprescindible per als escriptors.

- Quina ha estat la relació de Pep Coll amb els seus pares quant al coneixement de la llengua catalana?
- Com cobrí Pep Coll, en els seus inicis literaris, les mancances que presentava el Diccionari de Pompeu Fabra?
- De quina manera Pep Coll i altres escriptors del Ponent català han contribuït en el coneixement i enriquitament de la llengua catalana literària?
- Quina és la valoració que fa Pep Coll dels lingüistes Joan Coromines, Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover?

6. Pep Coll ha contribuït amb la seua obra a enriquir el cabal lèxic del català incorporant-hi mots i expressions molt vius al Pallars i que no sempre el lector pot trobar al *Diccionari de la Llengua Catalana*. En aquest sentit, l'escriptor aprofità que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans celebrava, l'1 de juliol del 2005, la seua reunió ordinària a Esterri (Valls d'Àneu) per proposar –en la sessió pública dels actes en homenatge a Joan Coromines i Vigneau (1905-1997)– que s'inclogui en la nova edició del *Diccionari* el mot **pallarès** «carant» (i el verb que se'n deriva, «escarantar») i que, alhora, es revisi el significat dels mots «orc», «gaial», «llenasca»,

³⁰ Pep Coll en resposta a les preguntes d'Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005)

«xinar» i «esquerar(-se)». A continuació, et donem la definició d'aquests mots (amb algunes observacions interessants del mateix Coll) i tu només has d'establir-ne la relació mitjançant fletxes. Després, compara la definició que dona Pep Coll (mots 2, 3, 4, 5 i 6) amb la que apareix en el *Diccionari de la Llengua Catalana*: comprova'n les diferències o matisos i anota-les a sota:

1. carant
a) tros de penya, més o menys plana, que apareix en camps, camins i carrers. [Mot preromà –segons Coromines–, derivat de *llena* (roca, penya), amb el sufix pirinenc *-asca*. La mateixa arrel té *llenat*]
2. orc -a [fon. òrc]
b) estirar els cabells, fins a fer mal [Segons em va explicar la Trini de Guitones de Siall, quan el bou peix, l'herba es queixa tot dient: *No'm xines, no'm xines, no'm xines...* El bou respon amb el seu bramul: *Tu rai que tornaràs!*]
3. gaial
c) canal o corrent d'aigua molt pendent, en un lloc rocós [És un mot d'origen preromà –segons Coromines–, ben viu encara avui. Força emprat en toponímia, per ex.: *La llau dels Carants* (Hortonedà).]
4. llenasca
d) sortir del niu, els moixons, quan ja poden viure sols, sense l'ajut dels progenitors. S'aplica també a persones i vegetals.
5. xinar
e) obertura gran sense finestra, feta a la paret d'un edifici, habitualment sota el teulat.
6. esquerar(-se)
f) estrany, esquerp. [Deriv. *orquear* i *orqueria*. *Orqueiant, orqueiant, la vida va passant*, ens recorda el refranyer.]

7. L'ús de locucions i frases fetes és habitual en l'obra de Pep Coll, sobre les quals opina que «*són com el condiment del text. Hi ha escriptors catalans que ni tan sols saben que existeixen, (de fet escriuen en castellà, amb un programa de traducció automàtica). Altres escriptors catalans n'abusen per demostrar que coneixen la llengua (o per raons didàctiques). Probablement a mi em va passar amb la primera novel·la, El secret de la moixertera.*».³¹ A part de les que hauràs trobat mentre llegies els textos de l'autor, te'n proposem algunes perquè en busquis el significat als annexos dels llibres *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, *El secret de la moixertera* i a l'ampli llistat d'*El parlar del Pallars*: «a bocafoscant», «ni en forat ni en finestra», «tot gat i fura»; «abatanar els cremalls», «comptar fil i tatxes», «donar-ho a la cama», «ésser gran dia», «fer beure algú amb una orella de ruc», «fer aforrar les egües», fer supo-supo», «semblar un encortador de llops», «ser de la mateixa telerada», «treure Peirot de casa», «tenir els minairons al cos» i «mai tant!».

³¹ Pep Coll en resposta a les preguntes d'Andreu Loncà i Miquel Viladegut (novembre 2005)

8. A la pàgina 106 de *Muntanyes Maleïdes* es parla dels «**ning-nangs** de les campanes» que feien fugir les encantades i a *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* (p. 141), mossèn Serafí explica que «*la veu de les bèsties té un caire onomatopèic. És a dir, l'animal pronuncia una determinada frase però amb una fonètica catalana una mica diferent*». Si l'**onomatopeia** es pot definir com la imitació del so de l'objecte, animal o qualsevol altra cosa que expressa, a continuació tens una sèrie d'animals, el parlar dels quals queda reflectit en una frase onomatopèica. Fes la relació entre cadascuna d'aquestes frases i l'animal que la diu:

oreneta	Què hi farem, què hi farem!
pardal	A on é l'amooo? No hi ha ninguuú?
guatlla	Cucut, vai curt! Vestis-ti! No puc! Cucut!
bou	No hi sóc pas jo! No hi sóc pas jo!
gall	Són a sarau! Són a sarau!
gallina	Jau, jau! Gira't i jau!
porc	Tots són a festa maió!
gat	Si vos tenir, lleva't de matí!
cucut	Set per vuit blat colrat, set per vuit, blat colrat!

9. És freqüent de trobar en les llegendes de Pep Coll un gran nombre de **topònims**, l'origen i el significat dels quals és sovint explicat en la mateixa narració. A *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*, localitza i transcriu l'explicació dels topònims següents: «Susterris» (p. 104), «Ras de Conques» (p. 195), «Salt de la Núvia» (pp. 212-213) i «Font Vella» (p. 226). De la resta de narracions de Pep Coll, intenta fer un petit recull de topònims i contrasta l'explicació que hi dona l'autor amb el que diu Joan Coromines en el seu *Onomasticon*.

2. De la literatura a la llengua

1. Abans de llegir el fragment d'una narració certament curiosa i divertida, respon a les preguntes següents:

- Què són els pronoms personals forts? I els febles? Per a què serveixen els pronoms febles?
- Què és un “antecedent”?

Exercici de pronoms

Com cada tarda del mes d'agost, ella arriba al portal, pocs minuts abans de les quatre, abraçant una carpeta fosca. Mira el tauler de botons, a mà dreta de l'entrada i els comença a acariciar de baix a dalt amb el dit índex. S'atura a l'alçada del setè pis, al replà de la quarta porta. Quan està ben segura de la coordenada, pitja el piú un parell de vegades.

–*Qui hi ha? –botzineja la veu elèctrica de l'interfon.*

–*Sóc jo. Obre! –Ella atansa els llavis cap a la reixeta com si volgués besar-la.*

–*Qui ets tu? –volen saber de dalt.*

–*Sóc la qui tu ja saps, la...*

No acaba la frase, perquè s'afolca cap a la porta abans que aquesta deixi de rondinar.

–Quina lliçó hem de repassar avui? –Ella engoleix un glop de coca-cola.

–Aquesta tarda començarem els pronoms. –Ell continua fullejant el llibre–. Entenem per pronom –llegeix en veu alta, matisant cada mot– aquella part de l’oració que designa una persona o cosa sense anomenar-la i que, en la frase fa la funció del nom. Poden ser de cinc classes: personals, demostratius, interrogatius, relatius i indefinits. Els personals serveixen per substituir substantius i poden ser forts o bé febles.

–Em segueixes? A veure, posa’m un exemple!

Ella apura l’últim glop de coca-cola. Rumia un instant i exclama:

–Jo sóc un pronom personal fort!

–Molt bé –aprova ell–. En realitat, els forts no presenten cap mena de dificultat. Són formes accentuades que generalment fan la funció de subjecte. A vegades, de complement, però com que van precedides de preposició, els identifiquem al moment. En canvi, els febles són partícules monosil·làbiques inaccentuades que s’escriuen davant o darrere del verb, formant...

–T’enrotlles igual que la profe de català, que és una tia super-repel·lent. Deixa’t de teoria i passem a la pràctica.

–Està bé, nena... En realitat, a l’examen no et preguntaran definicions, sinó exercicis de substitució de pronoms. A veure, començarem amb un de sol: «Quants anys tens?»

–En tinc disset.

–Correcte. Has suspès el cou?

–Sí, l’he suspès.

–I has d’anar cada tarda a classes de repàs?

–Sí, hi de d’anar. O bé, sí, he d’anar-hi.

–Molt rebé! Ara amb dos pronoms a la vegada. ¿Et sap greu de desaprofitar l’estiu estudiant llengua?

–No me’n sap gens.

–És a dir, que t’encanta perdre les vacances a casa d’un vell professor de gramàtica.

–Sí, m’encanta perdre-les-hi, perquè m’agrada el meu mestre.

–Això, jo no t’ho he preguntat!

–Però ho pensaves... I ara em toca a mi fer les preguntes. T’estimes una mica la teua alumna?

–No s’hi val!

–Au, vinga, contesta-me-la. És només un exercici, home!

–Me l’estimo molt.

–Vols fer-me un petó?

–Amb molt de gust, ara mateix te’l faig. ¿Ens asseiem al sofà?

–Sí, estirem-nos-hi, que estarem més còmodes.

Ambdós s’hi allargassen, però no hi ha manera de posar-se’n gaire, de còmodes. Mentre ell la hi desbotona, ella els hi amoixa.

–Aquests ja te'ls saps –mormola ell–. Si et plau, donem un pas més, ara amb tres pronoms febles.

–No m'hi veig amb cor. Això és el salt mortal...

–Tu ets molt aplicada. Estic segur que te'n sortiràs.

–Ell l'estira fora del sofà.

–Me l'ensenyaràs bé, la combinació ternària? Tingues paciència, que no l'he feta mai.

–I tant, dona. Te l'aprendràs de seguida. Anem-hi.

Se n'hi van.

–Com és que no dius res? –Ell la hi acarona–. Sembla que se t'ha menjat la llengua el gat.

–No, no se me l'ha pas menjada!

–Doncs, dis-me uns quants mots a cau d'orella.

–T'estimo.

–No s'hi val. Ha de ser amb tres pronoms!

–Ja t'he dit que no en sabia prou.

–No t'amoïnis que ara et dono un cap de mà. Treu-te les calcetes cuixes avall.

–Treu-me-les-hi tu.

–Molt bé. I ara va de bo: vols que te la hi fiqui?

–Nooo! O fes el que vulguis... Fica-me-la-hi, però poquet a poquet.

Ell se n'hi va directe, sense gaires miraments.

–Treu-me-l'en de seguit!

–Demana-m'ho correctament. Si no, no te la'n puc treure!

–No ho sé dir, ni ho vull aprendre... Només desitjo que no surtis mai de dintre meu!

–Fas trampa...

–Tu també en fas... –sospira ella, estrenyent-lo amb força contra el seu ventre.[...]

(L'edat de les pedres, pp. 123-125)

- De què pot anar el relat? Usa seriosament les paraules o hi juga?
- Defineix per escrit què és un pronom? Quina mena de pronoms hi ha?
- Subratlla dues combinacions pronominals d'un, dos o tres pronoms i cerca els antecedents.
- En aquest text, hi ha dos plans de lectura: la que es refereix a l'ensenyament dels pronoms febles i la de la mecànica de l'amor. Com ho interpretes: una manera de lligar la vida i l'estudi?, una mostra de l'esperit enjogassat de l'autor? Argumenta-ho.

2. Abans de llegir el text «Viacrucis lingüístic», contesta:

- Què vol dir “ser incrèdula i atea”? De què tracta la filologia? Has sentit enraonar algú que emprés expressions lligades a la religió catòlica? En sabries dir alguna de molt expressiva?
- Quin paper tenia el catolicisme en una societat més tradicional? Quin paper hi té ara? Quins punts forts tenia (o té) el catolicisme? Quins punts febles?

- c) Alguna vegada t'has sentit interessat o interessada per les imatges, les històries, els rituals que són associats al catolicisme, per exemple en una església, en una exposició del professor d'història de l'art o d'història de la literatura, en un museu de pintura clàssic?
- d) Per què creus que el llenguatge està tan empeltat d'expressions religioses en algunes persones com les que referirà el text? Això és així en el teu context de comunicació? Quines influències té el teu llenguatge per a crear paraules o expressions noves?
- e) Una certa predicció: Què representa l'expressió «La religió no ens serveix de res, als que estudiem les lleis del llenguatge» en relació al text que llegiràs ara mateix? El refrendarà? El contradirà? De què tractarà el text?

Viacrucis lingüístic

La Dolors, una estudiant de Filologia, gallejava sovint d'incrèdula i atea. «La religió –deia– no ens serveix per a res, als qui estudiem les lleis del llenguatge». El darrer any de carrera esperava amb candeletes la Setmana Santa, per enllestir la tesina: «Locucions i frases fetes de la llengua catalana».

Va dedicar el dilluns sant a recollir material: tot el sant dia va anar d'Herodes a Pilats tafanejant per llibreries i consultant índexs de biblioteques. Dimarts i dimecres –també «sants»– va treballar com una condemnada. El temps se li començava a fer més llarg que la Quaresma. Per més inri, el dijous sant li vingué una passió de son. Davant d'aquell Cafarnaïm de notes i llibres que no hi havia Déu que en pogués treure l'entrellat, va patir mort i passió. A estones, la processó li anava per dins; a vegades però, plorava com una Magdalena. Ni tampoc no menjava: més magra que un dijous sant, no tenia, com qui diu, ni cara per senyar-se.

Tanmateix, però, el dissabte de glòria es feia creus de la feina feta. Havia omplert un bé de Déu de papers que donava gust de mirar. Quan picava la darrera lletra de la darrera paraula del darrer foli, va sentir el repicó del timbre.

–Qui és? –preguntà, fent-se la beneïta.

–Sóc el Cirineu –va respondre ell, fent el Simon de l'oncle.

En obrir, es trobà davant d'un rostre socarrimat pel sol i la neu.

–Jesús, Josep i Maria! –exclamà ella en veure'l fet un ecce homo–. On dimonis has anat a esquiar?

–A les pistes del Calvari! –i li va fer un petó al front.

–Ets més fals que l'ànima de Judes! Estigues quiet que encara em faràs perdre l'Oremus! En el fons, la Dolors estava més contenta que unes pasqües.

–Vols que t'ajudi a portar la creu? –s'oferí el Cirineu.

–Arribes a misses dites, xato. Ja està tot dat i beneït.

En fi, a partir d'ara, aquesta història deixa de tenir interès. No ho veieu clar? Doncs imagineu-vos per uns moments aquesta parella, tots solets dins d'un sepulcre de ciment de la gran ciutat; ella, un angelet que ha fet el dejuni de les campanes; ell, un galifardeu més catxador que el gall de la Passió... Com hi ha Déu!, que en el temps de dir una Avemaria, ja hauran fet Pasqua abans de Rams!

(Pep Coll, Bot de pernes, Segre [Lleida], 6.4.88)

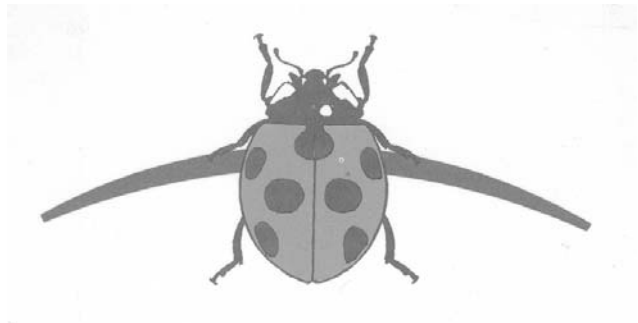
- a) Hi ha expressions que clarament apunten a un altre sentit, de quin estil?, humorístic? excessiu, i doncs, una mica burlesc?, una mica de joc?, una mica

eròtic?, de què et sembla que parla l'autor quan es refereix a l'expressió final «que en temps de dir un Avemaria, ja hauran fet pasqua abans de Rams»?

b) Explica o cerca un sinònim d'aquestes frases fetes que encara són prou usades:

Anar d'Herodes a Pilats	
Esperar amb candeletes	
La processó li anava per dins	
Plorava com una Magdalena	
Se'n feia creus	
Fer perdre l'oremus	
Arribar a misses dites	
Ja està tot dat i beneït	

- c) Busca i transcriu tres comparacions formals (és a dir, amb el terme de comparació explícit) que apareguin en el text.
- d) L'autor fa broma amb les paraules i hi juga, no és cert? Et proposem que tu també hi juguis i escriguis un diàleg de llargada semblant al text que has llegit, ple de dobles sentits, que passi dins un bar o una discoteca en un cap de setmana. Aprofita les expressions que apareguin en el text i altres que coneguis, preguntis o busquis en un diccionari de frases fetes.

BIBLIOGRAFIA DE PEP COLL

1. Narrativa

La mula vella, Barcelona, Ed. Empúries, 1989 i 2000 (edició revisada).

Totes les dones es diuen Maria, València, Ed. Tres i Quatre, 1989.

L'edat de les pedres, Barcelona, Ed. Empúries, 1990.

Muntanyes Maleïdes, Barcelona, Col. Narrativa, Ed. Empúries, 1993.

El segle de la llum, Barcelona, Ed. Empúries, 1997.

Per les valls on es pon el sol, Barcelona, Edicions 62, 2002.

El rei de la Val d'Aran, Barcelona, Ed. Empúries, 2003.

El salvatge dels Pirineus, Barcelona, Edicions 62, 2005.

2. Narrativa juvenil

Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, Barcelona, Edicions del Mall, 1986 / edició corregida i augmentada: Barcelona, La Magrana, 1989 i 2001.

El secret de la moixernera, Barcelona, Col. L'Odissea, Ed. Empúries, 1988.

Què farem, què direm? Barcelona, Ed. Cruïlla, 1989.

Muntanyes mig-maleïdes, Barcelona, Col. L'Odissea, Ed. Empúries, 1994.

El Pont de Mahoma, Barcelona, Ed. Empúries, 1995.

L'abominable crim de l'Alsina Graells, Barcelona, Ed. Empúries, 1999.

Els arbres amics, Barcelona, Ed. Empúries, 2004.

3. Narrativa infantil

La bruixa del Pla de Beret. Barcelona, Col. Petita Odissea, Ed. Empúries, 1991.

Mi Long, el drac de la perla. Barcelona, La Galera, 1994.

Les bruixes del Pla de Negua. Barcelona, La Galera, 1995.

La fada del mirall. Barcelona, La Galera, 1996.

El tresor de la nit de Nadal. Barcelona, La Magrana, 1998 / Terrassa, Caixa d'Estalvis, cop. 1998.

La corona de Sant Nicolau. Lleida, Ed. Parques Nacionales, 2005.

4. Teatre

La morisca de Gerri (inèdita).³²

Miracles de santa Maria d'Àneu (inèdita).³³

Crònica de Mur (inèdita).³⁴

³² S'escaifica cada any a la plaça de Gerri de la Sal (Pallars Jussà) amb motiu de la Festa Major del poble, sota la direcció de Carles Canut.

³³ Escrita amb col·laboració de Cisco Farràs, estrenada a Esterrí d'Àneu el 28 de juny del 1997 amb motiu de la IV Trobada d'Escriptors a les Valls d'Àneu. Direcció de Joaquim Vilà i Folch; actors del Grup Triangle de Cornellà (Octavi Formatger, Àngel Amazares, Marta Romagosa, Manel Serrano...), del Grup d'actors Aneuencs (Jesús Montoliu...) i d'Escriptors (Jordi Teixidó, Feliu Formosa, Isidor Cònsul, Guillem-Jordi Graells, Miquel Gibert, Joaquim Molas, entre altres).

5. Assaig

El parlar del Pallars. Barcelona, Ed. Empúries, 1991.

Viatge al Pirineu fantàstic. Lleida, Diari Segre, 1994 / Barcelona, Ed. Columna, 1996.

6. Altres

6.1. Narracions dins llibres col·lectius

«**La morta**», dins *Narradors de Ponent (1939-1987) Antologia*, a cura d'E. Bayo i X. Macià. Lleida, Edicions de l'IEI, 1987.

Diverses narracions, dins *Bot de pernes*. Barcelona, Ed. Empúries, 1989.

«**Ballaruques a la Closa**», dins *Crestes i crestons. Escriptors a les valls d'Àneu*. Tarragona, El Mèdol, 1995.

«**Un nas de traspàs**», dins *Peixos de colors i altres narracions*. Tremp, Edicions Garsineu, 1997.

«**El conte del Pegot**», de l'obra teatral inèdita *Els falsos de Gerri*, dins *Taller d'autors: 22 autors del Pirineu escriuen pro Taller Claror*. Tremp, Edicions Garsineu, 1997.

«**Tots els nens van al cel**», dins *La vall dels Nabius*. Alzira, Bromera, 1997.

«**La porta de Salau**», dins *Cua de bou. Literatura a les valls d'Àneu*. Barcelona, Proa, 1999.

«**Alto, duana!**», dins *Set claus. Relats d'Andorra*. Barcelona, Proa, 1999.

«**Tomates de cor de bou**», dins *Parnasius Apollo. Relats de l'Alt Pirineu*. Barcelona, Proa, 1999.

«**La ràbia dels gossos d'Espés**», dins *Te de roca. Literatura a la Ribagorça*. Barcelona, Proa, 2000.

«**Caminant sota els rocs encantats, entre aigües retorçudes**», dins *Els tresors d'Aigüestortes i Sant Maurici*, amb Mercè Aniz i Víctor Luengo. Lleida, Editorial Pagès, 2002.

«**La misteriosa malaltia de miss Helen Borrow**», dins *Aiguaneix. Relats de la Vall Fosca*. Barcelona, Proa, 2004.

«**Notes sobre la fugida de Sodoma**», dins *Temps de fogony. Relats històrics de l'Alt Pallars*. Barcelona, Proa, 2004.

«**Vedells de la Xina**», dins *Lux mundi. Relats de la Ribagorça*. Barcelona, Proa, 2005.

6.2. Edicions

Verdaguer i el Pallars: primer centenari de l'excursió del poeta al Pirineu. La Pobla de Segur, Comissió per la Diada dels Raiers, 1983.

³⁴ Peça teatral inspirada en un pergamí medieval de pau i treva, un dels més antics que conté frases en català. Estrenada el 19 de setembre del 2004 al poble de Mur, en el conjunt monumental del castell de Mur (Pallars Jussà), a càrrec de la Companyia Zum-Zum teatre (Lleida), sota la direcció d'Eduard Muntada.

Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora (1790). Lleida, Virgili & Pagès, 1990.

Els escriptors i la Vall Fosca. Lleida, Còpies Marina, 2002.

Els escriptors i el Pallars Sobirà. Lleida, Còpies Marina, 2003

Lletres de la riba tallada. Lleida, Pagès, 2004.

7. Obres traduïdes

7.1. Al castellà

La perla del dragón, (*Mi Long, el drac de la perla*). Barcelona, La Galera, 1994.

Las brujas de Negua, (*Les bruixes del Pla de Negua*). Barcelona, La Galera, 1995.

El hada del espejo, (*La fada del mirall*). Barcelona, La Galera, 1996.

El puente de Mahoma, (*El Pont Mahoma*). Huesca, Editorial Barrabés, 2001.

Viaje al Pirineo fantástico, (*Viatge al Pirineu fantàstic*). Huesca, Editorial Barrabés, 2002.

Los valles por donde se pone el sol, (*Per les valls on es pon el sol*). Barcelona, Editorial Diagonal, 2002.

«**Caminando bajo las piedras encantadas, entre aguas retorcidas**» («Caminant sota els rocs encantats, entre aigües retorçudes»), dins *Los tesoros de Aigüestortes y Sant Maurici*, (*Els tresors d'Aigüestortes i Sant Maurici*) amb Mercè Aniz i Víctor Luengo. Lleida, Milenio, 2003.

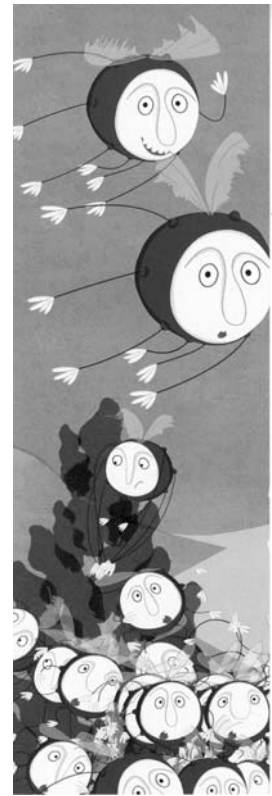
«**La misteriosa enfermedad de Miss Helen Vorrow**», («La misteriosa malaltia de miss Helen Borrow»), dins *Pirineo, un país de cuento*. Jaca, Editorial Pirineum, 2003.

El salvaje de los Pirineos, (*El salvatge dels Pirineus*). Barcelona, El Aleph Editores, 2005.

La corona de San Nicolás, (*La corona de Sant Nicolau*). Lleida, Ed. Parques Nacionales, 2005.

7.2. A l'euskera

«**Txinako txhalak**» («Vedells de la Xina»), dins *Lux mundi*, Bergara, Euskal Idazleeen Elcartea, 2005.

ANNEXOS

ANNEX 1: EL SENTIT DELS TÍTOLS I DE LES SOLAPES DEL LLIBRE

En el cas de la literatura per a infants, el títol ocupa diferents espais en el llibre. Per ordre d'importància, el principal és la coberta i en un lloc destacat al costat del nom de l'autor (i de l'il·lustrador en les col·leccions fins als 10 anys), compartint l'espai amb el nom de la col·lecció i la il·lustració; també apareix al lloc i a la primera pàgina interior. En alguns llocs, en els darrers fulls apareix una llista de tots els títols de la col·lecció, acompanyats dels autors.

Genette afirmava que el receptor d'aquest paratext, més que el lector, és el públic; però en la literatura per a infants aquest públic sovint no serà el lector potencial del text –o no únicament–, sinó que tant el lector potencial del llibre (el nen) com els compradors potencials (els pares) i els agents que inciten a la compra (els mestres), participen en la difusió i, alhora, en la recepció del títol.

Genette distingeix tres tipus de títols: els títols temàtics (aquells que es refereixen al contingut del text), els remàtics (els que es refereixen al text com a objecte) i els mixtos (a les dues coses alhora). En els primers diferencia entre els que poden designar clarament el tema o l'objecte central de l'obra d'altres, com ara els metonímics, que s'associen a un objecte secundari, els metafòrics, que proposen una relació simbòlica, i els que funcionen irònicament.

En el nostre cas, el predomini dels temàtics és evident, i d'aquests, els del primer tipus, és a dir, els títols que designen clarament el tema o l'objecte central de l'obra. Principalment són construïts a partir del tema, de l'objecte o del protagonista central de l'obra: funcionen com una frase-tema que sintetitza la trama del llibre, la part més important del contingut de la narració. Sovint, el títol, amb la informació de la solapa, és un guiatge perfecte que permet al lector formular una hipòtesi interpretativa que l'ajudarà en a fase prèvia de comprensió del text. Ja Eco (1983:10) el definia com una clau interpretativa.

La varietat dels títols és represa contínuament (sobretot en els llibres fins als 6 anys i en els de psicoliteratura), ja que, en general, es juga amb un registre prou limitat. Els casos més sovintejats són els següents:

El tema de la narració, com és el cas *La insòlita campanya* (Barcelona: La Magrana, 1987), *El secret de la moixertera* (Barcelona: Empúries, 1988) o *Els dos móns d'en Sergi* (Barcelona: Columna, 1994), que amb un sintagma nominal resumeixen el tema del relat. En la producció més recent s'utilitza amb la mateixa funció una frase extreta del text i pronunciada pel protagonista de la història, com *Què farem, què direm?* (Barcelona: Cruïlla, 1991), *Gegantes, on estàs?* (Alzira: Bromera, 1996) o *Prohibit ploure els dissabtes* (Barcelona: La Magrana, 1995).

(Gemma Lluch, *El lector model en la narrativa per a infants i joves*. Aldea global, 3. Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Jaume I, Universitat de València. Bellaterra, Castelló de la Plana, València, 1998, p. 87-88)

ANNEX 2: LA RENAIXENÇA I LA TRADICIÓ POPULAR. GOIGS

Text 1:

Amb el nom de *Renaixença* hom entén el moviment que, d'acord amb el profund canvi estructural iniciat dins la societat catalana a la segona meitat del segle XVIII, reelabora i enforteix la consciència diferencial dels membres d'aquesta societat al llarg de tot el segle XIX i d'una manera progressivament dinàmica. En el benentès que aquesta represa de la consciència de la pròpia identitat no afecta solament la llengua i la literatura sinó tots els fenòmens culturals que es produeixen i s'interrelacionen en el si d'aquest procés.

(Oriol Pi de Cabanyes, *Apunts d'història de La Renaixença*. Edicions del Mall. Sèrie Assaig. Barcelona, 1984, p. 29)

Text 2:

Insistent en el tema de la Renaixença, Llorenç Prats afirma que «la Renaixença elaborà un determinat model de la identitat ètnica, que s'expressava entre altres procediments, mitjançant un sistema de símbols i que esdevingué hegemònic a la Catalunya del segle XIX.»

Autors pertanyents a aquest moviment, com Piferrer, Milà, Aguiló, Briz, Maspons, Maria de Bell-lloch, Bertran o Farnés ajudaren en alguns casos, especialment Aguiló i Farnés, «d'una manera explícita a reforçar el símbol dominant, la llengua, mitjançant la seva tasca específicament folklòrica, aportant els materials d'una de les dues deus (la tradició popular), en la qual (juntament amb els clàssics) s'havia d'inspirar la restauració de la llengua culta, segons els cànons romàntics. Però, a més a més, com a folkloristes, tots plegats contribuïren a afaïçonar, juntament amb poetes, narradors, dramaturgs, juristes i apologistes, un dels puntals bàsics del sistema simbòlic de la Renaixença: el ruralisme pairal.

»El món rural i la cultura tradicional en ell continguda constitueixen, com la història, un subsistema dintre del sistema simbòlic general de la Renaixença, amb totes les característiques del sistema major. Com en el cas del sistema global, la representació simbòlica del món rural comporta un vessant descriptiu (una visió mítica del món rural i de la cultura tradicional), un vessant normatiu (uns valors que emanen idealment de la visió anterior) i uns símbols que interrelacionen i expressen ambdós pols d'una manera sintètica i emotiva. En aquest model, el món rural esdevé una arcàdia que és paradigmàticament confrontada, en una característica oposició binària, amb el món urbà; així com la cultura tradicional amb les modes estrangeritzants.»

(Llorenç Prats, *El mite de la tradició popular*. XIII Premi "Xarxa". Llibres a l'abast, 237. Edicions 62. Barcelona, 1988, pp. 169-170)

Text 3:

Manuel Milà i Fontanals –un dels prohoms de la Renaixença– ja es queixava, en el darrer terç del segle XIX, la inevitable fugacitat del temps que obra en contra de la preservació del material de caire popular: «Tothom fuig del camp; d'aquelles masies omplertes de gent, a on los mossos menjaven a una mateixa taula amb los amos, que eren un lloc de

secors pels pobres fretuosos dels encontorns, d'aquelles costums senzilles i hospitalàries, d'aquelles festes majors de cada casa que eren un fort vincle d'amorós tracte entre els parents, mostres ne queden, mes ben poques. Los mobles de fora van imitant a los de les ciutats, al mateix temps que los de les ciutats van imitant los de França. Les pràctiques que avançaven o acompanyaven als casaments, los jocs de Nadal i d'altres festes, les enramades que no devien res a l'art; les danses senzilles i decoroses a l'aire lliure i a la llum del dia, que feien a voltes part d'un antic cerimonial, tot se perd, o decreix o es deforma.»

(citat per Llorenç Prats, op. cit., pp. 186-187)

Text 4:

Com que existeixen tantes definicions d'allò que és la cultura popular, n'hem triat, per la seua claredat i precisió, una de Manuel Sanchis Guarner : «La cultura popular és, doncs, la del poble d'un poble, l'elaborada per les classes humils de cada país, pels llauradors i menestrals arrelats a la terra cultivada, aferrats a la tradició, refracteris a les innovacions de la civilització tècnica, i indiferents a la moda que sempre ha subjugat els senyors de les ciutats. El patriotisme romàntic valorava extraordinàriament l'estil de vida dels estaments inferiors de la societat, i en particular dels rurals, volent descobrir en l'adinàmia i elementalitat d'aquells estrats socials, les motivacions profundes de l'ànima popular i l'expressió genuïna del principi nacional.»

(Manuel Sanchis Guarner, *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. 2 vols. Obra Completa, vol. 1. Sèrie "La unitat", 66. Edicions 3 i 4. Eliseu Climent, Editor. València, 1982, p. 13)

Text 5:

Reproduïm els goigs de Santa Maria d'Àneu, tant els originals com els que inventà Pep Coll amb motiu de la IV Trobada d'Escriptors a les Valls d'Àneu (estiu de 1997):

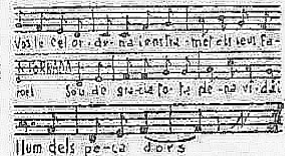
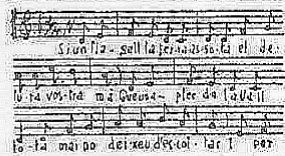
Goigs de

Sa. Maria

O Aneu Patrona de la Vall del mateix nom

antic convent de Pallars: Bisbat d'Urgell

ENTRADA
Verge pura, sense esmena
i Reina de nostres cors.

TORNADA
Sou de gràcia tota plena
vida i llum dels pecadors.

POSADES
Vos circumda la Noguera
d'escumes i de remor,
d'espills d'argenta Mullera,
les vernedes de frescor,
la prada flors vos ofrena,
els anenens sos amors.

De la gòtica Deodata
hereteu el lloc sagrat:
quan dels albars el rescata
la brava gent del Comptat.
Sisebut ja l'anomena
del Bisbat entre els majors.

Quin Arnau Bisbe us bastia
després un novell casal?
Fou obra d'Estefania,
dels Comptes Ramon o Artal?
De la centuria dotzena
veneu les gales millors:

v). Ora pro nobis Sancta Dei Genitrix.

I apareixen figurada
en els frestos absidals,
de simbolismes voltada
i obradures orientals,
rebut dels Pres Reis l'estrena,
del món gentil els honors;

Mes ençà sagrada icona
que un art novell ha esculpit,
quan ja l'ogiva estalona
el sant temple revellit:
de La Gràcia ara us nomena.
Senyora el poble piados.

Com a senyora i majora
presidiu el Bon Concell:
vostre nom serà penyora,
per la Vall tota, i segell
d'una justícia serena,
d'un govern noble i gloriós:

I els deu amb la fe cristiana
el sentit de l'equitat,
de la dignitat humana,
de la santa llibertat
d'espill, que en el cor alena
dels vassalls i dels senyors:

Mants segles foreu servida
d'un cenobi d'Agustins
aci desgranant la vida
d'un estol de Serafins
que la garlanda vos trenca
de sos cànctics i llors.

D'aci volen a l'Hospici
i al collegi que han fundat
a Esterri per son ofici
d'ensenyança i caritat:
talment un rusc que eixa mena
dels vergers d'aquest redós.

Cada lloc, cada llinatge
de la Vall, per vot cabdal,
us ve a retre l'homenatge
de fidel visita anyal:
és l'instint filial que els mena
a la mare que sou Vós.

L'aigua de sant Lliser eixida,
un dia vostre romeu,
aci estesa i beneïda,
a dèssa del Pireneu
les aigües del cel avena,
de la pluja ens du el socors.

Si un flagell la terra assota
el detura vostra mà
que un aplac de la Vall tota
mai no deixeu d'escollar
i per Vós el Cel ordena
i ens tramet els seus favors.

¡Oh Mare i Reina, Maria,
que a tots mostreu la Salut,
a una nova Epifania
atraieu el món perdut;
arregueu-li la cadena
dels paganismes traïdors;

I a la Vall d'on sou Princesa
amb dues mans beneïu;
puig sou arca de puresa,
a la gent d'Aneu guarniu
de virtuts de tota mena
gardeu de vicis i errors.

FINAL

Puig de gràcia tota plena
sou i llum dels pecadors,
¡oh gloriosa Nazarena,
pregueu pels fills moridors.

n). Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

OREMUS

Deus, qui salutis aeternae, beatæ Mariæ virginitate facunda, humano generi præmia præstitisti: tribue, quæsumus; ut ipsam pro nobis intercedere sentiamus, per quam meruimus auctorem vitæ suscipere, Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum. — v). Amen

Gojos apòcrifs de Santa Maria d'Àneu

Cantats durant de l'escenificació dels "Miracles de Santa Maria"

IV TROBADA D'ESCRITORS A LES VALLS D'ÀNEU

ENTRADA

Dels ulls traieu-nos la bena,
per veure-hi entre foscos.

SORTIDA

Sou del cel eterna antena,
guia i joc d'espectadors.

Les bruixes foragitàreu
de muntanyes i camins.
Oh! Santa Maria d'Àneu
amb l'ajut dels serafins.
Als idols vam dar l'esquena
i miràrem cap a Vós.
Sou del cel eterna antena,
guia i joc d'espectadors.

Salvàveu de pestilència
un humil frare agusti,
posant-li per penitència
un patracol manuscrit.
Va copiar al peu de la lletra,
vostra santa inspiració.
Sou del cel eterna antena...

El pintor de vostra imatge
us plasmà amb belles faccions.
Dibuijà el malvat diable,
lleig, pelut i fastigós.
Perquè no es trenqués l'esquena
aguantàreu el pintor.
Sou del cel eterna antena...

La gent d'Àneu se n'anava
a buscar aigua a Sant Lliser.
Tornaven amb mala cara,
fatigats i morts de set.
L'aigua del vostre Noguera
per fer ploure és la millor.
Sou del cel eterna antena...

Un pastor a Vós acudia
implorant vostra mercè:
"Feu que crie la baciva
i jo us donaré el corder!"
L'home us feia tanta pena
que va rebutjar el plançó.
Sou del cel eterna antena...

Vostre sant escapulari
duia al coll el lladregot.
Assetjat al santuari,
implorà el vostre socors.
Amb sagrada vestimenta
confongué els perseguidors.
Sou del cel eterna antena...

Va vendre vostres pintures
un rector galifardeu.
Solitud i desventures
patíreu al fred museu.
Una nit fosca i serena
vau tornar al vostre redós.

Sou del cel eterna antena...
Japonesos o gavatxos
envieu-nos forasters.
Espanyols, nòrdics, borratxos,
pro que paguin amb diners.
I camacus a balquena,
cultes, nets i gastadors.
Sou del cel eterna antena...

Vetlleu la nostra haveria
com tresor tradicional,
que l'Europa reunida
no ens doni cop de destrat.
Guariu-nos la vaca cega,
no volem vendre cupons.
Sou del cel eterna antena...

La pintura vella o nova,
tan sols és vostre vestit:
sia com sia la roba,
dintre hi viu vostre esperit.
De la terra aneuença
Vós sou l'Àngel protector.

FINAL

Puix del cel Vós sou l'antena,
guia i joc d'espectadors,
a la fi d'aquesta escena
donem gràcies als actors.

*Goigs editats en motiu de l'estrena de l'obra els Miracles de Santa Maria d'Àneu,
en el mar de la IV Trobada d'Escriptors. Valls d'Àneu 28 de juny de 1997*

Edició de 1.000 exemplars. exemplar N° 0031

ANNEX 3: LA TRANSFORMACIÓ DELS PIRINEUS I ELS ESCRITORS

1. En l'article que segueix, Isidor Cònsul presenta les dues cares dels Pirineus: la tradicional, ja morta, i l'actual, sotmesa a l'impacte del turisme, alhora que destaca l'obra de Pep Coll com un bon testimoni i guia per introduir-se en aquest món pirinenc desaparegut. A més, és interessant l'esment que fa d'altres autors que també han parlat dels Pirineus en els seus llibres:

«Si no hi hagués tractors, avui encara hi hauria basters», es plany Josep Sabarich, de casa Tonet de Rialp, a l'entrevista que li fa Jordi Creus a *Memòria dels Pirineus. Deu testimonis d'un món que s'acaba* (Ara Llibres). És la veu d'uns supervivents que es miren en el mirall del temps antic i es veuen exercint oficis tan remots com ara treballar de saliners, serradors, raiers, tractants de bestiar, trementinaires, pastors, basters o músics d'oïda. No es tracta de cap món que agonitzi perquè parlem d'un temps que ja és mort, del qual només queda el recurs de passar-hi el rasclat de la memòria i donar corda al record dels que van arribar a copsar-lo, com els que ha visitat Jordi Creus. Llevat dels pastors, que encara es mouen per les carrerades d'aquell viure antic, es tracta de les darreres veus d'un univers que ha desaparegut. De segles enrere, l'aïllament geogràfic i una economia de subsistència arrapada a la terra havia amorosit uns oficis i costums remots, una manera de viure que encara aguantava amb força a mitjan segle XX quan la modernitat del gasoil la va fer entrar en decadència. «Si no hi hagués tractors, avui encara hi hauria basters», es plany el darrer baster de Rialp, i Jordi Creus li respon: «I també hi hauria tractants de fires. I si no hi hagués farmàcies encara hi hauria trementinaires i, sense carreteres, potser encara sobreviurien els raiers».

L'ESPLENDOR I LA DECADÈNCIA

Hi ha tota una tradició literària que ha retratat aquesta metamorfosi pirinenca, n'ha recollit el darrer esplendor del seu món tradicional i n'ha testimoniat la decadència a partir del moment en què el progrés se li plantà al davant en forma de mecanització de les feines del camp. Durant els anys 50 i 60 del segle passat, els primers tractors i la bonança econòmica van afavorir una multitudinària diàspora cap a les ciutats del pla que va despoblar el Pirineu i va deixar abandonats centenars de pobles de muntanya. Vist amb una mica de perspectiva, aquella diàspora va ser el primer trasbals d'una doble metamorfosi. Vint anys més tard, el moviment va capgirar-se i un nou impacte de la contemporaneïtat, ara disfressat de turisme, va tornar a generar vida i riquesa per valls i serralades. El criteri econòmic de la nova embranzida s'ha forjat en l'estratègia de les segones residències, avança de bracet amb l'especulació galopant del sòl, s'amistança amb l'agressió ecològica i viu sota la pressió del turisme de la neu, a l'hivern, i dels esports d'aventura, a l'estiu. Curt i ras, una doble sotragada i un moviment de flux i reflux que, entre el 1950 i els primers anys del segle XXI, ha trasbalsat de soca-rel els costums i l'economia pirinenca.

Fins ara, la literatura ha tendit a recrear la primera de les dues sotragades, el despoblament i la pèrdua d'una secular manera de viure. Qui s'interessi per aquest tema, pot començar llegint dues obres de Joan Lluís, pastor i escriptor autodidacte, *Records de la meva vida de pastor* (1955) i *El meu Pallars* (I-IV, 1959-1979); pot viatjar a continuació amb Josep M. Espinàs a la fira de Salàs (vegeu *Escrits sobre Catalunya*, 1993), i acompanyar-lo a la Pobleta de Bellvei a fer un tast de la substanciosa girella de Ca l'Arreuiare (*Viatge al Pirineu de Lleida*, 1957). Espinàs i Camilo José Cela van fer plegats un viatge a peu pel Pirineu lleidatà, l'estiu del 1956, del qual van sortir dos llibres de viatges amb el mateix títol. Més literatura: amb un caient líric i nostàlgic, són

força il·lustratives les visites de Maria Barbal als pobles abandonats del Pirineu (*Camins de quietud*, 2001), i els que tinguin la flaca de l'antropologia que no oblidin el nom de Ramon Violant i Simorra. Però el meu consell és arribar a aquell món muntanyenc de l'antigor a cavall de la narrativa de Pep Coll i de Maria Barbal. Del de Pessonada, és imprescindible *La mula vella* (1989), una d'aquestes novel·les d'aparença discreta que guanya punts a mesura que li passen els anys. De Maria Barbal, la clàssica i contundent *Pedra de tartera* (1985), però també *Mel i metzines* (1990) i *Càmfora* (1992). Hi ha un fotimer d'obres de narrativa que fan memòria del Pirineu tradicional i no voldria deixar d'esmentar els noms de Jordi Pere Cerdà, Pep Albanell, Josep Espunyes, Joan Obiols, Antoni Morell, Isidre Domenjó, Concepció G. Maluquer, Albert Villaró i Josep Virós. D'aquest darrer, per una estricta raó d'educació sentimental, voldria posar l'èmfasi en la novel·la *Verd madur* (1957), que, convertida en pel·lícula l'any 1960, va trasbalsar els adolescents del meu temps. La culpa era de l'actriu francesa que feia de protagonista, Jeanne Valerie, que trobàvem senzillament esplèndida. Va ser una estrella fugaç que, en temps de sequera i severitat moral, miràvem bocabadats a la pantalla mentre es banyava nua a l'estany de Sant Maurici i quan cavalcava a pèl una euga i deixava a la vista de la nostra adolescència torbada unes cuixes sublimes i perfectes.

El coixí d'aquestes lectures, la torna d'algun record d'educació sentimental i la suma de la pròpia experiència biogràfica fan que els testimonis aplegats per Jordi Creus a *Memòria dels Pirineus* em siguin familiars. Tan familiars que me'ls estimo com si fossin de casa. I la veritat és que ho són. L'atzar em va fer néixer a l'entreforc d'aquest món en decadència i qualsevulla d'aquestes referències antigues de vells oficis em porten a un món que vaig conèixer durant els meus anys d'infantesa. El pare era de muntanya i va treballar un grapat d'anys per al tractant de bestiar més fort que hi havia a l'Urgell. Anava i venia a peu, amb trenta o quaranta animals, a les fires de Salàs, Organyà i Verdú, s'abillava com tots els firandants amb la brusa negra i l'imprescindible bastó de quinquillanya; tenia apamat l'ofici, sabia quan una mula era guita, distingia a ull nu un pollí d'una mula terçona i, només per la planta, coneixia si un matxo era burrenyo o no. Havia tractat els Cortina de la Pobla de Segur, pare i fill, i mai no li fallava el comentari si, anys després, escoltant la ràdio, sentia el nom del ministre franquista Pedro Cortina Mauri. «Aquest és fill de la Pobla –deia–, parent dels que tallaven el bacallà a la fira de Salàs».

LA SEGONA TRANSFORMACIÓ

Els lligams de la mateixa història familiar m'han fet seguir de prop, des del 1980 ençà, la segona transformació de l'economia pirinenca, la derivada de la neu i el turisme. Un canvi enorme que ha fet possible que els més vius viatgessin en pocs anys des d'un passat d'estricta supervivència fins a viure amanyagats per la fortuna. Una cosina meva, filla del germà gran del pare, es va casar amb un noi d'Espés de Dalt que s'havia establert a Benasc. Entre els diferents oficis que havia remenat de jove comptava fer de músic ambulant i d'oïda per les festes dels pobles del Turbó i la Ribagorça aragonesa. El gran dels Barrabés es va saber espavilar així que va estrenar-se l'enrenou del turisme i els negocis de l'esquí a Cerler. Des de Benasc, els seus fills venen material de muntanya a tot el món, via Internet, i equipen fins i tot la família reial de les Espanyes. Quan de tant en tant ens veiem, a Espés o a Benasc, el meu cosí José Barrabés s'omple de satisfacció ensenyant-me les fotografies del rei Joan Carles comprant a la seva botiga. Li tusto l'espatlla amb un somriure de complicitat i per dins penso que els novel·listes s'hauran de posar les piles per a fixar en la literatura aquesta segona gran transformació dels Pirineus.

(Isidor Cònsul, "Memòria dels Pirineus", *Avui*, 9.12.04)

2. Per tenir una bona panoràmica de la literatura pirinenca que es fa des de la dècada dels anys cinquanta fins a la dels noranta, és imprescindible el llibre de Xavier Campillo³⁵, que consta de dues parts: en la primera, l'autor dibuixa l'evolució d'aquesta literatura mitjançant reflexions sobre els temes, les obres i els autors pirinencs; i, en la segona, fa una magnífica tria de textos pertanyents a escriptors de tots els Pirineus catalans. Pel que fa a Pep Coll, que és esmentat diversos cops en el volum i del qual fa una mínima, però molt vàlida, radiografia literària, Campillo diu, entre altres coses:

Fins a la dècada dels cinquanta, les comarques de l'Alt Pirineu eren pràcticament un desert literari i la seva aportació a la literatura catalana anterior a la Guerra Civil fou gairebé nul·la, especialment en el camp de la narrativa [...]. Als anys setanta, l'urgellenc Pep Albanell és el primer d'una nova generació d'escriptors pirinencs. Durant els anys vuitanta, l'increment d'obres i d'autors fou considerable, i assistírem a la consolidació del fenomen (només cal veure l'obra d'Antoni Morell, Maria Barbal, o Pep Coll. ara ja no passa cap any sense novetats literàries pirinenques, i tenim una quinzena d'autors del país amb una obra publicada de més de seixanta títols en total! Una proesa, certament, per a unes comarques amb menys de l'u per cent de la població de Catalunya i una infraestructura cultural mínima.

[...] No es tracta, però, d'una literatura de caràcter costumista o localista. És una obra universal adreçada a tots els lectors de la nostra llengua, però amb una forta personalitat pròpia, amb una sensibilitat específica.

[...] A partir de l'aparició d'en Pep Coll, la literatura pirinenca deixarà de ser filla única de l'emigració a Barcelona per esdevenir, també, part d'un fenomen general de reivindicació de la cultura pirinenca des de la mateixa muntanya.

[...] En pocs anys, Pep Coll s'ha convertit en un dels escriptors més prolífics i llegits del Pirineu.

[...] Pep Coll és un "normalitzador" de la cultura tradicional del Pirineu. Tal i com succeeix a la seva novel·la *Què farem, què direm?*, Pep Coll rescata els minairons del museu i els allibera al Pirineu viu dels noranta. Pep Coll assaja, a través dels seus llibres [...], de restituir el nexa d'unió amb la tradició, trencat quan la irrupció de l'electricitat i de la televisió acabaren amb els "contes de la vora del foc" que s'explicaven a les cases de la muntanya als llargs vespres d'hivern.

En Pep Coll reivindica, alhora, la vigència de la parla local. [...] Pep Coll ha anat incorporant i dignificant molt elements de la parla dialectal fins a assolir un llenguatge literari natural, entenedor, profundament arrelat en la parla viva de la muntanya.

(Xavier Campillo, *Literatura pirinenca contemporània: una antologia*; pp. 19-20, 24, 54, 56-57)

³⁵ Xavier Campillo i Besses, *Literatura pirinenca contemporània: una antologia*. L'Alt Pirineu Català vist pels seus escriptors. Garsineu Edicions. Tremp, 1993.

ANNEX 4: LES LLEGENDES URBANES

Text 1:

Llegendes urbanes

Hi ha històries que circulen com si fossin l'aigua d'un riu. La gent se les explica i, a força de ser repetides, es transformen i adquireixen nous relleus, matisos més rics, variants inesperades o, fins i tot, contradictòries. Perquè ens agrada xerrar: explicar allò que sabem de l'un i de l'altre, que no recordam ben bé de quina font prové, però que és cert i segur com que el cel és blau i la terra gira. Veritats tan elementals que no mereixen ni un instant de dubte o de discussió.

Ens fascinen aquells relats que serveixen per explicar el món. El nostre món. Encara que amb això no som, us ho asseguro, gaire originals. Abans, és a dir, quan el temps i la gent eren distints i no existia encara la societat que anomenam industrialitzada, les dones i els homes es contaven llegendes. Parlaven de dracs assassins i de gegants que tenien el cos com la soca d'un arbre, d'apareguts voltats de flames, dels miracles dels sants i de les heroïcitats dels cavallers.

Avui, emperò, aquestes històries no interessen gaire. O potser hauria de dir que continuen fascinant-nos a alguns, aquells que no hem perdut la capacitat de voler creure que la màgia és possible, tot i que només sigui a través de la paraula. Som, tanmateix, uns incrèduls. Qui pot afirmar que les bruixes dansen de nit al capcucurull d'una muntanya? O qui té per cert que la marca que s'endevina damunt la terra rocosa de Mallorca, en un determinat indret, és la petjada que hi deixà el cavall del rei En Jaume? O qui ha sentit, en nit de tempesta, els renills del cavall del comte Arnau? I a qui li interessen gaire les desventures dels sants a la terra?

Ens preocupen massa les coses que ens envolten. Les que coneixem i que, de vegades, poden ser-nos hostils. Les que ens resulten tan incomprendibles que la seva mateixa existència és un misteri. No creiem en gegants ni en bruixes (a no ser que siguin de naturalesa humana) i ens negam a pensar-hi gaire, perquè tenim massa problemes al cap. Problemes que són reals i tangibles, que fan referència a la vida moderna i als seus perills. No ens fa por el cavall d'un comte maleït, ens espanten les autopistes i els cotxes que hi circulen, la violència i l'engany.

Deu ser per aquestes raons que unes noves històries han substituït aquelles altres. Són les llegendes urbanes, que materialitzen les pors col·lectives d'una societat, i en fan la crònica. Es tracta d'un tipus de relats que s'escampen a velocitats vertiginoses. Tothom els sap i tothom els explica. Sempre han succeït en un lloc perfectament localitzable, i són fets viscuts per persones que no coneixem però que, d'alguna manera, ens resulten pròximes. Aventures protagonitzades per amics d'un amic, que serveixen de mirall que explica les nostres pors més concretes. Ningú no s'atreveix a negar-ne la veracitat, però ningú tampoc no hi posaria la mà al foc. Perquè aquestes històries no han pogut, mai per mai, comprovar-se.

Tres exemples, cadascun amb una anècdota concreta. El primer és de l'autopista fantasma. Un grup de persones viatgen en un cotxe. És de nit i passen per un lloc ple de voltes, on la carretera no és gaire ampla. De cop, apareix una al·lota que fa autostop. Té l'expressió pàl·lida i els cabells embullats. Quan s'aturen, no parla gaire. El seu posat de misteri els sorprèn. Més tard, s'adonen que és el fantasma d'una dona morta en accident

de trànsit en aquell mateix lloc. Apareix a la gent i els adverteix del perill d'un determinat revolt.

Si recordam una llegenda alemanya molt antiga, la de la Lorelai, ens adonarem que, tot i que la història que s'explica no tingui res en comú amb l'anterior, ambdues serveixen per al mateix. La Lorelai era una ondina que apareixia a les aigües del Rin, en un punt de la seva geografia especialment difícil, tot d'esculls i roques. Antigament, els mariners hi perdien el rumb de les naus. Molt sovint hi morien. Per això nasqué la història de la bella ondina, capaç de distreure, amb els seus cants, l'atenció dels qui navegaven empenyent-los a la mort. La Lorelai servia per advertir els mariners dels perills del riu. L'autostopista avisa els conductors del risc del camí. Als antics navegants els feia por l'aigua. A nosaltres, ens atemoreixen els accidents de cotxe.

El segon exemple explica la desventura d'una parella que, resident a Badajoz, travessa la frontera portuguesa amb la intenció de fer-hi unes compres. La dona va a una botiga, mentre el marit l'espera al cotxe. Quan ella torna, ell ha desaparegut. Després d'una llarga recerca, i quan ja és de nit, el troba al mateix lloc on l'havia deixat, en un pàrquing. A l'hospital, descobreixen que, poques hores abans li han extirpat un ronyó. El comerç d'òrgans per a trasplantaments ha estat el motiu del segrest.

La tercera història és molt més senzilla i casolana: se situa en un restaurant xinès. Algú hi va a sopar i, sense saber-ho, menja carn de rata. Naturalment, això succeeix sempre en un xinès i, mai de la vida, en un lloc de menjar del país. Es tracta de manifestar que, malgrat el nostre aparent cosmopolitisme, les coses que vénen de lluny no ens inspiren una absoluta confiança.

Podríem continuar explicant relats d'aquesta mena: com el de la parella que viatja a l'Índia i en torna amb un gos de companyia que, després, resulta ser una rata gegant. O dels lladres que s'emporten una àvia morta dins el maleter d'un cotxe. O el del marit que fuma al lavabo d'amagat de la dona, fins que s'incendia tot ell amb un producte de neteja que ella ha posat al wàter. Són històries que parlen del món més conegut i pròxim, que corren i es difonen arreu, tot i que la majoria dels seus protagonistes en solen sortir ben mal parats.

(Maria de la Pau Janer, "Llegendes urbanes. Les llegendes urbanes materialitzen les pors col·lectives d'una societat.", *Avui*, 25.1.97)

Text 2:

Dins del túnel de Vielha

Una parella de joves feien la seua primera escapadeta d'amor amb el cotxe dels pares a qualsevol lloc del sud del França. S'apropaven a la Val d'Aran per la carretera N-230 quan per la ràdio del cotxe van sentir que un boig, un psicòpata molt perillós, s'havia fugat del manicomi. En travessar el túnel de Vielha, el cotxe es va quedar sense gasolina. Era molt tard, cap a la mitja nit, i no passava cap cotxe en direcció a Vielha on, segons els havien assegurat, hi havia la primera gasolinera més a prop. La del Pont de Suert l'havien trobat tancada, així i tot, s'havien arriscat a continuar el viatge. Fart de fer auto-stop, el noi va decidir d'arribar-se a peu a la gasolinera. Abans de desaparèixer dins de la foscor del túnel, va advertir la seua companya que es tanqués al cotxe per dins i que no obrís a cap desconegut per res del món.

Les anomenades *llegendes urbanes* són una prova evident que les narracions orals no han passat a la història, ni de bon tros, sinó que, com altres formes de folklore, actuen

com els organismes vius, que es renoven contínuament, tot adaptant-se a cada època. Les noves pors, els neguits, les il·lusions de la societat actual constitueixen l'aliment d'aquestes històries o rumors, que corren de boca a orella, algunes fins i tot difoses per la premsa com si fossin notícies reals. La majoria sembla que procedeixin dels Estats Units o de l'Europa occidental, però cada país, cada ciutat se les apropia com si el fet hagués tingut lloc allí. El mateix fenomen, al cap i a la fi, que en la llegenda tradicional. ¿De quants llocs no s'explica, per exemple, la llegenda de la marededéu descoberta per un toro? A casa nostra, "l'horrible cas de la parella d' enamorats que es queda sense benzina" se sol situar al túnel de Vielha.

Tornem doncs, a l'interior del túnel on hem deixat la noia esperant ansiosa el seu xicot. Al cap de molta estona va caure entredormida. Va despertar-se sobresaltada: el cotxe es gronxava com una barca al mig del mar mentre ressonaven al sostre uns patacs horrorosos. No va sortir, es va quedar arraulida al seient durant hores i hores, fins a la matinada. Per fi, va sentir la sirena de la policia. El cotxe salvador va aturar-se pocs metres al davant. Llavors a la llum dels fars i de les pampallugues blaves, la noia va poder veure, horroritzada, que el parabrises i els vidres de les finestretes regalimaven de sang. Pels altaveus, el policia va cridar que sortís immediatament del cotxe i que correués de pressa cap a ells sense mirar enrere. La noia va obeir però no va poder evitar la temptació de girar-se: dalt del cotxe hi havia un individu que colpejava la carrosseria amb el cap del seu estimat.

(Pep Coll, "Dins del túnel de Vielha" a 'Cal Mite' dins *Descobrir Catalunya*, núm. 71, desembre del 2003.)

ANNEX 5: LA MITIFICACIÓ LITERÀRIA D'ESPAIS GEOGRÀFICS. ITINERARIS

1. Espai geogràfic i literatura. A continuació transcrivim tres articles i un fragment d'entrevista que fan referència a la relació entre un espai geogràfic concret i la seua mitificació literària. Isidor Còsul parla de la Mequinensa de Jesús Moncada; Bernardo Atxaga, de l'espai literari d'*Obaba*; la crònica de Pilar Lozano, de la proposta de batejar el poble colombià d'Aracataca com a Aracataca-Macondo; i Miquel Pueyo, fent-se ressò dels mots de l'escriptor Vidal Vidal, de la idea d'associar Malpui a Pessonada:

Text 1:

A ell no li agradava aquesta comparació. N'havíem parlat manta vegades i compto que s'ho va acabar creient a còpia d'anys, de converses i de tossuderia quan coincidíem tots dos a l'Editorial La Magrana on treballàvem. És evident que havia llegit Faulkner i García Márquez i un dia va comentar-me, qui sap si tip de la meua tenacitat crítica, que potser sí que un dia d'aquests es posaria a llegir les novel·les de Juan Benet.

Per mi, però, la lògica era evident i partia del fet que, dins de la novel·lística contemporània, William Faulkner havia estat el primer escriptor a posar les fites d'un territori genuí marcant una geografia pròpia per conrear-hi la seva narrativa. Són els paratges del comtat de Yoknapatawpha, al sud profund dels Estats Units, amb horitzons de camps de cotó i un relleu de turons suaus habitats per pagesos i grangers. Els entesos hi reconeixen el districte de Lafayette, prop d'Oxford (Mississipí), on el novel·lista americà havia passat la infantesa i joventut. Anys més tard, Gabriel García Márquez, que no ha negat mai la influència de Faulkner, creà Macondo, aquell lloc on la realitat no té fronteres i que respon a la geografia fascinant de la infantesa de l'escriptor colombià, els anys que García Márquez va viure a Aracataca al costat dels avis. Rere aquesta doble influència, el novel·lista espanyol Juan Benet creà un santuari de la ruïna en la imaginària comarca de Región, devastada per una sagnant guerra civil.

La vella ciutat de Mequinensa és ara una carcassa enrunada buida i colgada d'aigua des de 1970, a la cua del pantà de Riba-roja. Es podria parlar d'una realitat morta i oblidada si no fos que continua vivint gràcies a Jesús Moncada, que ha recuperat, en la màgia de la literatura, els topants perduts d'uns paisatges d'infantesa i joventut. Els seus, i just com succeeix a l'obra de Faulkner i de García Márquez. Amb les diferències que fan al cas, és clar, però també amb la singularitat que Moncada no dissimula el nom de l'indret. Si Yoknapatawpha recorda Lafayette, Macondo té a veure amb Aracataca i Región se situa més o menys a la província de Lleó, Mequinensa és Mequinensa, la ciutat reviu amb estricta precisió històrica i l'autor té cura d'apuntar carrers i places i dibuixar les traces d'un urbanisme medieval colgat sota l'aigua. Des d'aquesta perspectiva, és innegable que l'obra de Jesús Moncada s'insereix en la línia que va de Faulkner a Benet, passant per García Márquez. Del Mississipí a l'Ebre.

Fet i fet, el gruix més important de la seva narrativa evoca el món perdut de l'antiga Mequinensa, i a la seva recuperació començà dedicant-hi els millors contes d'*Històries de la mà esquerra* (1981) i d'*El cafè de la granota* (1985), tot el gruix de l'esplèndida novel·la que és *Camí de sirga* (1988), un grapat de les pàgines més suggeridores de *La galeria de les estàtues* (1992), així com bona part de les sorprenents històries de *Calaveres atònites* (1999). Només se n'allunyà en part, per bé que sense moure's de la història de Mequinensa, en la novel·la coral *Estremida memòria* (1997). La construcció

del mite pot explicar-se com una falla que comencés dient que primer fou utopia del progrés –la construcció del pantà– contra una magnífica realitat forjada per segles d’història. Aquí hi ha l’eix de tot i el mateix Moncada es va encarregar de precisar-ho fent que la seva segona novel·la, *La galeria de les estàtues*, comencés, no pas per casualitat, el 1957. Aquell any, a més d’iniciar-se la guerra colonial d’Ifni, van començar les obres de la presa de l’embassament de Riba-Roja que havia d’inundar el poble. La vella Mequinensa, doncs, és fita i puntal en l’imaginari del narrador: hi va néixer, s’hi va criar, hi va viure fins als vint-i-quatre anys i sempre acostumava a tornar-hi, ni que fos a carregar piles: «Quan parlo de Mequinensa parlo de les meves pròpies arrels, de la meua pròpia vida», declarava en una entrevista a Xavier Moret per referir-se, és clar, al nucli d’una ciutat de carrerons estrets i tortuosos, i als senyals inequívocs d’urbanisme àrab, convertits ara en una fantasmagòrica realitat submergida.

Sempre he llegit els primers reculls de contes de Moncada com les peces d’un retaule costumista, sobretot els que funcionen com a reconstrucció literària d’un món perdut, la vida d’un poble ajocat entre dues riberes, la Mequinensa de la navegació fluvial i de les mines de lignit, de les terres d’horta i de petites explotacions ramaderes, una vila de minaires, pagesos i llaüters recuperats en la vitalitat d’uns personatges a voltes un punt màgics i sempre engrescats, divertits i sorneguers. Són narracions que flueixen per reviuire un món desaparegut, tractat amb una modernitat innegable. Perquè Jesús Moncada ha controlat sempre les regnes de la narració i no ha caigut mai en el parany sentimental de plorar l’espai perdut o fer l’elegia d’un temps que ja no tornarà. Armat amb una dosi eficaç de murrieria i de sentit de l’humor, ho mesurava tot amb dosis de tendresa. I és així com va construir el seu mite personalíssim, un corpus literari on conflueixen els records de la infantesa, fets i personatges de tronc realista i històries fantàstiques dictades per la singularitat d’una geografia plena de misteris i sempre a punt per a la volada imaginativa. Per això hi sovintegen les històries d’ultratomba on la mort té un caient de respectuosa naturalitat, per bé que lligada a anècdotes jovials. Només cal llegir la fastuosa cursa dels dos llaüters difunts a *Revenja per a un difunt*, o els enterraments sorneguers de *Traducció del llatí i Absoltes i sepeli de Nicolau Vilaplana*. Una dimensió fantàstica a frec del realisme màgic, al costat mateix de pinzellades costumistes i històries d’un realisme virolat. Una vella Mequinensa que torna a viure en la literatura enllà de la pròpia mort física, com l’antic i destre barquer Miquel Garrigues, sense feina d’ençà de la construcció del pont i que escriu una carta a la *Senyora mort* per demanar plaça d’ajudant de Caront, barquer mitològic de l’altra riba.

Tot aquest món trobà la seva sistematització coherent a *Camí de sirga*, la seva millor obra, una novel·la esplèndida situada en una cronologia que va de 1914 i 1971: dels anys de màxim esplendor de Mequinensa a la seva agonia, a partir de 1957. És a dir, de la prosperitat de la conca minera en els anys de la Primera Guerra Mundial fins a l’ensulsiada de les darreres cases de la vila a conseqüència de la construcció del pantà. Des d’aquesta perspectiva, *Camí de sirga* continua sent una elegia paradoxal: elegia per un món perdut i estimat que amaga, darrere de cada mur que les màquines ensorren, un tou de vida i d’història. Però l’elegia és paradoxal perquè, com en els contes, l’autor no s’entreté en lamentacions inútils i opta per recuperar la sensualitat i les ganes de gresca d’una comunitat liberal i descreguda, atapeïda amb els tropells dels minaires i les històries dels llaüters amunt i avall de l’Ebre. Una novel·la que creix i avança de bracet amb velles històries i amb personatges que surten de l’ànima de les cases abans que no comenci la malesa de l’enderroc. Els records, fantasmes entranyables dels uns i dels altres, es barregen per arrodonir un mosaic esplèndid, un retaule enèrgic i viu d’aquest món condemnat a desaparèixer.

Ens ha deixat massa d'hora, Jesús Moncada, però ens queda la certesa d'una obra sòlida i eficaç, una de les grans creacions de la literatura catalana del segle XX.

(Isidor Cònsul, "Creador del mite de Mequinensa. Faulkner, García Márquez, Juan Benet, Jesús Moncada", *Avui*, 14.6.05)

Text 2:

L.D. *D'on va sorgir el nom d'Obaba?*

B.A. Per mi Obaba és un lloc primigeni, fora d'aquest món i de la història. És com una mena de lloc zero, de començament, de punt de partida. La lletra b és potser la primera de l'alfabet que aprenen els nadons a l'hora de parlar. Bebè, baby, bambi-no... la majoria d'idiomes la utilitzen per referir-se a les criatures acabades de néixer. Per això vaig pensar que un lloc primigeni com Obaba havia de tenir un nom que inclogués el so de la lletra b.

L.D. *Per què es va inventar la geografia d'Obaba?*

B.A. Mira, jo tinc una percepció poètica de la realitat. Hi ha gent que a l'hora d'entendre el món, ho fa, per exemple, des d'un esquema racionalista, tècnic o matemàtic. Jo, en canvi, m'atanso al que m'envolta des d'una perspectiva poètica, cosa que, per cert, no té per què ser sinònim d'una aproximació inexacta. La poesia té la seva exactitud, encara que sigui una forma de comprensió més misteriosa del que és habitual. Fruit d'aquesta percepció, quan em vaig posar a escriure els contes d'Obabakoak, em vaig adonar que volia parlar d'una gent i unes històries que tenia la sensació que pertanyien a un temps molt antic, que no era el meu. Per això vaig haver de situar-los en una geografia fora del món i de la història.

(Lourdes Domínguez, "Bernardo Atxaga: 'La poesia és la cuina de la literatura'", *Avui*, 6.12.01)

Text 3:

Los vecinos decidirán si a Aracataca se le agrega el nombre de 'Cien años de soledad'

Aracataca, el pueblo de calles polvorientas donde nació y creció el Nobel de literatura Gabriel García Márquez, está alborotado. La culpa es del alcalde, Pedro Sánchez. Este hombre de 39 años está empeñado en agregarle a Aracataca, y sólo separada por un guión, la palabra Macondo, que inmortalizó Gabo en *Cien años de soledad*.

Las razones las explica de manera atropellada, como hablan las personas del Caribe colombiano: «La materia prima de la obra de Gabo está aquí»; «el único Nobel del país fue parido aquí»; «el corazón de Macondo está aquí»; «ésta es la cuna del realismo mágico...». Y sin modestia asegura que su pueblo es el más emblemático de Colombia entera. Aunque hacen falta varios trámites burocráticos para hacer realidad esta idea, el alcalde habla como si fuera un hecho.

Desde que manifestó públicamente su idea, el pueblo se llenó de comentarios. Unos aprueban el cambio, otros lo rechazan. «No estoy de acuerdo; siempre se ha llamado Aracataca –desde 1915– y, así, de la noche a la mañana, a alguien se le ocurre decir que

se llama de otro modo. Aracataca-Macondo se oye como feo», opina Kathy, una mujer que trabaja en la parroquia.

Rafael Darío Jiménez, coordinador de cultura y director de la Casa Museo Gabriel García Márquez –funciona en la casa donde nació el escritor y, a decir del alcalde, «se la está comiendo el comején»–, se encargó de escrutar archivos para buscar argumentos a favor del cambio. «Si existe Illier-Combray por el libro de *En busca del tiempo perdido*, de Marcel Proust, ¿por qué no Aracataca-Macondo?».

Pero lo cierto es que la idea ya está tomando forma. Hoy le pondrán fecha a la consulta popular en la que los 53.000 habitantes –la mitad de ellos, en el casco urbano– podrán decir sí o no a la propuesta. Ya está abierto un concurso –en el que participan todos los artistas locales– para diseñar el cartel emblema de la campaña, y a la entrada del pueblo hay una valla inmensa donde se lee: «Bienvenido a Aracataca-Macondo, tierra del realismo mágico». En un extremo se ve la foto de Gabo, y en el opuesto, la de otro de los hijos ilustres de esta población del departamento del Magdalena: Leo Mátiz, fotógrafo conocido a escala mundial.

El interés por modificar el nombre le nació al alcalde hace años, pero, como él mismo dice, «no había podido ser alcalde para hacerlo». Hace tres meses, en un viaje que hizo a Europa junto a funcionarios de todo el país, se dio cuenta de lo conocido que era su pueblo; tuvo la certeza, entonces, de que su sueño no era descabellado. Con Gabo no ha hablado aún de su plan; aunque sí estuvo con el escritor el año pasado en México. Poco tiempo después, ese país le aprobó un proyecto para recuperar el Camellón de los Almendros –sitio nombrado tantas veces en *Cien años de soledad*–. «Ojalá se realizara una cruzada internacional para recuperar nuestro patrimonio», dice, en tono de lamento. Sabe que el municipio, con una nueva cara, atraerá más turismo –el año pasado 3.000 personas lo visitaron, la mayoría extranjeras– y generará otra fuente de empleo para salir de la pobreza. Los cataqueros consumen agua no potable y las finanzas del municipio están en rojo. «Tenemos que utilizar a Gabo, en el buen sentido de la palabra, para generar recursos», asegura. Dentro de sus planes está también darle el nombre de Luisa Santiaga Márquez Iguarán –madre del Nobel– al hospital de la localidad.

La última palabra la dirá la asamblea departamental. El alcalde invitó a los diputados a Aracataca la semana pasada y les expuso sus razones. Sólo en febrero ellos dirán si Aracataca se convertirá, o no, en Aracataca-Macondo.

(Pilar Lozano (Bogotá), “Macondo estará en el mapa. El alcalde propone rebautizar la localidad natal de García Márquez”, *El País*, 9.12.04)

Text 4:

Fa un parell de dies que dormo malament (més ben dit, que dormo poc), per culpa de Carles Porta, el periodista i reporter de televisió que ha publicat *Tor. Tretze cases i tres morts*, una investigació novel·lada dels crims i dels misteris de la muntanya “maleïda” de Tor, que algun crític ha comparat amb la simbiosi de narració literària i periodística que va descobrir i utilitzar per primer cop Truman Capote i que va camí de convertir-se en un autèntic best-seller en llengua catalana. Certament, el llibre enganxa el lector i se us fa difícil decidir en quin dels cinquanta capítols suspendreu la lectura i tancareu el llum de la tauleta de nit.

D’una manera ben diferent però no menys suggestiva, en les setmanes prèvies a Nadal em vaig llegir ben gustosament el darrer llibre de Pep Coll, que duu per títol *El salvatge*

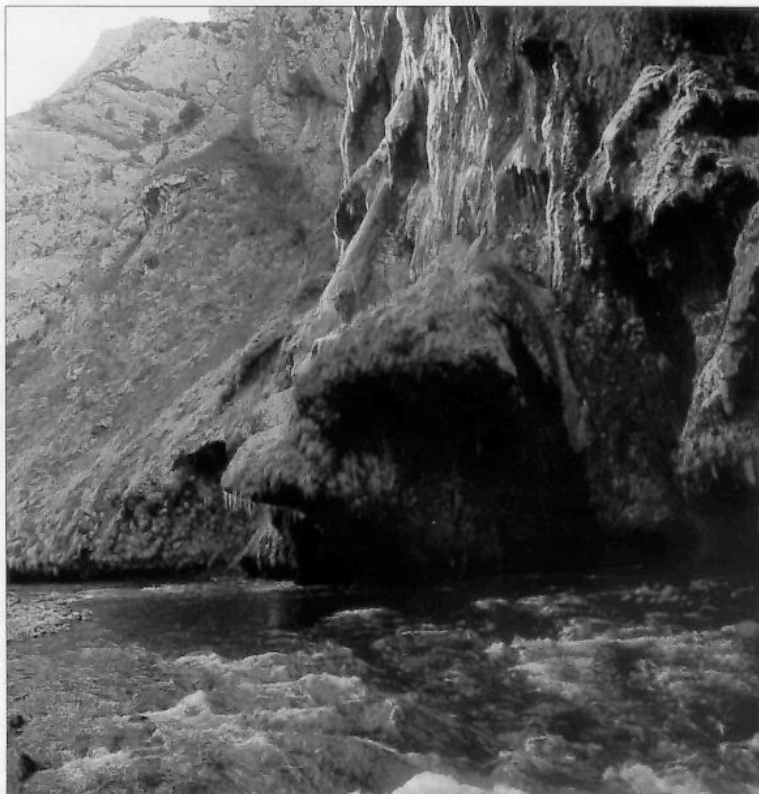
dels Pirineus, i que és tota una senyora construcció literària ben madura i basada en una idea originalíssima. Dijous proppassat, en la contraportada d'aquest mateix diari, Vidal Vidal suggeria que de la mateixa manera que el municipi colombià d'Arataca ha decidit afegir al seu topònim el nom de Macondo, localitat imaginària en què García Márquez situà els seus *Cien años de soledad*, les autoritats municipals de Conca de Dalt s'haurien de plantejar la denominació Pessonada-Malpui, per al lloc que tan amorosament i amb tant d'èxit l'escriptor Pep Coll ha situat en el mapa mental de milers dels seus lectors, amb uns resultats molt més eficaços que la més insistit i costosa de les campanyes de promoció turística.

En qualsevol cas, a banda de la satisfacció que m'ha proporcionat la lectura d'aquests dos llibres tan diferents però igualment atractius, cadascun en el seu gènere, el cert és que això demostra, un cop més, que una entitat física, mítica i simbòlica tan potent com la serralada pirinenca i la seva àrea perifèrica poden esdevenir, en mans d'autors competents, un escenari i una matèria primera d'extraordinària qualitat literària i un argumentari que com més fidel a l'entorn immediat es manifesta, més traspua una dimensió cosmopolita i un interès internacional d'indubtable interès. La meua felicitació més sincera a tots dos autors.

(Miquel Pueyo, "Carles Porta i Pep Coll", *Segre* [Lleida], 7.1.06)

2. Itineraris. Reproduïm un parell d'itineraris del dossier coordinat per Pep Coll «El Pirineu interdisciplinari» (*Crònica d'Ensenyament*, núm 73, febrer 1994). L'itinerari de Pep Coll "Ruta mítica pel Pirineu", que està pensat per fer-lo amb cotxe, recorre una desena de llocs mítics de les comarques de l'Alt Urgell i del Pallars Sobirà. El de Xavier Macià, "Viatge literari al Pirineu", alhora que traça una panoràmica de la literatura dels Pirineus occidentals, fa un recorregut paisatgístic pels dos Pallars, per la Ribagorça i per la Vall d'Aran en companyia de fragments literaris d'autors com Concepció Maluquer, Maria Barbal, Pep Coll, Antoni Navarro i Jusèp Condó:

Ruta mítica pel Pirineu

Pep Coll*

El mite en el seu sentit original, és a dir, com a *relat fabulós que hom suposa que tingué lloc en un passat imprecís*, sobreviu a les valls pirinenques fins ben entrat el segle XX. Dos són els motius principals d'aquesta pervivència, sensiblement tardana respecte a altres zones de Catalunya. En primer lloc, tenim l'aïllament geogràfic d'unes terres, encaixonades entre els cims del Pirineu i la serralada transversal del Pre-pirineu. Per altra banda, una geografia sensacionalment variada (coves, congostos, penya-segats, boscos...) és més propensa a la fantasia que altres zones de vora mar o de les planes de l'interior, paisatgísticament més monòtones. No solament l'home, també el paisatge engendra mites.

Aquest itinerari per les comarques de l'Alt Urgell i del Pallars Sobirà enfila una desena de llocs mítics, indrets que, l'any de Mariacastanya, van ser escenari de fets fabulosos. Per tal de poder capbussar-nos en la fantasia tradicional dels pirinencs, és millor que deixem a casa la raó i l'esperit crític, eines que per a aquest viatge ens podrien fer nosa.

*Pep Coll és escriptor i professor de secundària.

La Pixarrada del Diable

Al mig del poble d'Organyà, davant del monument a les Homilies, posem a zero el comptaquilòmetres. En el km 3'1, al bell mig del congost dels Trespunts, trobem la Pixarrada del Diable: una taca en forma de regalim de color fosc mig rovellat, que s'allargassa a la penya de l'altre costat de riu, a la nostra dreta. El Dimoni, enxampat *in fraganti* per sant Ermengol mentre destruïa de nit el pont de més avall (encara s'hi veuen les ruïnes), fou lligat i penjat al capdamunt d'aquest penya-segat. Aleshores, sia per fer escarni a les autoritats religioses, sia per fer créixer el Segre i emportar-se el pont, o senzillament perquè el Diable té pànic a les alçades, es va orinar a la penya.

Els minairons de Roc Picó

A Adrall ens desviem a l'esquerra i enfilem l'Eix Pirinenc en direcció a Sort. Passat Pallerols, gairebé al capdamunt d'una llarga pujada per l'obaga del bosc, la carretera travessa una impressionant esllavissada de roques vermelloses (km 33'9): la tartera de Roc Picó. Aquestes pedres foren amuntegades ▶

- ▶ pels *minairons*, uns éssers fantàstics que l'hereu de casa Servós de Castellàs (una de les cases més riques de la comarca) tenia tancats en un canut d'agulles. Tot just sortir del canut, demanaven feina i l'amo els manava allò que més li convenia. Un dia, però, el canut va caure en mans del mosso, el qual, atabalat davant l'exigència dels minairons, els féu atartegar tots aquests rocs.

Bosc del Cantó

Des d'ara i fins que comencem la baixada, voregem una de les zones boscoses més grans de Catalunya: els boscos del Cantó i de Sant Joan de l'Erm.

El monestir de Gerri, que fou un dels més antics i poderosos del Pirineu.

Fins a principi de segle eren infestats de bandolers que assaltaven els viatgers (firaires, capellans que anaven o venien de la Seu...). El Lliser d'Arcalís, l'últim bandoler del Pallars, fou un dels més carnissers. Diuen que si portaves una bóta de vi i els convidaves a beure, a ell i a la seva colla de matalots, et deixaven passar tranquil. Per altra banda, no gaire lluny del port del Cantó, en un indret del bosc conegut com Rocamora, hi ha enterrat un fabulós tresor. Almenys així ho assegura un refrany: *Val més Rocamora i Castellneró, que Catalunya i Aragó.*

Santa Creu de Llagunes (km 44'0)

Aparquem el cotxe i enfilem a peu per la pista del turó. En cinc minuts arribem a les ruïnes del poblat medieval de Santa Creu de Llagunes, en procés d'excavació. Aquí dalt s'hi va refugiar l'últim moro del país amb la seva família. Així que els salvatgets veïen que s'atansava algun cristià, fugien al bosc, on s'amagaven com els senglars. Al cap de molts anys, un home de Llagunes, totalment camuflat dins d'un vestit de branques de boix, va aconseguir de caçar-los.

Sort i rodalia

A Sort visitem el castell, residència habitual dels comtes del Pallars, protagonistes d'una saga llegendària (la llegenda de l'estany de Montcortès, recollida per Verdaguer a *Rondalles*, n'és un dels molts exemples). Una mica més avall de Sort veiem, a l'al-

tre costat de riu i davant una prada grandiosa, la masia de Saverneda (la desviació és a l'esquerra en el km 62'2). Darrera la casa hi ha el Forat del Drac, una cova on s'encauava un serpent monstruós. La fera fou liquidada pel Senyor de Malmercat, el qual li va donar un gos cuirassat amb ganivets. A mig aire de la serra, apareix el poblet de Malmercat, on fa uns anys van tenir lloc uns focs follets que van esporuguir els seus habitants.

Santuari d'Arboló (km 70'9)

Avorem el cotxe a la banda esquerra, travessem a peu el pont de fusta i en deu minuts ens enfilem fins a la capella. Al santuari d'Arboló, centre espiritual del Pallars, hi acudien els joves de tota la comarca per buscar parella. A més de demanar-ho a la Mare de Déu, les noies havien de traure la cama entremig dels balustres de la balconada de davant de l'ermita. Els xicots feien colar un roc dins d'un forat obert a la penya, que es troba poc abans d'arribar a l'ermita per l'altra banda, al peu del caminet que puja de Gerri. Si la pedra es quedava dins del forat, senyal de bona sort; si queia a terra, se'n tornaven cap a casa tan sols com havien vingut.

Monestir de Gerri (km 72'4)

Ens aturem per visitar l'església del monestir, un dels més antics i poderosos del Pirineu. Un enfilall de llegendes sobreviuen a les ruïnes d'aquest convent. Una d'elles explica el galdós destí de la fortuna que els monjos havien aplegat al llarg dels segles. Conten que un dels abats, trobant-se en el seu llit de mort, ordenà que llencessin totes les monedes d'or i les de plata a la comuna del convent. «Si jo no me'n puc gaudir, que no se'n gaudeixi ningú», exclamà abans de fer el darrer badall.

El serpent de Collegats

Abans d'entrar al congost, apareix davant nostre la silueta de la Geganta Adormida, ajaçada damunt la penya de Collegats. Tot i que la memòria popular ha oblidat l'origen de la donassa de pits prominents, tots els automobilistes li diuen adéu abans d'entaforar-se als túnels. Collegats és un congost maleït, esquitxat d'indrets diabòlics, com la Cova del Serpent. Per arribar-hi, hem de deixar el cotxe passat el primer túnel i enfilem-nos cap a la dreta per un corriol que puja cap a les torres d'alta tensió. Al cap de mitja hora arribem a la Cova del Serpent, un forat que s'obre al costat del camí. El monstre que hi vivia fou mort per un frare del convent de les Malese, amb un procediment semblant al del drac de Malmercat. El monjo li va donar un ruquet carregat de pans, farcits de ganivets. Un cop morta la fera, la seva monstruosa carcanada va quedar marcada per sempre més a la roca del sostre de la cova.

Viatge literari al Pirineu

Xavier Macià*

Fins fa ben poc, els testimonis literaris sobre el nostre territori havien estat més aviat escassos, comparat amb els que podíem trobar a les altres comarques catalanes. Per altra banda, aquesta zona pirinenca no ha donat gaires escriptors ni homes de lletres que, a través dels seus textos, descrivissin el territori i el donessin a conèixer. El desert cultural

era tan manifest que Violant i Simorra havia arribat a afirmar, de forma potser una mica lleugera, que els pirinencs, a qui considerava treballadors i soferts, no estaven en absolut dotats per a les tasques intel·lectuals.

Els primers a parlar del Pirineu, il·lustrats del divuit i viatgers del dinou, tots ells fills d'altres terres, en van donar sempre una visió trista, quasi patètica. En les seves descripcions, es ressalta sobretot el caràcter inhòspit i feréstec del paisatge i l'endarreriment de la població, la seva misèria i la seva fenomenal ancestralitat. Al final del segle passat, però, i sobretot al començament d'aquest, trobem ja els primers testimonis d'estudiosos i d'intel·lectuals que redescobreixen el Pirineu i s'admiren de l'important patrimoni artístic i

natural d'aquesta zona d'alta muntanya, i de poetes que hi cerquen la font d'inspiració per als seus versos. Paral·lelament, el Pirineu comença a donar les primeres mostres d'una certa activitat cultural i literària: dos escriptors nascuts en aquestes terres, els mossens i poetes Antoni Navarro, de l'Alta Ribagorça, i Jusèp Condò, d'Era Val d'Aran, senten la necessitat d'evocar-la en els seus textos, sovint, és clar, de forma prou idealitzada i enyoradissa. Ells

*Xavier Macià és professor i escriptor.

posen la primera pedra del que haurà d'esdevenir uns anys després una autèntica i original tradició literària ponentina.

Certament, és sobretot a partir de mitjan nostre segle, i coincidint amb els primers símptomes de recuperació de la cultura catalana i de modernització de les zones d'alta muntanya, que assistim a un canvi substancial en el panorama cultural pirinenc, a un veritable desvetllament literari d'aquesta terra maleïda. Entre els pioners cal destacar, sobretot, Joan Lluís, Jordi Pere Cerdà i Concepció G. Maluquer, tots tres nascuts durant la segona dècada d'aquest segle. Però la renovació profunda arribarà amb la generació següent, la nascuda al voltant del mig segle: Josep Albanell, Josep Espunyes, Maria Barbal, Pep Coll i Joan Obiols. I continua encara amb noves veus que ara tot just comencen.

De Collegats a la vall de Boí

El viatge literari que proposem és un recorregut a través de la part més occidental del territori pirinenc, la compresa per les comarques del Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, Era Val d'Aran i l'Alta Ribagorça. Per realitzar-lo, ens deixarem guiar per algunes de les obres més representatives d'escriptors pirinencs que han pres la realitat d'aquest territori, els seus personatges, el seu paisatge o els seus mites, com a pretext de la seva evocació lírica o com a referent immediat del seu món de ficció.

El nostre punt de sortida serà l'estret de Collegats, que és una de les portes d'entrada emblemàtiques a l'Alt Pirineu, i el punt d'arribada serà la vall de Boí, especialment atractiva per la seva riquesa natural i d'art romànic.

L'estret de Collegats, més que un pas, és, de fet, una frontera de pedra picada, engorjada i agresta. Collegats separa dos paisatges, el de la Conca, que és obert, ufanós, ampli, i el muntanyenc, que és inhòspit, fred i encaixonat, com descriu l'indret l'escriptora Concepció G. Maluquer.

Collegats

Estret de Collegats; altiva fita que al nostre vell Pallars ha mig partit; al fons del gran gargal l'aigua s'agita i una llenca de cel blava i petita s'albira entre l'esquerda de granit. D'allà en amunt l'abrupta meravella del Pallars Sobirà forjà una Història. D'allà en avall s'aplana i descabdella una altra terra fèrtil, dolça i bella on baixa el riu filant la trajectòria. I dintre del seu clos; com la petxina que dins la valva amaga el seu joiell els peus del riu d'escuma blanca i fina i el front tocant al cel de llum divina; l'Argentaria broda el seu mantell. I el broda amb fils d'argent i pedreria amb prismes de cristall i llum d'estel; amb flocs d'escuma flonja que es destria i amb dits de fred i agulla d'harmonia, sorgeix la meravella: pedra i gel!

Concepció G. Maluquer

Concepció G. Maluquer va néixer a Salàs, al Pallars Jussà, el 1918. La seva obra poètica i narrativa, és força extensa i obtingué en el seu moment un reconeixement notable. Entre les seves obres ambientades al Pirineu, les més representatives són sense dubte la novel·la *Gent del Sud* (Club Editor, Barcelona, 1964) i el poema èpic *Lascaris. Una princesa grega al Pallars* (I.E.I., Lleida, 1993). Maluquer té encara algunes obres inèdites i continua la seva tasca creativa. Esperem que molt aviat retorni a la vida pública i que doni a conèixer els seus papers.

També pallaresa, com Maluquer, i una narradora amb una gran personalitat, és l'escriptora Maria Barbal, nascuda a Tremp, el Pallars Jussà, l'any 1949. La seva obra més coneguda, i amb la qual va assolir un èxit immediat, és *Pedra de Tartera* (1984). La novel·la, el protagonista femení de la qual és d'un poblet del Pirineu, recrea en el món de ficció una realitat prou tòpica del món de muntanya, el fenomen migratori de molts pirinencs cap a les grans àrees industrials durant la postguerra. Una altra de les seves obres clau, també ambientada al Pallars i a l'Alta Ribagorça, és el recull de contes *La mort de Teresa*. I cal citar, encara, la novel·la *Mel i metzines*, una història sobre el periple vital d'un cabaler, l'Agustí, en el rerafons de la qual s'hi pot veure retratada la decadència del món tradicional pirinenc.

«Tinc massa temps per mirar i pensar; no sé si em fa bé tanta folga. En un mes de voltar pel terme puc dir que els pobles han canviat molt des que jo vaig néixer. La gent n'hem anat marxant. Moltes cases s'han tancat. A pleret s'han mort els vells que hi quedaven. Els joves no han tornat dels pobles grans del pla i de les ciutats. A l'hora de fer una mirada, què veus? Moltes bigues despenjades, els llosats s'han obert pels camins on la neu i la pluja s'havien entaforat. Les cases ensenyen sense vergonya els seus dintres mentre la bardoma avança entre els carreus.»
Maria Barbal

Mentre travessem el Pallars Sobirà, i abans d'iniciar l'ascensió cap al Port de la Bonaigua, que ens ha de dur fins a Era Val d'Aran, passem per la vila d'Esterrí d'Àneu, la capital de les valls aneuenques. És tot just al poble d'Esterrí que l'escriptor pallarès Pep Coll va ambientar la seva novel·la *Què farem, què direm?* (1992), que narra les peripècies d'una noieta, la Bet, que aconsegueix robar del museu un canut dels minairons. La història de Pep Coll, divertida i molt imaginativa, vol revivificar i actualitzar els «minairons», uns éssers minúsculs i entremaliats que són representatius de la rica fauna fantàstica pirinenca. Pep Coll, nascut a Pessonada, Pallars Jussà, el 1949, té una obra narrativa extensa, s'ha preocupat sobretot per recuperar el patrimoni

cultural i lingüístic pirinenc i per descriure, amb habilitat i rigor, la realitat d'un món que des de començament de segle lluita tenaçment per la seva supervivència i que es debat, no pas sense tensions, entre tradició i modernitat.

D'entre les obres de l'escriptor Pep Coll cal destacar, a més, les novel·les *El secret de la moixernera* (1988) i *La mula vella* (1989). Però, a més, i de forma molt especial, les obres situades a cavall entre l'estudi etnològic i la creació literària *Quan Judes era fadri i sa mare festejava* (1986) i *Muntanyes Maleides* (1993), que recullen, amb originalitat i exhaustivitat, bona part de l'enorme patrimoni cultural pirinenc (llegendes, rondalles, mites...), que al llarg dels segles s'ha anat transmetent de forma oral d'avis a néts.

Un cop coronat el Port de la Bonaigua, entrem en paisatge aranès. És fill d'aquestes terres el

poeta Jusèp Condó (1867-1919), un dels pocs literats que ha donat Aran i una de les figures més destacades de la cultura aranesa. La seva obra literària, bàsicament poètica, és un cant elogiós a la terra nadiua i un intent de dignificació de la pròpia llengua. D'entre les seves composicions, la més coneguda és sobretot el poema «Era Val d'Aran», del qual reproduïm ara alguns fragments:

Era Val d'Aran
 Ei era Val d'Aran era ribèra
 més polida de tot eth Pirineu;
 quan se met era pelha naua e bèra
 non i a arren tan polit dejós eth cèu.

Pes dus costats ua nauta montanha
 tostemp la vire d'aires forasters.
 Semble que non ei de França ne d'Espanha
 ei soleta en ses penes e plasèrs.

Tot a fet separada d'autes tèrres
 pes tucs o pes frontères de nacion,
 deth tròç de cèu que ve entre es dues sèrres
 pòt demorar era sua proteccion.

Mès eth cèu non la deishe abandonada
 encara que se'n ve de tot eth mond;
 per aquerò de riqueses l'a dotada
 e d'atraccions qu'en era solet son.

Deixem la Vall d'Aran i ens dirigim cap a l'Alta Ribagorça. Per fer-ho caldrà que travessem el túnel de Viella, de més de cinc quilòmetres de llargada, inaugurat el 1948 i l'única manera de passar d'una

«Cada minairó és un sac d'històries, un tros d'enciclopèdia. En cridava un, qualsevol: la primera paraula —sempre d'una síl·laba— que em venia al cap, i el començava a interrogar. Perquè us feu una idea aproximada del tresor que tenia a les mans, us en faig cinc cèntims. Resulta que un dia que els meus pares a l'hora de dinar van discutir sobre Rússia —n'havien parlat al telenotícies, és clar—, a mi se'm va ocórrer de demanar pel Rus. I tant si hi era, al canut! Aquest minairó, tot i tenir un accent estranger molt marcat, xerrava pels descosits. Si no li hagués parat els peus, era capaç de descabdellar-me d'una tirada tota la història del seu immens país».

Pep Coll

- ▶ comarca a l'altra si no és que volem pelar-nos de fred passant pels pics que les separen. Seguint la carretera que va cap al Pont de Suert, a uns pocs quilòmetres d'aquesta població, trobarem la vila de Vilaller, capital de la Vall de Barravés. És fill del

Els tres campanars de la Vall de Boí

El campanar d'Erill, com fita del temps vell, de l'Art rumbeja el brill com un gloriós joell; cel i aigües són l'espill on s'emmiralla ell.

El de Boí és més vell; sobre un florit planell on l'aigua canta i bull aixeca son capell mirant-se el negre escull que copia en son cristall els arbres de la vall.

Plantat a dalt d'un coll s'aixeca de Taüll obrint, com monstre foll, de ses troneres l'ull. Dels llamps en el perill avisa amb son batall, i prega per la vall i el poble de qui és fill.

Tots tres fets a nivell, entre cançons d'ocell i veus de xaragall, engeguen riu avall ses llengües de metall el càntic del temps vell que el ventijol recull i escampa per la vall, des de Boí a Taüll, des de Taüll a Erill, on s'alça el gran cabdill amb inefable orgull.

Antoni Navarro

poble el poeta mossèn Antoni Navarro, la figura literària més important que ha donat la comarca. Antoni Navarro (1867-1936), va escriure les obres *Pirinenques* (1903), *La balada de l'hivern* (1905), *Cançons perdudes* (1912), *Recitacions* (1914), *De l'infinit poema* (1922), *Roses i estels* (1925) i *Medallons* (1927). Gran part de la seva

obra poètica, sobretot els tres primers llibres, és un cant a la naturalesa pirinenca, i molt especialment a la ribagorçana, les seves valls, els estanys, els pics, les congestes, les flors... Un dels seus poemes més coneguts és precisament «Els tres campanars de la Vall de Boí».

Aquest recorregut literari que hem fet per terres pirinenques és lògicament parcial, fragmentari. Només hem pogut donar unes petites pinzellades, massa breus certament, d'alguns dels autors pirinencs més importants i d'algunes de les seves obres més representatives. Esperem, malgrat tot, que el tast que aquí us hem servit hagi estat suficient per animar-vos a conèixer de més a prop el Pirineu i sobretot la literatura que ha nascut del seu sòl o que s'hi ha inspirat.

Referències bibliogràfiques

- MALUQUER, Concepció G.
— *Gent del Sud*. Club Editor, Barcelona, 1964.
— *Lascaris. Una princesa grega al Pallars*. «Cigne», 3. I.E.I., Lleida, 1993.
- BARBAL, Maria.
— *Pedra de Tartera*. Laia, Barcelona, 1985.
— *La mort de Teresa*. Empúries, Barcelona, 1986.
— *Mel i metzines*. La Magrana, Barcelona, 1990.
- COLL, Josep.
— *Quan Judes era fadrí...* Ed. El Mall, Barcelona, 1986.
— *El secret de la moixertera*. Empúries, Barcelona, 1988.
— *La mula vella*. Empúries, Barcelona, 1989.
— *Què farem, què direm?*. Cruïlla, Barcelona, 1992.
— *Muntanyes Maleïdes*. Empúries, Barcelona, 1993.
- NAVARRO, Antoni.
— *Pla i muntanya. Antologia poètica*. Edicions Garsineu, Tremp, 1994.

ANNEX 6: DOS ARTICLES DE JOSEP VALLVERDÚ SOBRE PEP COLL

1. A continuació reproduïm uns fragments de l'article "Campanes de Ponent" que l'escriptor Josep Vallverdú publicà amb motiu dels premis que l'editorial Cruïlla concedí a Mercè Canela per *S'ha de ser animal!* i a Pep Coll per *Què farem, què direm?* És interessant la defensa que fa de la literatura per a infants i joves, el retrat d'un Ponent literàriament canviant i l'elogi que dedica a Pep Coll:

Voltegen les campanes, i amb tocs de joia. Dos autors de Ponent [Mercè Canela i Pep Coll], dos, han guanyat sengles premis importants de literatura. Si el lector es fixa bé en la notícia veurà que els premis anaven destinats a obres per a nens i joves, i llavors potser pensarà que són premis sense importància –el món dels més joves sovint tendim a rebaixar-lo– i que no cal llançar les campanes al vol ni en el cas que es tracti d'autors ponentins. I, encara més, algú pot fer la mitja rialleta i dir-se que el comentarista que signa aquest escrit hi és part interessada, perquè ell també és un dels beneïtons que escriu per als joves.

Tanmateix les campanes voltegen amb tocs de joia. [...] A les Terres de Ponent, he dit sempre, s'ha produït una embranzida, encara un xic informe, però d'autèntic nervi. I en el cas de la creació literària no hi ha d'haver lloc per a la queixa. [...]

Pep Coll i Mercè Canela han estat des dels seus començaments dos escriptors de raça i d'empemta. Cap dels dos no féu una entrada de cavall sicilià, encara que la Mercè ens portava una aroma exultant del bosc segarrenc i en Pep la densitat de la muntanya més alta, ja en els seus primers llibres. [...]

Pep Coll és possiblement l'autor més exportable que avui tenim al Ponent, i que no se m'esverin els més consagrats, els més veterans. Exportable en el sentit de transportable a un pla general de literatura catalana i fins literatura a seques. Ha aconseguit una fama que risca de ser limitativa amb els seus invents periodístics del "Bot de Pernes" i del "Mai tant!" i féu creure a alguns que era estrictament un remodelador de llegendes i contalles de la muntanya.

Error: Coll té un dels oficis literaris més fins que conec entre els conreadors de la narració, i la seva humanitat, quasi la seva pietat compassiva (de qui comparteix les maneres de sentir profundament) el dispara vers cotes de segura adscripció d'un ventall de lectors que ja té, fidels que, però, poden multiplicar-se prodigiosament. En Pep Coll té la virtut d'unir a una riquesa expressiva pouada en la llengua popular i en la lectura més exigent, una imaginació sempre viva, i una forma mai pastada i repastada, sinó fresca i estimulante. Acaba de guanyar el premi per a obres destinades a joves, "Gran Angular".

(Josep Vallverdú, "Campanes de Ponent" a "Lectura" *Segre* [Lleida], 24.11.91)

- a) Creus que Josep Vallverdú veu com un desmèrit la literatura escrita des del Ponent català i la literatura infantil i juvenil? Raona la resposta.
- b) Assenyala les característiques i els valors que Vallverdú associa a Pep Coll i a la seua obra literària.

2. Vallverdú parla de les mules del Pirineu, arran de la publicació de la novel·la *La mula vella* de Pep Coll:

Una de les mules que la mitologia del segle XX va crear, i adquirí fama cinematogràfica, fou la mula Francis, aquella que parlava i que estava tan íntimament lligada a l'exèrcit. Els exèrcits han comptat amb les mules fins fa quatre dies, i en indrets muntanyosos constitueixen animals quasi insubstituïbles. De la Francis es va escriure un epitafi: “Aquí descansa la mula Francis, que en vida va clavar guitza a dos coronels, set comandants, vint capitans, quaranta tinentes, seixanta sergents, cent vint-i-sis soldats i una bomba de mà”.

Les mules van desaparèixer dels nostres pobles abans d'ahir. Les generacions més joves no les han vistes, però; i tot llur parament tan ricament ornat de vegades, cal veure'l als museus de la vida rural: aquells collars, collarins, cinglats, frontales, sotagoles, testeretes... Jo havia ajudat a junyir la mula al carro, a la dolça, i al trill i rodet. I havia estat a la fira de Salàs, en companyia del meu oncle Jaume, que per aquelles ocasions es vestia l'ampla brusa de rambler. Hi havia animals de pota rodona que eren portats de molt lluny, fins de Navarra, o de l'altre costat dels Pirineus, travessant els ports i dibuixant siluetes de western casolà.

Animals resistents, s'estalviaven la femellesa criadora, i en no poder tenir fills, duïen la maledicció bíblica que els homes els encolomaren: fos com fos, ben bé que se n'han aprofitat durant segles, els humans, ja fossin mules de pas –la imatge del Rector de Vallfogona a cavall de la seva mula pujant des del Corb fins a Cervera... o a Vic, que no s'hi posava per poc, Mossèn Garcia!–, ja fossin mules fures, guites, catalanes (que tenen cul d'ametlla, diu el Moll), o mules regalones, que són algunes de les variants que l'esmentat diccionari en dóna.

Animal aprofitadíssim, pacient generalment, ni dolç ni aspre, més aviat entotsolat i filòsof, sense la murrieria de l'ase ni la petulància del cavall, ha estat massa bescantada per aquells que se n'aprofitaven: “pitjor que una mula” diem encara d'algú que és tossut i rude. “És una mula” també diem de qui té només força bruta. Precisament, quan Max Schmelling, que fou un famós boxador dels anys trenta, fou noquejat per Joe Louis, el precedent dels mítics grans pesos, declarà: “fou com la guitza d'una mula”.

Hi ha una mica de confusió entre mula i ase, i no sé per què. Però el fet és que, quan es parla de l'Establia de Betlem, hom diu “hi havia una mula i un bou”, cosa que no diu exactament l'Evangeli, mireu com a molts Naixements casolans hi figura una somereta, potser perquè la nostra tradició troba més simpàtic l'ase que no la pobra mula. I tot és degut a l'origen etiquetat de no-sant, a la barreja original d'on prové el llinatge de les mules. Mentre l'ase prové dels ases i les someres, del garanyó i la burra, la mula és un híbrid d'egua i ase o de cavall i somera. Aquesta barreja d'espècies, que tradicionalment es considera contra-natura, féu que als fills de blanc i negra, entre els humans, se'ls digués mulats. Més tard, vingué l'orgull d'ésser-ne, de mulat, fins al punt que el mot “mulata!” dit admirativament, expressa, a Cuba, una floreta d'exalçació.

I què hi té a veure el Pep Coll, en tot això? El Pep Coll ha escrit un bell llibre, una novel·la-reportatge-elegia-poema sobre les mules del Pallars, aquest Pallars que ja tenim com nostre. *La mula vella* és la tercera obra de Coll, i a parer nostre, que no fa altre que refermar el de l'editor, el llibre més arrodonit fins ara de l'autor. Pep Coll no cal que es mogui del Pallars, pot, si continua així, universalitzar-lo com va fer Ramuz amb la seva regió particular suïssa. *La mula vella* és un símbol del món pallarès en allò que té d'emigració, afebliment i alhora perdurabilitat i revitalització. Sempre sota l'estrella del sacrifici, però: les mules pallareses, quan ja no tenien res a fer en el desenvolupament

d'una agricultura que perdia la força de la sang, i, per tant, s'esfumaven les fires substancioses del Pirineu –aquelles girelles que ens hi menjàvem!– van anar a parar a l'Índia, a les escorrialles de qualsevol guerra nord-hindostànica. La Quela, la mula vella, havia estat jove, i se'ns explica tota la seva trajectòria vital de la qual destaquen els episodis que la fan sotmetre als homes –aquell acostumar-la als motors!– que li fan adquirir l'astúcia per no haver de treballar massa (com els alumnes, oi Pep?), això des d'una condició que li permet d'entendre el llenguatge dels humans. L'evolució de la vida de la Quela és paral·lela a la història contemporània del país, i d'això en pervé el fet de les peculiars imatges del xou àudio-visual que en Coll preparà per a la presentació del volum: hi surten fins i tot els Queristes de la Seu, l'aparició dels primers tractors i la venjança que la Quela en vol prendre, la transformació de l'habitatge als pobles i, per tant, la desaparició dels estables i dels corrals... fins a arribar a la pròpia transformació per vellesa, quan la mula vella comprova que ho és, i entorn seu desapareixen colors i sorolls, un dels fragments més colpidors de la novel·la. Després, al Pallars arriben uns compradors especials, que adquireixen les darreres mules per dur-les al Caxmir. Així la Quela, desferra quasi, emprèn aquest llarg viatge de muntanyes a muntanyes (del Pirineu al Caxmir, dels Apenins als Andes, com si diguéssim) on morirà en una emboscada, amb una bala que per als seus sentits afeblits de caducitat és com la fiblada d'un tavà... Tal vegada, i el Coll no ha diu, però permet que el lector s'ho afiguri entre les boiroses imatges de l'agonia se li presentà la figura del nen que li ensenyà el llenguatge dels homes.

(Josep Vallverdú, “Sobre la mula vella (1)” a “Lectura” *Segre* [Lleida], 16.4.89)

ANNEX 7: PROPOSTES DE TREBALL DE DUES NOVEL·LES

1. De *Què farem, què direm?*, es pot consultar a Internet la pàgina del Departament d'Educació *Edu365.com*. i clicar en aquest ordre: ESO, Llengua Catalana, Lectures, *Què farem, què direm?*

2. També de *Què farem, què direm?*, reproduïm les propostes de treball elaborades pel mateix Pep Coll i l'Editorial Cruïlla:

1. Situa Esterrí d'Àneu en un mapa de Catalunya. ¿Per quins pobles i comarques hauries de passar per arribar-hi des d'on vius?
2. Excursió de la classe a Esterrí amb visita concertada a l'Ecomuseu de Casa Gasia (telèf. 973.62.63.16). (El llibre d'itineraris, *Les Valls d'Àneu* de Ferran Rella, pot ser útil per completar l'excursió).
3. Com s'estructura la novel·la? Fes un resum de cada capítol. Explica el passatge de la novel·la que trobis més divertit.
4. Qui és el narrador de la història? L'estil i el to que empra, ¿creus que són apropiats? Avantatges i inconvenients d'una narració en primera persona. Tria un fragment narratiu de la novel·la i escriu-lo de nou, narrat en tercera persona.
5. ¿Creus que el comportament del narrador-protagonista és psicològicament adequat a una xiqueta de tretze anys i mig?, ¿Et sembla que vol dir alguna cosa el fet que ella aconseguixi el canut dels minairons la nit de Reis?, i que li prenguin el canut a Barcelona? Comenta aquesta frase de la darrera pàgina: «Els he perdut per sempre, ho sé, però he guanyat altres coses. Per exemple l'Iu, que de vegades també em fa somiar desperta».
6. Tots els minairons tenen un nom monosil·làbic, ¿per què? Cita noms d'altres minairons que no apareixen a la novel·la (però que són dins del canut) i fes-los dialogar amb la Bet. Llegeix i comenta el poema *Tirallonga del monosíl·lab* de Pere Quart.
7. Fes una llista de tots els personatges. El nom Bet és un hipocorístic d'Elisabet; posa'n altres exemples. El Diccionari de noms de persona, (Ed. 62), t'hi pot ajudar.
8. Llegeix el capítol 9 i fes un llistat de paraules que facin referència al bàsquet. Escriu la crònica d'un partit de bàsquet imaginari o bé que hagi jugat a l'escola.
9. Descobreix en els fragments radiofònics de les pp. 138-139 alguns trets dialectals del parlar del Pallars. Situa el pallarès i el nord-occidental en un esquema general dels dialectes catalans. Fes una llista de les paraules i expressions que no entens.
10. La protagonista compara el museu d'etnografia amb un cementiri, ¿per què? Creus que els museus són necessaris?
11. Vas tan tranquil pel carrer i un noi et demana 5 euros per comprar-se un entrepà, ¿què fas?
 - a) passes de llarg com si no hi fos
 - b) li dius que no tens diners
 - c) li dones els cinc euros
 - d) li dius que no els hi vols donar, perquè és jove i s'ha de guanyar la vida
 - e) li proposes acompanyar-lo a un bar i pagar-li l'entrepà
 - f) altres respostes

En un debat a classe, cada alumne defensa la seua opinió.

12. El Sayk és víctima de la Llei d'Estrangeria, ¿saps en què consisteix?, ¿Penses que els africans (o altres emigrants del tercer món) tenen tot el dret de venir a buscar feina a Europa?, ¿Com creus que s'hauria de solucionar aquest problema? (Es pot fer un debat a la classe).

13. Examina cadascuna d'aquestes expressions i digues si són pròpies d'actituds racistes: «Moros, foteu el camp!», «Calla, xarnego!», «No siguis gitano!», «No hi tinguis tractes, que és un jueu!», «Barceloní, cap de tupí!», «És andalús, però estalvia el cèntim!», «Si vas a Balaguer, esmorza primer», «No facis com els camacus!».

14. Creus que els camacus existeixen de debò? Dibuixa una família de camacus barcelonins. ¿I pot haver camacus a Lleida?, I a Nova York? ¿Saps algun acudit del pagès que va a Barcelona?

15. Llegeix el conte de Quim Monzó, «Literatura rural» (*L'illa de Maians*), i compara'l amb les proves del Test del Camacu (pàgines 149-152). ¿Creus que es pot parlar avui d'una cultura urbana i d'una altra de rural?

16. Excursió de la classe en un poble abandonat (o mig abandonat com Bonarri). Els alumnes han de contestar una sèrie de qüestions: com vivia la gent, per què se'n van anar, si viuen millor a la ciutat que al poble, etc.

17. Un grup de quatre amics han pujat a la Pica d'Estats. Durant l'excursió, un d'ells s'ha menjat una taronja i ha llençat les peles a terra, l'altre s'ha begut una cervesa i després ha colgat la llauna de rocs, un tercer ha recollit les escombraries en una bossa i ha portat un pom de flors a la seua xicota que l'esperava al refugi, finalment, el quart ha fet caca darrere d'una roca i ha deixat la pasterada al cim de la pica. ¿Quines d'aquestes accions són respectuoses, i quines són perjudicials per a la natura? Redacta unes quantes normes elementals que cal tenir en compte en sortir d'excursió a la muntanya.

3. Reproduïm, amb algunes adaptacions nostres, algunes propostes de treball al voltant d'*El secret de la moixernera*, elaborades per Pep Coll i l'Editorial Empúries:

1. Fes una cronologia de la història de Catalunya, des de 1900 a 1923. Relaciona-la amb la novel·la i amb la història del teu poble o de la teva comarca. Francesc Cambó i Prat de la Riba foren els polítics més importants d'aquella època. Saps què van fer? Els esdeveniments polítics i socials es van viure de manera molt diferents a Malpui, a Barcelona o a una ciutat petita. Quines diferències hi veus?

2. Situa el Pallars en una mapa de Catalunya. En quin indret situaries la vall de la Comella? Malgrat que es tracti d'una zona de muntanya, a la Comella es cultiven els tres productes típics mediterranis: la vinya, el blat i l'olivera. Seguint la novel·la, exposa el cicle tradicional del blat (des de la sembra fins al graner).

3. Fes una llista de les plantes, animals i bolets que apareixen en el llibre. Creus que els bolets tenen alguna cosa misteriosa? Et sembla que la gent de ciutat veuen els arbres de la mateixa manera que els que viuen en un poble petit?

4. Explica quin podria ser el menú d'un dia d'hivern i d'un dia d'estiu de la gent de Malpui.

5. En el capítol X, es parla de l'impacte dels invents en una societat aïllada. Et semblen exagerades les reaccions dels veïns?

6. Mossèn Serafí diu que la llum elèctrica i la ràdio foragitaran del poble els éssers fantàstics, per què?

7. Saps quin simbolisme literari tenen les paraules «viacrucis», «creu», «sepulcre» i «ciri pasqual»?
8. Al capítol X es parla de «l'obra d'un escriptor florentí», ¿saps de qui es tracta? Què té a veure el llibre d'aquest autor amb el capítol X? Al darrer capítol el protagonista sembla que conegui el mite de la caverna de Plató. Saps per què? Coneixes la tragèdia clàssica d'Èdip? Quin paral·lelisme hi ha amb la vida de l'Amat?
9. Analitza el temps verbal dominant en la novel·la i compara'l amb el que emprà el narrador als dos capítols finals.
10. Fes una descripció dels personatges principals i del protagonista.
11. Què opines del «desencant amorós» de la dona d'aigua? ¿Penses que, a la vegada, existeix per a la dona una mena d'«home d'aigua»?

ANNEX 8: L'ASSAIG *EL PARLAR DEL PALLARS*

En Pep Coll, aquest bigotut professor pallarès vestit de lleidatà que sembla talment tenir els minairons al cos en cosa de fer llibres (enguany no en treu un, que en treu dos), ha fet el salt, sense sortir de la seva editorial de Barcelona, de les col·leccions de narrativa a la Biblioteca Universal Empúries: tinc a les mans *El parlar del Pallars*, nou de trinca. Abatanem els cremalls! Aquest llibre, de cobertes tan blanques com un primer i ja llunyà Quan Judes era fadrí i sa mare festejava, és, diu ell, el resultat de quinze anys de feina, ara enllestida amb motiu d'un merescut ajut institucional. El títol no pot enganyar ningú, ni ho pretén: el que fa l'autor és certament una descripció de les característiques i els límits del subdialecte pallarès, amb l'afegit d'uns molt interessants *aspectes sociolingüístics* entremig de les parts pròpiament dedicades a l'explicació dels trets fonètics i morfològics de la parla o a la recollida de materials lèxics i fraseològics entre els vells dels seus poblets. No cal explicar, en aquestes altures, ni qui és Pep Coll ni, per tant, la seva adequació per tractar el tema. Diguem només, com va remarcar en Ramon Sistac a la presentació pública del llibre a Lleida, que en Coll és el principal responsable que el pallarès "estigui de moda". I això no treu que un llibre com aquest no sigui necessari i, encara més, una excel·lent notícia que aparegui publicat amb total normalitat per una editora consolidada i comercial. Els estudiants i els professors, els pallaresos i els addictes a Pep Coll, i un lector general interessat en qüestions de llengua, són el públic natural, prou ampli, d'aquesta edició. De fet, s'ha de tenir present que els treballs clàssics existents sobre el pallarès començaven a ser caducs: la peça clau de Joan Coromines sobre les valls de Cardós i Ferrera, per exemple, era de l'any 1935... Si n'han canviat de coses, en mig segle!

Abolides les reserves lingüístiques "de-fora-de-l'estat" (la Catalunya Nord i l'Alguer s'encaminen amb pas ferm cap a un segle XXI descatalanitzat), ben a prop de perdre's també l'extrem sud (la zona d'Alacant registra els índexs més baixos del país en gairebé tots els ordres de la llengua), digna de sospita eternament la Franja de Ponent pel seu caràcter fronterer (aragonès, en diria algú altre), és cert que el Pallars és, amb les Illes Balears, l'últim reducte d'exotisme dialectal que li resta al nostre país. (La resta es creu instal·lada, mentre pervisqui, en una mena de normalitat centrada per un model televisiu recent: sobretot Barcelona i València, que a Lleida encara maldem per definir, verb amunt, verb avall, on ens situem en coses de boca.)

Explotar aquest exotisme és la primera temptació i la principal calamitat del dialectòleg. El llibre de Pep Coll, ben mirat, pot ser que hi contribueixi, però estic segur que és *malgré lui*. Perquè hom hauria d'acabar adonant-se que la més profunda intenció de l'autor, per damunt de tot el seu amor per la terra i per la llengua, per damunt dels cants elegíacs al que és perdut o s'està perdent, per damunt de la curiositat infinitament graciosa d'algunes de les seves aportacions, per damunt fins i tot de les consideracions científiques, dialectològiques, consisteix a instal·lar-se, com a escriptor, i doncs instal·lar el pallarès com a vehicle, en una pura *normalitat*. És una normalitat ara fictícia, si voleu, és a dir, expressament creada. És clar. Però a cop de feina i de publicacions, a cop d'èxit, està aconseguint de fer-se una *normalitat normal*. Estic convençut que aquest és el secret final del conjunt de l'obra de Pep Coll: que aquest és el seu veritable afany de victòria, més i tot que la sola complaença en l'observació d'una prestatgeria plena o una llista de vendes per Sant Jordi. No estic dubtant, enteneu-me, que Pep Coll vulgui ser un escriptor amb tots els ets i uts, d'aquests que el que fan és escriure i escriure bé, i tenir èxit, i aconseguir que la gent s'ho passi bé amb els seus llibres, i els professors els trobin prou interessants per fer-los llegir als alumnes i tota

aquesta mena de coses ta perfectament admirables: el que faig és insinuar –o potser més que *insinuar*– que Pep Coll, com la filosofia de Ramon Llull, el vell *Ramon lo Foll*, té una *raó última* (i ja em perdonareu la comparació, tants els lectors, com els filòsofs, lul·lians o no, com en Pep Coll). I aquesta raó última, tal volta per descuit, per les circumstàncies de la vida, tal volta per una decisió mecànicament conscient, crec que és la construcció, des del seu lloc particular, d'un llenguatge. O el que en aquest cas és el mateix: l'aportació d'un sector fins ara força oblidat a *la llengua* –la llengua com a conjunt que es va formant per acumulació i sedimentació de materials, i que va tenir en la mítica obra de Pompeu Fabra el seu punt culminant i decisiu, però no pas el final.

Segons aquesta idea –i sembla que molts factors la corroboren, entre els quals algunes aparicions teòriques del mateix Coll–, l'obra (les obres, totes plegades) d'aquest autor pretén d'una banda tenir coherència amb si mateixa, tant des del punt de vista lingüístic com del literari, a partir d'un llenguatge utilitzat amb plena consciència i coneixement de causa, i, d'una altra banda, servir de camí perquè el dialecte pallarès, més enllà de la seva pobra realitat demogràfica, i més enllà, clarament, del seu pintoresquisme rural i literari, passi a formar part del cabal compartit de la llengua catalana. Pep Coll, en el fons, aspira, al mateix temps que a vendre milers d'exemplars amb les històries ancestrals de les bruixes del Pirineu (o les no tan ancestrals de les mosses lleidatanes), a poder trobar, en l'obra d'escriptores de la Barcelona o la Girona de l'any 2020, unes frases fetes o unes paraules que trenta, cent, cinc-cents anys enrere havien restat tancades a les valls del nostre nord. És una tasca de salvament? Ni tan sols això. O sí, però no només això. És, sobretot, una tasca amb aspiracions no locals sinó nacionals d'un corredor de fons, que coneix l'idioma i a més coneix i investiga el dialecte amb què va començar a parlar-lo, sabent que no són coses antagòniques, i sabent que avui són paraules catalanes generals alguns antics dialectalismes empordanesos o d'Osona perquè, a finals del segle XIX o començaments del XX, els van utilitzar i estendre –fins a la *normalitat*– uns senyors anomenats Ruyra o Verdaguer...

Mai tant que un esforç d'aquesta intel·ligència i aquesta prestància no faci fruit...!

(Albert Turull, “La raó última de Pep Coll”: Pep Coll, *El parlar del Pallars*. Barcelona, Empúries, 1991. Biblioteca Universal Empúries, 46; Diari de Lleida, 12.5.91)
